

LATVIJAS POLICIJAS AKADEMIJA

Uldis Miķelsons

Kriminālistiskā hipnoze

Juridiskie un metodiskie aspekti

Rīga 2008

Dr.iur. Uldis Miķelsons. Kriminālistiskā hipnoze.

Monogrāfija izstrādāta Izglītības un zinātnes ministrijas finansētā, Latvijas Policijas akadēmijā īstenotā pētījumā 2008.gadā, pētījuma vadītājs profesors, Dr.hab.iur. Anrijs Kavalieris.

Šis darbs pamatā paredzēts tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem, kuri dažādās situācijās var apsvērt lietderību ar hipnozi dot iespēju personai atjaunot atmiņā lietai nozīmīgu informāciju, kuru nevar iegūt ar tradicionālām metodēm.

Šis darbs var būt izmantots arī studiju procesam kriminālistikā un juridiskajā psiholoģijā.

Ievērojot speciālās literatūras ierobežoto apjomu par aplūkoto jautājumu, šis darbs var būt interesants arī plašam lasītāju lokam, tomēr jānorāda, ka tas nav piemērots jebkādu praktisku iemaņu apguvei – tādas var būt iegūtas vienīgi speciālas apmācības gaitā, un šeit nav detalizēti izklāstītas.

Saturs

Ievads	4
Hipnozes un kriminālistiskās hipnozes jēdzienu izpratne	5
Kriminālistiskās hipnozes metodiskie aspekti	17
Cilvēktiesību aspekti	27
Ārvalstu tiesiskā reglamentācija un juridiskā prakse	41
Juridiskie aspekti hipnozes ieviešanā Latvijas tiesībsargājošo iestāžu praksē	54
Nobeigums	59
Tiesību aktu, literatūras un tiesu prakses materiālu saraksts	60
Anotācijas	65

Ievads

Kriminālistikas zinātne pastāvīgi attīstās, noziedzīgu nodarījumu atklāšanas un izmeklēšanas praksē integrāli aprobējot dažādu citu zinātņu nozaru, kā arī pašas kriminālistikas ietvaros izstrādātās atziņas un metodes, ievērojot arī kriminālprocesa, cilvēktiesību un citu saistīto tiesību nozaru juridiskos nosacījumus. Tajā skaitā ievērojamu ieguldījumu kriminālistikas attīstībā sniedz arī ar juridiskās psiholoģijas atziņas un metodes. Kriminālistikas attīstība ir būtiski svarīga noziedzīgu nodarījumu atklāšanas un izmeklēšanas metožu pilnveidē. Viens no mūsdienās nozīmīgajiem virzieniem šajā jomā ir šajā darbā aplūkotā metode, kas, no vienas puses, iekļauj noteiktus riskus un grūtības tās pielietošanā, bet no otras puses, var būt ļoti efektīvs un noderīgs līdzeklis tiesībsargājošo iestāžu uzdevumu izpildē. Tā kā par šo tēmu Latvijā līdz šim (ja neskaita autora publikāciju 1996.gadā) kriminālistikas jomā nav veikti nekādi pētījumi, tad 2008.gadā Latvijas Policijas akadēmijā uzsāktais pētījums, kura ietvaros izstrādāta šī grāmata, var būt uzskatīts par ļoti nozīmīgu kriminālistikas zinātnes un tiesībsargājošo iestāžu juridiskās prakses attīstībā.

Sākotnēji jānorāda, ka daudziem cilvēkiem patlaban nav ne tikai pietiekams priekšstats par kriminālistisko hipnozi, bet arī par hipnozi vispār, par ko sabiedrībā un arī juristu vidū izplatīti daudzi mīti un maldīgi viedokļi, turklāt neprecīzs hipnozes fenomena skaidrojums dažkārt atrodams arī literatūrā. Tāpēc šeit īsumā izklāstīti galvenie šī temata aspekti izpratnes veidošanai, gan arī, protams, būtiskākie hipnozes pielietošanas juridiskie un metodiskie apstākļi un nosacījumi. Pamatā šis izklāsts paredzēts procesa virzītājiem (kā turpmāk norādīts, šī metode var būt pielietota kriminālprocesā, civilprocesā un operatīvās darbības procesā), lai nodrošinātu viņu izpratni par šīs metodes iespējām, riskiem un pielietošanas nosacījumiem un apstākļiem. Savukārt cilvēkiem, kuri vēlas apgūt kriminālistisko hipnozi, šeit sniegtais izklāsts ir svarīgs kā sākotnējais pamatapstākļu atspoguļojums, pēc kura apguves jau uzmanība daudz jāvelta praktisku iemaņu ieguvē un nostiprināšanā šajā jomā. Jānorāda, ka svarīgi kriminālistiskās hipnozes juridiskie un metodiskie aspekti aplūkoti visā šajā darbā, saistīti ar tiem veltītu argumentāciju un paskaidrojumiem, tāpēc lasītājs iegūs pietiekamu priekšstatu par šeit aplūkoto tematu tikai pēc pilnīgas iepazīšanās ar visu darbu.

Šis darbs pamatā izstrādāts uz speciālās literatūras, normatīvo aktu un tiesu prakses materiālu analīzes un tajos iekļautās informācijas sintēzes, pielietojot juridiskajā zinātnē pieņemto izpētes metodiku.

Hipnozes un kriminālistiskās hipnozes jēdzienu izpratne

Ievērojot, ka Latvijas juridiskajā literatūrā aplūkotā joma ir maz skatīta, lietderīgi sākumā pieskarties izmantotajai terminoloģijai. Specifiskie psiholoģijas termini gan te tiks raksturoti ļoti īsi, ņemot vērā, ka šīs publikācijas mērķis nav iedziļināties psiholoģijas aspektos, bet gan izvērtēt kriminālistiskas zinātnes un juridiskās prakses pilnveidošanas iespējas.

Jēdziens hipnoze var būt definēts kā – neinvazīva induktīva darbība psihe ietekmēšanai, lai persona nonāktu transa stāvoklī (dažkārt saukts arī par hipnozes stāvokli). Šī darbība var būt gan ar ārēju avotu – citas personas veikta (var būt ar vārdisku iedvesmu, kombinētu vizuālu, audiālu un taktīlu kairinātāju izmantošanu u.tml.), vai iekšēja – patstāvīgi pašas personas veikta, proti – pašhipnoze. Saskaņā ar *Amerikas Psihologu asociācijas*¹ raksturojumu, hipnoze var radīt izmaiņas cilvēka subjektīvajā pieredzē, izmaiņas uztverē, sajūtās, emocijās, uzskatos vai uzvedībā. Pastāv dažādas hipnozes tehnikas (*skat. turpmāk*).

Jānorāda, ka hipnozes psihiskais mehānisms ir dabisks evolūcijas rezultāts, kas cilvēkiem (*un arī citām dzīvām būtnēm ar augstāko centrālo nervu sistēmu*) ir vajadzīgs saiknes veidošanai ar cilvēkiem, kuri piedalās audzināšanā (māti u.c.), lai bērns maksimāli efektīvi apgūtu zināšanas, prasmes un psihoemocionālās nostādnes.

Hipnozes pielietošana ir mūsdienās zinātniski atzīta un praktiski aprobēta metodika.²

Hipnoze var būt veikta saistīti ar *suģestiju*.³ Suģestija⁴ ir mērķtiecīga iedvesma, apejot ikdienas apziņas⁵ kontrolējošo, “cenzūras” mehānismu darbību un informācijas loģisko novērtējumu, nolūkā pamudināt personu uz noteiktu nepzinātu rīcību, uzskatiem vai sajūtām. Iedvesma nav iespējama bez semantiskā, jēdzieniskā satura dotajā komandā (nav iespējams jebko iedvest cilvēkam nesaprotamā valodā), turklāt daudz atkarīgs arī no komandu došanas formas, avota, personas individuālajām īpašībām, psihoemocionālā stāvokļa u.c., bet galvenais ir suģestijas atbilstība jau esošajiem personas uzskatiem un motivācijas sistēmai.

---

¹ <http://www.apa.org/>

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Hypnosis>

³ Gerke R. Hipnoze un suģestija. – Rīga: Zinātne, 1989. – 56 lpp.

⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Suggestion>

⁵ Te ar jēdzienu *ikdienas apziņa* domāta tā nelielā apziņas daļa (mazāk kā viena astotā daļa), kuras apstrādātā informācija ir cilvēka uzmanības lokā (to var mēģināt raksturot ar līdzību, kad lielu pilnu telpu izgaismo ar šauru lukturīša staru). *Ikdienas apziņa* lielākoties saistīta ar galvas smadzeņu garozas kognitīvajiem procesiem, tajā skaitā tās uzturēto, socializācijas gaitā izveidoto priekšstatu un nostādņu sistēmu apzinātās informācijas interpretēšanai un savas uzvedības noteikšanai atbilstīgi priekšstatiem un nostādņām par sevi un savu sociālo lomu, līdz ar ko *ikdienas apziņas* lielu daļu bieži pat aizņem nevis no ārvides nākoša informācija, bet vienveidīgs iekšējais dialogs par sevi.

Suģestija var būt pielietota konstruktīvi un nekonstruktīvi, tā var būt veikta autoritatīvā jeb komandu stilā un atļaujoši neautoritatīvā stilā, tā var būt tieša un netieša; īstenota ar verbālu iedarbību, kā arī ar vizuālu vai citādas sensorās informācijas ietekmi. Var piebilst, ka iedvesma var būt veikta arī bez hipnozes mērķtiecīgas pielietošanas, piemēram, medicīnā pielietotā *placebo* metode, politiskā aģitācija, noteikta personīgā tēla projicēšana sabiedrībā jeb PR, dažādas komerc reklāmas metodes utt., kas kopumā parāda iedvesmas plašo klātesamību sabiedrības dzīvē.

Speciālisti uzsver, ka iedvesma jeb suģestija vairāk vai mazāk piemīt jebkurā cilvēku saskarsmē, visos gadījumos. Tāpēc saistībā ar hipnozi, īpaši jau kriminālistisko hipnozi, labāk lietot precizējošu apzīmējumu – *tieša suģestija*, ar ko šeit domāta tāda iedvesma, kas saistīta ar tieši tiem apstākļiem, par kuriem paredzēts no personas iegūt informāciju. Paskaidrojot – ar netiešu suģestiju domāta tāda iedvesma, kas attiecas uz citiem apstākļiem, kuriem nav tiešas saistības ar interesējošo informāciju, piemēram, cilvēkam var hipnotizēšanas laikā iedvest, ka viņa plakstiņi kļūst smagi, ka viņam gribas aizvērt acis utt. – tāda iedvesma ir pieļaujama kriminālistiskajā hipnozē, jo tai nav tiešas saistības ar informāciju par izmeklējamo notikumu.

Pazīstams arī jēdziens «posthipnotiskā suģestija», ar ko apzīmē tādu hipnozes un tiešas suģestijas pielietošanu, kad iedvestais izpaužas pēc personas izešanas no hipnozes stāvokļa. Var norādīt, ka šī metode ir pazīstama gan terapeitiskās hipnozes praksē, gan reliģiskās un kriminālās hipnozes kontekstā (*skat. turpmāk*), gan arī atsevišķu specdienestu izlūkošanas vai pretizlūkošanas praksē.

Saskaņā ar atklātos avotos atrodamo informāciju, atsevišķu valstu specdienesti, īpaši *aukstā kara* laikā, iespējams, ir izmantojuši šo metodi šādiem mērķiem: a) noteiktas rīcības vai uzskatu bloķēšanai, b) pamudināšanai uz noteiktu rīcību, c) ātrai noteiktas informācijas (vai dezinformācijas) izplatīšanai, d) maldināšanas atklāšanai vai pļāpīguma veicināšanai, e) uzticības radīšanai pret aģentu, f) kompromitējošu apstākļu radīšanai u.c.

*Trans*⁶ ir specifisks psihes funkcionālais stāvoklis nomodā esošai personai, kam raksturīga fokusēta hiperkoncentrēšanās, būtiski samazināta perifērijas apzināšanās un paaugstināta suģestējamība. Šajā stāvoklī arī atbrīvojas zemapziņā izspiesti pārdzīvojumi un var būt regresīvi atsaukta no ikdienas apziņas izspiesta, bet atmiņā palikusi informācija,⁷ proti – persona nonāk hiperamnēzijas stāvoklī (jānorāda gan, ka tā var būt arī maldīga informācija,

⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Trance>

⁷ Cilvēka smadzenes (100 miljardi neironu, kur katram ir desmit tūkstoši sinaptisko saikņu) ir spējīgas apstrādāt un saglabāt milzīgu informācijas daudzumu, un daudzi psihologi un neirologi uzskata, ka smadzenes arī pastāvīgi saglabā atmiņā pilnīgi visu informāciju, ko dzīves laikā uztver sajūtu orgāni.

kas radusies konfabulācijas⁸ vai psihopatoloģijas⁹ ietekmē). Dziļā transa stāvoklī cilvēks uz jautājumiem atbild ar bērnišķīgu vieglumu, bet pēc tam bieži pat neatceras, ka būtu kaut ko stāstījis.

Speciālajā literatūrā aprakstīts gadījums, kad kādas slepkavības aculieciniece nevarēja atcerēties neko būtisku par notikumu, jo tā laikā bija ļoti stiprā narkotiku un alkohola iespaidā, taču hipnozē veiktā iztaujā izstāstīja ļoti daudz detaļas par izmeklējamu notikumu un noziedznieka izskatu (uz kā pamata tika veidots kompozicionālais portrets) un rīcību, kuras vēlāk arī apstiprinājās, kad šo noziegumu uz iegūtās informācijas pamata izdevās atklāt.¹⁰ Tāpat pētījumos konstatēts, ka policijas darbinieku ziņojumi par notikumu, kurā viņi pēc izsaukuma bija iejaukušies, iekļauj būtiski vairāk informācijas, kad viņi par to raksta otro ziņojumu jau hipnozes stāvoklī.¹¹

Transa stāvoklī cilvēks var nonākt gan apzināti pakļaujoties hipnozei, gan arī pret savu gribu, gan ar paša pastāvīgi veiktām noteiktām darbībām (pašhipnoze, dažādi reliģiska misticisma rituāli, meditācijas, specifiskas šamanisma prakses, arī maksimāla koncentrēšanās uz savu darbību utt.), var būt arī mūzikas vai filmas iespaidā u.c. Transa stāvoklī var nonākt arī dēļ dažādu psihoemocionālu un / vai psihofizioloģisku kairinātāju pārmērīgas ietekmes, piemēram, to var izsaukt fizisks pārgurums, miega trūkums, skābekļa trūkums u.c. Kā jau minēts, transu var izraisīt arī atsevišķas psihotropas vielas (jānorāda, ka dažādām psihotropām vielām gan ir atšķirīga ietekme uz psihi), ja to lietošana tiek savienota ar hipnozi vai citu transu izraisīto darbību.

Kaut arī transam ir daudzas definīcijas, mūsdienās izplatītākais ir, ka šis termins *transs* jālieto daudzskaitlī, jo ir vairāki atšķirīgi izmainītas apziņas stāvokļi, kas atšķiras no parastā ikdienas apziņas stāvokļa. Dažreiz tiek izteikts viedoklis, ka transa jeb hipnozes stāvoklis katram cilvēkam ir divreiz dienā – aizmiegot un pamožoties. Tā gan īsti nav. Aizmigšanas laikā smadzenes pārņem vispārēja galvas smadzeņu neirālās aktivitātes kavēšanās, bet hipnozē atsevišķa smadzeņu daļa paliek aktīva, panākot fokusētu koncentrēšanos. Transa pētniecībā dažkārt izmanto elektroencefalogrāfiju vai magnetoencefalogrāfiju, kas nosaka galvas smadzeņu aktivitātes ritmu jeb viļņus. Konstatēts, ka parastā nomoda stāvoklī dominē

---

⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/Confabulation>

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Pseudologia_fantastica ; <http://en.wikipedia.org/wiki/Delusion>

¹⁰ Handbook of Investigative Hypnosis. By Martin Reiser, Director of the Behavioral Science Services of the Los Angeles Police Department, Director of the Law Enforcement Hypnosis Institute Inc. Los Angeles, California: LEHI Publishing Company, 1980. – 223 p.

¹¹ Turpat

beta viļņi,¹² un tas ir raksturīgi arī transa stāvoklim.¹³ Ievērojot to un citus aspektus, speciālisti dažkārt uzsver, ka patiesībā lielākā daļa cilvēku ikdienu pavada nelielā transa stāvoklī un tikai retais ir patiešām pilnīgi modrs. Piemēram, kad cilvēks aizrautīgi skatās filmu vai lasa grāmatu, nepievēršot uzmanību perifērijai, arī kad vada automašīnu uz vienmuļa lielceļa, vai aizsapņojas, pieturā gaidot transportu, utt., tad viņa psihe nonāk tieši tādā stāvoklī, ko definē ar terminu *transs*.¹⁴ Tāpēc to stāvokli, kas attiecas uz hipnozi, skaidrības dēļ pareizāk saukt par *inducēta transa* vai arī *hipnotiska transa* stāvokli.

Hipnozes izmantošanas vēsture ir tikpat sena, kā cilvēces vēsture, daudz senāka par rakstību – šādas metodes bija tradicionālas daudzu tautu šamaņu un vēlāk priesteru praksē. Rakstiskas liecības par to ir vismaz 3000 gadu senas. Zinātniska hipnozes izpētes vēsture iesāka XVIII gs. Parīzē milzīgu, kaut arī dalītu popularitāti ieguvušais vācu ārsts Mesmers (*Franz Antonio Mesmer*), kurš turpināja XVI gs. Šveices ceļojošā ārsta un alķīmiķa Paracelza (*Philippus Aureolus Paracelsus*) eksperimentus, un portugāļu mūks Abade Faria (kurš savas dziedināšanas metodes balstīja uz Mesmera metodi) un franču ārsts Aleksandrs Bertrands. Terminu *hipnotisms* (no grieķ. ύπνος – miegs) 1842.gadā ieviesa angļu ārsts Džeims Braids, kurš ieviesa arī terminu *suģestija*.

Turpmāk hipnozei vairākās rietumvalstīs pievērsa daudz uzmanību, tajā skaitā kopš XIX gs. beigām – arī noziegumu izmeklēšanā.¹⁵

Termins *forensic hypnosis* mūsdienās bieži tiek lietots ārvalstu speciālajā literatūrā,¹⁶ kā arī juridiskās prakses dokumentos, tajā skaitā tiesas nolēmumos, kur vārds *forensic* aizgūts

¹² Beta viļņi ir ar frekvenci virs 12 Hz (cikli sekundē). Iedala zemos (12 - 15 Hz), vidējos (15 - 18 Hz) un augstos (19 - 30 Hz) beta viļņus. Tie ir saistīti ar aktīvu domāšanu, koncentrēšanos, raksturīgi normālam nomoda stāvoklim.

Alfa viļņi (8 - 12 Hz) dominē atslābināta nomoda stāvoklī, kad ir aizvērtas acis (relaksācijā); tie saistīti ar talāma aktivitāti., kā arī galvas smadzeņu garozas tā rajona, kurš attiecas uz vizuālās informācijas apstrādi, pasīvu stāvokli.

Mu viļņi (9 - 11 Hz) ir alfa viļņu apakšgrupa, kas saistīta ar nodomu uzsākt kustību.

Delta viļņi (0,5 - 4 Hz) dominē lēnā miega fāzē, kā arī zīdaiņiem. Pieaugušiem cilvēkiem delta viļņu parādīšanās nomoda stāvoklī saistīta ar alkohola delīriju, šizofrēniju vai demenci.

Gamma viļņu (24 - 70 Hz, visbiežāk 40 Hz) dominēšana saistīta ar aktīvu uztveri un mērķtiecīgu apzināšanos nomoda stāvoklī, noteiktām motoriskām funkcijām, kā arī ātrā miega fāzi.

Teta viļņi (4 - 8 Hz) saistīti gan ar dažādiem miega stāvokļiem, gan snaudu, gan ļoti mierīgu nomodu; tie norāda uz hipokampa aktivitāti, un izpaužas arī galvas smadzeņu garozā. Tie saistīti ar ilglaicīgās atmiņas psihiskajiem procesiem un apziņas relaksāciju meditācijas laikā.

¹³ Tomēr ir arī būtiska atšķirība – hipnozes stāvoklī mazinās galvas smadzeņu kreisās puslodes garozas aktivitāte un dominē labās puslodes garoza.

Neirofizioloģija atzīst, ka lielākajai daļai cilvēku kreisās puslodes garoza pamatā saistīta ar orientēšanos detaļās, loģisko analīzi un lineāri deduktīvu spriešanu, kā arī terminoloģisko interpretāciju, bet labās puslodes garoza pamatā saistīta ar holisku priekšstatu, lietu nozīmes un sajūtu kopsakarīgu kontekstu un sintēzi, arī intuitīvi radošu darbību.

Īpatnēji, ka labās puslodes garozas dominēšana normāli saistīta ar alfa viļņu dominēšanu, bet hipnozē tas izpaužas, kad dominē beta viļņi...

¹⁴ <http://science.howstuffworks.com/hypnosis1.htm>

no latīņu valodas vārda *forensis* – “no foruma / publiski” ar ko saprot arī “no tiesas”, tā kā Senajā Romā tiesa tika īstenota forumā. Latviski dažkārt angliskos terminus ar šo vārdu tulko, pievienojot vārdu “tiesu”, piemēram – tiesu psihiatrija, tiesu medicīna u.c. Tomēr tāda pieeja nav vispārpieņemta. Piemēram, angļu termins *forensic science* netiek vis latviskots kā “tiesu zinātne”, bet gan – kriminālistika. Turklāt jebkuram juridiskās prakses pārstāvim ir labi zināms, ka lielākā daļa no kriminālistikā pielietotajām metodēm vismazāk ir saistītas ar tiesas izmeklēšanu, jo pārsvarā tiek pielietotas pirmstiesas izmeklēšanā. Te var piebilst, ka Senajā Romā nebija atsevišķas pirmstiesas izmeklēšanas, savukārt no latīņu vārda *forensis* veidots vēl viens angļu termins *forensics*, ar ko apzīmē – retorikas, publisku debašu izpēti nozari, kas arī ir saistīts ar izcelsmi no Senās Romas prakses. Īpaši jau maz saistības ar tiesu izmeklēšanu ir šeit aplūkotajai metodei – diezgan reti hipnozē veiktas iztaujas rezultāti ir skatīti tiesā (*par to skat. turpmāk*), bet tādi gadījumi, kad tiesa pati būtu tiesas izmeklēšanas gaitā uzdevusi veikt kādas personas iztaujas hipnozē, vispār nav zināmi. Bez tam tagad Latvijā mēģināt ieviest latviskojumu “tiesu hipnoze” būtu nekorekti arī tāpēc, ka speciālajā literatūrā lieto arī citu terminu, proti – *investigative hypnosis*.¹⁷ Kaut arī to tieši tulko – *izmeklēšanas hipnoze*, jānorāda, ka hipnozi ļoti bieži pielieto arī operatīvās darbības procesā, līdzīgi kā tajā pielieto citas kriminālistiskā iekļautas speciālās metodes. Ievērojot minēto, acīmredzami, ka jēdzieniski vispareizākais latviskojums ir nevis “tiesu hipnoze”, bet gan – *kriminālistiskā hipnoze*, ar ko domāta kriminālistikas zinātnes apakšnozare, kas attiecas uz hipnozes pielietošanu personas iztaujai. Tas ir lietderīgi, lai augstākminētajā etimoloģiskā un semantiskā aspektā nodrošinātu šī jēdziena pareizu izpratni, saistot to nevis ar tiesu kompetenci, bet gan ar kriminālistikas zinātņi, kurā integrāli iekļautas juridiskās psiholoģijas atziņas un metodes.

Temata aplūkošanas sākumā būtiski norādīt pamataspektus, kas raksturo tieši kriminālistisko hipnozi, jo *hipnoze* tiek lietota arī citās jomās, tajā skaitā tās var apzīmēt ar nosaukumiem – terapeitiskā hipnoze, eksperimentāli lietišķā hipnoze, skatuves hipnoze, reliģiskā hipnoze, kriminālā hipnoze. Lai nošķirtu kriminālistisko hipnozi no citiem hipnozes pielietošanas virzieniem, lietderīgi īsi raksturot to pamataspektus.

Terapeitiskā jeb klīniskā hipnoze (kas var būt gan citas personas inducēta, gan arī pašhipnozes formā) pamatā iedalās divās apakšgrupās – (a) hipnozes pielietošana

¹⁵ Крылов И.Ф. Были и легенды криминалистики. – Ленинград: Ленинградский Университет, 1987. – 216 с.: ил.

¹⁶ Tomēr Krievijas speciālajā literatūrā lieto terminu *kriminālistiskā hipnoze*.

¹⁷ Handbook of Investigative Hypnosis. By Martin Reiser, Director of the Behavioral Science Services of the Los Angeles Police Department, Director of the Law Enforcement Hypnosis Institute Inc. Los Angeles, California: LEHI Publishing Company, 1980. – 223 p.

psihoterapijā, piemēram, fobiju un psihisku traumu mazināšanai, stresa ietekmes pārvarēšanai, psihosomatisku traucējumu novēršanai, uzvedības korekcijai (smēķēšanas vai citu ieradumu atmešanai, svara kontrolei u.tml.), arī dermatoloģijā u.c.; (b) hipnozes pielietošana kā anestezioloģijas aizstājējs, proti – sāpju sajūtu mazināšanai, piemēram, dzemdībās, ķirurģiskās operācijās, stomatoloģiskā praksē. Klīniskā hipnoze var būt arī kā papildus līdzeklis ārstēšanā, piemēram, vēža slimniekiem imūnsistēmas reakciju veicināšanai. Terapeitiskajai hipnozei raksturīgākās iezīmes ir – tā ir legāla,¹⁸ profesionāla¹⁹ darbība; tā nereti tiek veikta vienoti ar tiešu suģestiju.

Eksperimentāli lietišķā hipnoze ir dažādas ievirzes eksperimenti kādā zinātnes vai prakses nozarē – vai nu saistībā ar fundamentāliem psihes fenomena pētījumiem, vai arī lietišķiem mērķiem, tajā skaitā kosmonautikā, apmācības psiholoģijā (piemēram, svešvalodas apmācība, izmantojot transa stāvokļa inducēšanu, publiskas uzstāšanās pilnveide utt.), dažādu sporta veidu treniņu efektivitātes paaugstināšanai utt. Sekmīgu eksperimentu rezultātā izstrādātā hipnozes metodika jau tiek aprobēta attiecīgās jomas praksē. Arī šis virziens ir legāls, tomēr jānorāda, ka starptautiskos cilvēktiesību dokumentos ir noteikts, ka eksperimentālas metodes noteiktos apstākļos var aizskart cilvēktiesības. Tas nozīmē, ka eksperimentāla hipnoze ir legāla tikai tad, ja strikti tiek ievēroti cilvēktiesību nosacījumi (*skat. turpmāk*). Šajā jomā var būt un var nebūt pielietota tieša suģestija.

Sākotnēji eksperimentāla ir bijusi gan terapeitiskā, gan arī kriminālistiskā hipnoze, līdz kamēr praksē tika stabili aprobētas attiecīgās metodes.

Skatuves hipnoze ir izklaides mērķiem pielietota personu novešana transa stāvoklī, kur parasti tiek pielietota arī tieša suģestija. Šāda hipnoze Latvijā arī ir profesionāla,²⁰ tomēr tās juridiskie aspekti ir neskaidri, jo saskaņā ar Ārstniecības likuma 12.pantu tā nevar būt legāla,²¹ bet MK noteikumos Nr.125 tomēr tāds hipnozes pielietojums ir atļauts:

«3474 Atsevišķā grupa.

Klauni, burvju mākslinieki, akrobāti un tiem radniecīgu profesiju speciālisti.

¹⁸ Ārstniecības likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 12.06.1997., spēkā ar 01.10.1997., redakcijā uz 01.07.2008., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 167./168. (882./883.), 01.07.1997. – [12.pants]

¹⁹ Noteikumi par profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību / Ministru kabineta noteikumi Nr.125. Pieņemti MK 13.02.2007., spēkā ar 20.02.2007., redakcijā uz 14.08.2008., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 29. (3605.), 19.02.2007. – [2221 92 Hipnoterapeits]

²⁰ MK noteikumi Nr.125 – [3474 06 Hipnotizētājs]

Šīs atsevišķās grupas speciālisti izklaidē publiku cirkos un citās vietās, izpildot dažādus priekšnesumus.

Profesionālās darbības pamatuzdevumi:

- izpildīt izklaidējošus trikus un stāstīt uzjautriņošus atgadījumus; demonstrēt jocīgus trikus, roku veiklību, hipnozes mākslu; izpildīt sarežģītus akrobātiskus, vingrošanas un žonglēšanas trikus; dresēt dzīvniekus un piedalīties ar tiem priekšnesumos; veikt līdzīga satura uzdevumus; vadīt citus darbiniekus.

Šīs atsevišķās grupas profesijas:

3474 06 Hipnotizētājs.»

Reliģiskā hipnoze, kas sakņojas tūkstošgadīgi senā šamanisma praksē un kas vairāk vai mazāk izteikti, tādā vai citādā formā tiek praktizēta visu reliģiju (gan oficiāli reģistrēto, gan neregistrēto kultu) misticisma praksē, ir nosacīti legāla un nosacīti profesionāla. Nosacīti legāla tā ir tāpēc, ka aizliegti ir tikai tādi reliģiskie rituāli, kuri rada kaitējumu «sabiedriskajai drošībai un kārtībai, personas veselībai, ar likumu aizsargātām personas tiesībām un interesēm»,²² ievērojot, ka cilvēktiesības ļauj ierobežot reliģiskās pārliecības paušanu, «lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību»,²³ savukārt visi tie reliģiskie rituāli, kuri nerada minēto kaitējumu, ir ne vien atļauti, bet pat ar likumu aizsargāti.²⁴ Kaut arī reliģisko rituālu īstenošanā oficiāli netiek atzīta hipnozes pielietošana, tomēr ikvienam speciālistam ir skaidri redzams, ka hipnoze tādos tiek plaši pielietota. Piemēram, reliģiskā lūgšana būtībā ir izteikti hipnotiska darbība, jo tās mērķis ir uzmanības fokusēta koncentrēšana nolūkā izmainīt apziņas stāvokli (ko gan sauc citādi, piemēram, „reliģiskā ekstāze”, „dievišķā atklāsme” vai „apgaismība”, arī svešvārdiem – „satori” utt.). Reliģiskajā praksē plaši izplatīta arī pašhipnoze transa stāvokļa sasniegšanai. Atkarībā no konkrētās reliģiskās prakses īpatnībām, var būt un var nebūt pielietota tieša

²¹ Ārstniecības likuma 12.pants: «Personas, kam nav medicīniskās izglītības un kas patstāvīgi nodarbojas ar slimnieku ārstēšanu, dzemdībpalīdzības sniegšanu (izņemot gadījumus, kad jāsniedz pirmā palīdzība), hipnozi, kodēšanu un citām cilvēka psihi ietekmējošām metodēm, cilvēka enerģētisko lauku korekciju (biokorekciju), akupunktūru un pārējām cilvēka organisma enerģētisko sistēmu ietekmējošām metodēm, kā arī personas, kas atbalsta ārstniecības darbībā tādas personas, kurām nav medicīniskās izglītības vai nav speciālista prakses tiesību, ir saucamas pie likumā noteiktās atbildības.»

²² Krimināllikums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 17.06.1998., spēkā ar 01.04.1999., redakcijā uz 01.09.2008., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 199.200. (1260./1261.), 08.07.1998. – [227.pants]

²³ Latvijas Republikas Satversme / Latvijas Republikas pamatlikums. Pieņemts Latvijas Satversmes Sapulcē 15.02.1922., spēkā ar 07.11.1922., redakcijā uz 31.05.2007., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 43., 01.07.1993. – [116.pants]

²⁴ Krimināllikums – [151.pants]

suģestija, kaut gan reliģijas jomā profesionāli strādājoši cilvēki²⁵ nereti mērķtiecīgi apģūst suģestīvas iedarbības metodes.

Atsevišķās reliģiskās organizācijās hipnozes un suģestijas pielietošana ir ar destruktīvu raksturu,²⁶ piemēram zināms par radikālā islāma apzināti gatavotiem pašnāvniekiem, kuri reliģisko ideju vārdā uzspri dzina sevi nevainīgu cilvēku pūlī. Tāpat ir reliģiskas kustības, kurās šī metode tiek mērķtiecīgi pielietota mantiska labuma ieguvei, piemēram, starptautiski darbojošās pseidoreliģijas *scientoloģijas* (Latvijā tā ir ar “Dianētikas centra” izkārtņi) dibinātājs Rons Habards ir notiesāts par krāpšanu, ko viņš veicis ar savas mācības palīdzību. Tāpat Itālijā par slepkavību notiesātais afērists Antonio Menegeti, kad Itālijā viņa *ontopsiholoģijas* mācība tika oficiāli atzīta par bīstamu kultu, pārcēlās uz Latviju un ir nodibinājis Baltijas ontopsiholoģijas asociāciju, un firmu *ONTO*, iesaistot tajā arī vairākas augstas valsts amatpersonas, ar kuru palīdzību viņš ir gan ieguvis ES fondu finansējumu, gan citus finansiālus labumus, kā arī Latvijas universitātes rektora atzinību. Latvijā pazīstamā sekta *Jaunā paaudze* ar tās līderi Alekseju Ledjajevu priekšgalā neslēpti nodarbojas ar hipnozes tehniku, iesaistot arī augstas valsts amatpersonas, bet ASV presē ir izteikts viedoklis, ka viņa sludināšana ir ekstrēma.

Kriminālā hipnoze, kas nenoliedzami ir nelegāla, dažkārt tiek saukta par “ģigānu hipnozi”.²⁷ Te gan jānorāda, ka šis sabiedrībā dažkārt lietotais apzīmējums ne tikai ir ksenofobisks un var vairo t neiecietību pēc etniskās pazīmes, bet ir arī nepareizs, jo kriminālo hipnozi ir pielietoģuši dažādu tautību pārstāvģi. Tāpēc pareizāk kriminālistikas literatūrā un juridiskajā praksē nostiprināt terminu – kriminālā hipnoze.

Kriminālā hipnoze vienmēr tiek veikta saistģti ar tiešu suģestiju, kuras mērģis ir pamudināt hipnotizģto personu uz noteiktu darbģbu hipnotizģtāja interesēs, piemēram, atdot viņam naudu. Šādas darbģbas ir ģstenotas arī Latvijā.²⁸

Kriminālā hipnoze (dažkārt arī reliģiskā hipnoze) ir ģpatnģja ar to, ka tajā tiek pielietota no *klasiskās hipnozes* atšķģrģga metodika, ko speciālisti pazģst kā *Ēriksona hipnozi*, kurai ir tādas ģpatnģbas, ka tā var bģt ģstenota arī personai neapzinoties, ka tā tiek hipnotizģta, turklāt noveģana transa stāvoklģ (faktiski tikai pirmajā tā stadijā) iespģjama diezģan ģsā laikā (*tās metodiskos aspektus skat. turpmāk*).

²⁵ MK noteikumi Nr.125. – [246 Speciālisti reliģijas jomā: 2461 Kulta darbinieki, 2462 Diakoni un kapelāņģ]

²⁶ Mandaua L. Vai dievi ir tāģi? Dvēseģu ģģstģģšanas psiholoģiskie paņģmieni. / Tulk. no vācu val. – Rģģa: Preses nams, 1998. – 192 lpp.: il.

²⁷ Maģģja, kuru neievģroģam. / Sast. J.Avots. – Rģģa: Olna, [1996]. – 126 lpp.

²⁸ http://www.gorod.lv/novosti/24103/snimu_porchu_s_bankovskogo_scheta

Kriminālā hipnoze patlaban ir juridiski diezgan neskaidra, proti – ja cilvēks uz ielas ir “uzdāvinājies” nepazīstamam cilvēkam savas materiālās vērtības vai “nopircis” kaut kādu nevajadzīgu mantu vai pakalpojumu par nesamērīgi augstu cenu, un pēc tam par to vēršas policijā, tad policijas darbiniekam nebūs viegli konstatēt, pēc kura Krimināllikuma panta uzsākt kriminālprocesu.

Var domāt, ka šādi gadījumi jākvalificē kā krāpšana saskaņā ar Krimināllikuma 177.pantu,²⁹ tomēr var arī rasties šaubas, vai hipnoze iekļauj šī panta dispozīcijā norādīto viltu. Te jānorāda, ka jēdzienu «viltus» definē Civillikuma³⁰ 1459.pants: «Viltus ir otras personas prettiesīgs maldinājums, lai viņu piedabūtu izdarīt viņas interesēm pretēju darbību vai atturēties no tās.», savukārt Civillikuma 1460.pants noteic: «Tas, kas viltu viegli varējis noskārst, tiesiskā nozīmē nav atzīstams par pieviltu.» Saistībā ar šādiem gadījumiem daudzi cilvēki komentē, ka tikai pavisam lētticīgus cilvēkus šādi var piemānīt un lielākā daļa cilvēki tādai ietekmei nepakļautos, jo tāda veida apgalvojumos, kādus uz ielas izsaka zīlnieces, ir ļoti viegli noskārst viltu. Tāpēc būtiski novērtēt, vai viltus nav bijis pavadīts ar hipnozi un suģestiju, kas apgrūtina iespējas kritiski novērtēt situāciju un viltu noskārst. Bet ja arī tiktu uzsākts kriminālprocess, būtu grūti pierādīt, ka attiecīgais nepazīstamais cilvēks ir pielietojis hipnozi – jo šādi uz ielas veiktas hipnozes norise neizpaužas objektīvi fiksējamu apstākļu veidā.³¹ Tā kā hipnozes būtība nav vēl pilnībā izprasta (jo nav pietiekami izprasta vispār psihes būtība un apziņas fenomeni), tad ir diezgan sarežģīti to juridiski kvalificēt. Lasot LPA maģistrantūras kursā lekcijas par šo tematu, autors šo jautājumu ir apspriedis arī ar izmeklēšanas praktiķiem, kā arī ir ieguvis atsevišķu Latvijas psihiatru un psihologu viedokli, kuri visi ir vienprātis, ka šajā aspektā lietderīgi veikt pētījumus un pilnveidot Krimināllikumu (diemžēl, kriminālā hipnoze ir arī ļoti maz pētīta kriminālistikā, tāpēc pat nav radīts pietiekams pamats juridiskās reglamentācijas pilnveidei).

Bez krāpšanas vēl Krimināllikumā ir tikai viens pants, ko var tieši attiecināt uz hipnozi – neatļauta ārstniecība,³² taču tas neattiecas uz te aplūkoto hipnozi, ko veic uz ielas nolūkā pamudināt personu atdot savu mantu. Protams, nohipnotizētai personai var būt nodarīts arī

²⁹ Tā, piemēram, tika kvalificēts 2008.gada 14.oktobrī Rīgā notikušais gadījums, kad kāda sieviete, nosaucot sevi par “gaišreģi no Zilā kalna”, sekmīgi pamudināja uz ielas uzrunātu sievieti atdot viņai 10'500,- latus, lai šī “gaišreģe” aizsargātu viņas bērnus no it kā drīz sagaidāmas nāves.

³⁰ Civillikums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Ministru kabinetā 28.01.1937. kā “Prezidenta Ulmaņa civillikums”, atjaunots spēkā ar 01.03.1993., redakcijā uz 01.01.2007., publicēts «Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs» Nr.1., 14.01.1993. – [Ceturtnā daļa. Saistību tiesības.]

³¹ Arī attiecībā uz iepriekš minēto piemēru par “gaišreģi no Zilā kalna” Valsts policijas pārstāve izteica viedokli, ka hipnoze tajā gadījumā nav bijusi. Autors gan vēlas norādīt, ka šāds viedoklis ir dēļ nepietiekamas izpratnes par to, kas ir hipnoze un kādā veidā tā var būt pielietota.

³² Krimināllikums – [137.pants]

citāds kaitējums, piemēram, izvarošana, novešana līdz pašnāvībai (*voodoo* kulta prakse), kaut gan arī attiecībā uz šīm darbībām var rasties diskusijas par to juridisko kvalifikāciju.

Cits būtisks jautājums ir, vai kriminālā hipnoze var būt veikta, lai ar posthipnotisko suģestiju cilvēku pamudinātu izdarīt noziegumu, tajā skaitā sākot no nepatiesu liecību sniegšanas vai dokumentu viltošanas un beidzot ar slepkavību un terorismu. Speciālisti dažkārt norāda, ka tas ir iespējams, tomēr parasti nevar iedvest tādu rīcību, kas ir pretēja cilvēka morālajiem uzskatiem vai dabiskajiem instinktiem. Autors gan te vēlas atgādināt reliģisko hipnozi, kad radikālā islāma sludinātāju pamudināti cilvēki uzspīdzina sevi cilvēku pulī – rīkojoties pretēji savam dabiskajam pašsaglabāšanās instinktam. Tāad jautājums paliek vien par morālajiem uzskatiem. Taču, kā iepriekš jau norādīts, suģestijas viens no pamatmērķiem ir arī uzskatu izmainīšana. Te gan jānorāda, ka speciālisti ir vienisprātis, ka minētais risks lielākoties attiecas vien uz histēriskām un psihopātiskām personām.

Jautājums par iespējamību hipnozē pamudināt cilvēku uz noziegumu radās jau XIX gs., kad tiesās parādījās lietas, kur apsūdzētie apgalvoja, ka noziegumu viņi izdarījuši hipnozes ietekmē. Piemēram, 1890.gadā Francijā tika izskatīta tiesas izpildītāja Gufes (*Toussaint-Augustin Gouffé*) slepkavības lieta, kur apsūdzētā G.Bomparda (*Gabrielle Bompard*), kura bija palīdzējusi savam mīļākajam M.Eiraudam (*Michael Eyraud*) nožņaupt Gufi, tiesā paziņoja, ka darījusi to hipnozes ietekmē, būdama pilnīgi pakļauta Eirauda gribai.³³ Francijā tajā laikā bija izveidojušās divas akadēmiskās skolas, kas atšķirīgi skaidroja hipnozes būtību. “Parīzes skolas” jeb fizioloģiskās, “histērijas skolas” vadītājs Ž.Šarko (*Jean Martin Charcot*) un “Nansijas skolas” jeb psiholoģiskās, “suģestijas skolas” pārstāvis H.Bernheims (*Hippolyte Bernheim*), kuri abi bija uzaicināti kā eksperti uz šo tiesu, nenoliedza iespēju, ka noziegumi var būt izdarīti hipnozes ietekmē, tomēr, atšķirībā no H.Bernheima, Ž.Šarko uzskatīja, ka bez tam vēl nepieciešams, lai persona pati būtu spējīga izdarīt šādu noziegumu, tāad hipnozē cilvēks nevar izdarīt to, kas ir pretrunā viņa morāles principiem. Attiecībā uz G.Bompardi tiesas sēdē H.Bernheims pieļāva, bet Ž.Šarko noliedza iespēju, ka viņa varēja rīkoties hipnozes ietekmē, turklāt viņi abi rūpīgi argumentēja savu viedokli. Tiesa piekrita Ž.Šarko viedoklim un notiesāja G.Bompardi ar 20 gadiem katorgā (M.Eirauds tika sodīts ar nāvi).

Te var piebilst, ka mūsdienās hipnoterapijas atziņu sistēmā tomēr vairāk attīstījusies uz tās pieejas pamata, kuru savulaik uzturēja “Nansijas skola”.

1892.gadā arī Krievijā bija uzsākts līdzīgs tiesas process slepkavības lietā, kurā kā speciālists tika iesaistīts akadēmiķis V.Behterevs (kurš hipnozi bija apguvis pie Ž.Šarko

³³ http://theyearround.punt.nl/?id=290379&r=1&tbl_archief=1&

1884.gadā), lai viņš veiktu iztauju hipnozē, ārstu P.Rozenbaha un I.Dobrotvorskā klātbūtnē.³⁴ Šajā lietā 1896.gadā viņš izpētīja apsūdzētās Marijas Rumjancevas psihofizioloģisko stāvokli un sīki iztaujāja par viņas dzīves apstākļiem un to, kā viņa kopā ar savu mīļāko, feldšeri un “mājas dakteri” I.Hrisanfovu noindējusi viņas vīru. Pēc tam viņš noveda M.Rumjancevu hipnozes stāvoklī, kurā veica viņas iztauju par nozieguma apstākļiem. Hipnozē uzdotie jautājumi viņai no sākuma izraisīja histēriju. Pēc tam viņai veiksmīgi iedvesa nomierināties un tad iedvesa uzdevumu pēc atmošanās uzrakstīt vēstules un iedot tās ārstam. Pēc atmošanās no hipnozes, neraugoties uz ārsta mēģinājumiem patraucēt, M.Rumjanceva precīzi izpildīja iedvesto. Vēlāk V.Behterevs vēlreiz izpētīja viņas uzvedību hipnozes stāvoklī.

Rezultātā minētie speciālisti atzina, ka M.Rumjanceva, būdama histēriska, nelīdzsvarota persona ar viegli uzbudināmu psihi, ārkārtīgi viegli nonāk hipnozes stāvoklī, kurā viegli uztver iedvestas komandas, turklāt ar nepārvaramu spēku tās izpilda pēc hipnozes, neatkarīgi no jebkādas turpmākas hipnotizētāja ietekmes. Ievērojot to, tiešām iespējams, ka M.Rumjanceva varēja būt pakļauta I.Hrisanfova veiktai iedvesmai noindēt vīru, kas saistīts arī ar M.Rumjancevas ilgstošām regulārām seksuālām attiecībām ar I.Hrisanfovu un viņas bailēm no I.Hrisanfova.

Tiesa uzdeva veikt atkārtotu izpēti jau citiem speciālistiem, kuri apstiprināja iespēju, ka apsūdzētajai M.Rumjancevai varēja būt viegli iedvestas dažādas komandas, taču, balstoties uz lietā noskaidroto viņas uzvedību, kategoriski noliedza šādas cēloniskas saistības esamību konkrētās slepkavības gadījumā. Tiesa noteica vēl vienu psihiatrisko ekspertīzi, kas atzina, ka apsūdzētā varēja rīkoties iedvesto komandu ietekmē.³⁵

Pašlaik šis jautājums – par iespējamību hipnozē iedvest cilvēkam nozieguma izdarīšanu – nav pilnībā noskaidrots, speciālistu viedokļi ir atšķirīgi.

Vēl var piebilst, ka Krievijā 1993.gadā Maskavā notikušajā apspriedē par organizētās noziedzības problēmām tika arī apspriests jautājums par kriminālo struktūru interesi par hipnozes iespējām, bet 1994. gadā Krievijas Iekšlietu ministrijas Valsts zinātniski pētnieciskā institūta seminārā tika apspriesta hipnozes izmantošanas iespējas noziegumu izmeklēšanā.

Galvenā metodiskā īpatnība *kriminālistiskajai hipnozei*, kas to principiāli atšķir no citiem hipnozes pielietošanas virzieniem, – tajā jāizslēdz tieša suģestija un maksimāli jāmazina netieša suģestija, tajā skaitā izvairoties no uzvedinošiem jautājumiem un

³⁴ Saskaņā ar 1893.gada Medicīnas departamenta cirkulāru Nr.5289, Krievijā ārstniecisku hipnozi bija atļauts veikt tikai citu ārstu klātbūtnē, kā arī bija aizliegta hipnozes publiska demonstrēšana. Šie un visi citi ierobežojumi tika pārtraukti ar 1903.gada iekšlietu ministra cirkulāru Nr.1825.

³⁵ Крылов И.Ф. Были и легенды криминалистики. – Ленинград: Ленинградский Университет, 1987. – с.160-164.

emocionālas ietekmes, kā arī mēģinājumiem izmainīt personas attieksmi pret kaut kādiem apstākļiem. Tās mērķis ir iegūt objektīvu informāciju, nevis personas viedokli. Šajā sakarā pat labāk ziedot hipnozes efektivitātei, proti – labāk lai nav vispār nekādi rezultāti, nekā tiek iegūta maldinoša informācija, kas vēl vairāk apgrūtinātu izmeklēšanu. Turklāt objektivitātes novērtēšanai ļoti svarīga ir videoieraksta veikšana, kas terapeitiskā hipnozē tiek uzskatīta par pārlieki uzbāzīgu metodi. Bez tam, protams, kriminālistiskā hipnoze atšķiras no citiem hipnozes pielietojuma virzieniem ar tās juridiskajiem apstākļiem, nosacījumiem un mērķiem.

Ievērojot aplūkotos aspektus, kas vispārīgi raksturo hipnozi, kā arī īpatnības citiem tās pielietošanas virzieniem, te jau var definēt kriminālistisko hipnozi kā – kriminālistikas un juridiskās psiholoģijas atziņu sistēmā balstītu speciālu metodi hipnozes pielietošanā personas iztaujai, ko saskaņā ar cilvēktiesību un procesuālo tiesību normām, ētiskajiem standartiem un noteiktiem metodiskajiem nosacījumiem veic likumpārkāpumu atklāšanas un izmeklēšanas interesēs.³⁶

Papildus var vēl pieminēt, ka kriminālistiskās hipnozes metodiku dažkārt pielieto arī ārpus tiesībsargājošo iestāžu prakses, proti – privātā jomā veiktās izmeklēšanās, piemēram, nolūkā atrast pazudušus dokumentus, vērtslietas u.tml., kā arī lai palīdzētu atjaunot atmiņu cilvēkiem, kuri pārdzīvotā šoka vai citu iemeslu dēļ aizmirsuši noteiktus apstākļus, piemēram, lidmašīnas katastrofas cēloņu noskaidrošanas gadījumos.

---

³⁶ Cilvēktiesību un procesuālo tiesību normas, ētiskos standartus un metodiskos nosacījumus šajā jomā skat. turpmāk.

Kriminālistiskās hipnozes metodiskie aspekti

Hipnozes pielietošanas metodiskie aspekti galvenokārt ir praktiskas dabas, proti – hipnozes efektīva veikšana lielākoties atkarīga no hipnotizētāja prasmēm un individuālā talanta izkopšanas. Hipnozi nevar efektīvi veikt jebkurš cilvēks, vienkārši pēc literatūrā izlasīta apraksta izpildot kaut kādu procedūru. Tāpēc teorētiskā aprakstā nemaz nav iespējams pietiekami atklāt hipnozes metodiku. Šeit tas arī netiks darīts, bet vien tiks iezīmēti atsevišķi raksturīgākie pamataspekti. Tas ir lietderīgi tādēļ, lai juristu sabiedrības pārstāvjiem būtu vispārīgs priekšstats par šo metodi, apzinoties tās faktiskās iespējas, īstenošanas apstākļus un riska faktoros. Ja kāda persona (tas attiecas arī uz terapeitiskās un klīniskās hipnozes praktiķiem) vēlas apgūt kriminālistiskās hipnozes pielietošanu, tad tas jau jādara praktiskas speciālas apmācības formā.

Kriminālistiskās hipnozes nozīmes izvērtēšanā jāņem vērā tas, ka hipnozes stāvoklī, kurš pats par sevi cilvēkam nav bīstams un pat ir labvēlīgs,³⁷ persona kļūst viegli suģestējama, tāpēc ar nepareizi pielietotu hipnozi tai var būt radīta vai pastiprināta psihoemocionāla trauma vai arī var būt īstenota nevēlama posthipnotiskā suģestija, turklāt liels risks ir uzvedinošu jautājumu izmantošana, ar ko personai pat netīši var būt iedvesta nepatiesa informācija, ko šī persona var sniegt, un arī turpmāk nopratināšanā vēl apstiprināt – līdz ar to izmeklēšanas gaitā tiek iegūta maldinoša informācija.

Tāpēc kriminālistiskās hipnozes veikšanā svarīgi ievērot noteiktus metodiskos nosacījumus, lai novērstu riskus šīs metodes pielietošanā un nodrošinātu iegūtās informācijas objektivitāti. Atbildība par metodisko aspektu ievērošanu gulstas arī uz procesa virzītāju, kuram tie rūpīgi jāapspriež ar iesaistīto speciālistu, īpaši ja tiek iesaistīts tāds speciālists, kurš līdz tam ir veicis tikai terapeitisko hipnozi, līdz ar ko var neizprast tās būtisko atšķirību no kriminālistiskās hipnozes mērķiem un nosacījumiem.

Sākotnēji jānorāda, ka mūsdienās plašāk pazīstamās hipnozes īstenošanas tehnikas vispārīgi var attiecināt uz diviem pamatveidiem (*te nav runa par dažādām pašhipnozes metodikām, kā arī par dažādiem hipnozes pielietojumu mērķiem*), proti – klasiskā hipnoze³⁸ un Ēriksona hipnoze.³⁹

³⁷ ASV plašā praksē nav konstatēta neviena sūdzība no hipnotizētajām personām par savu pašsajūtu pēc tās. Gluži pretēji, daudzos gadījumos cietušajai personai vai lieciniekam pēc hipnozes mazinājās trauksme, vainas sajūta, bailes vai murgi, kas bija radušies izmeklējamā nozieguma rezultātā.

³⁸ Klasiskā hipnoze faktiski ir vairāku dažādu speciālistu modificētu metožu apkopojošs nosaukums, kuru pilnveide un aprobācija sākās kopš XVII gs.

³⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Ericksonian_hypnosis

Īsi iezīmējot, klasiskā hipnoze parasti tiek veikta relaksējošā gaisotnē personai ar pastāvīgi atkārtotām specifiskām vārdiskām komandām, kas mudina to it kā aizsnausties, un kas vienlaikus var būt pavadīts ar specifiskiem ārējiem vai iekšējiem kairinātājiem, tādiem kā skatiena fiksēšana uz svārstīgu priekšmetu, iztēles aktivizēšana mūzikas pavadībā, ķermeņa ritmiska šūpošana u.tml. Vārdiskās komandas var arī nebūt pavadītas ar ārējiem kairinātājiem. Verbālais kontakts, ko hipnotizētājs uztur ar personas apziņu, nepieciešams, lai atsevišķs smadzeņu rajons paliktu fokusētas koncentrēšanās stāvoklī, kamēr pārējos smadzeņu rajonus pārņem neirālās aktivitātes kavēšana. Ar verbālo kontaktu hipnotizētājs iegūst iespēju mijiedarboties ar visas apziņas, tajā skaitā zemapziņas psihiskajiem procesiem, apejot parasti dominējošās ikdienas apziņas uzturētās interpretācijas sistēmas barjeras.

Arī hipnozē cilvēka apziņa ir aktīva, vienīgi vairs nedominē tā nelielā apziņas daļa, kas ikdienā uztur cilvēka socializācijas gaitā izveidoto terminoloģiski lineāro priekšstatu un nostādņu sistēmu par apkārtējo pasauli un indivīda lomu tajā. Ikdienas apziņas kontrolējošās funkcijas viens no pamataspektiem ir savas uzvedības veidošana atbilstīgi sociālajām nostādnēm un barjeru radīšana saskarsmē ar citiem cilvēkiem, lai cilvēks varētu par sevi, savu sociālo lomu, savu attieksmi un noskaņojumu mērķtiecīgi radīt maldīgu priekšstatu. Hipnoze apiet šādas barjeras, dodot iespēju tieši mijiedarboties ar visas apziņas psihiskajiem procesiem adekvāti to norisēm. Hipnozes stāvoklī veiktā iztaujā cilvēks uz jautājumiem atbild ar bērnišķīgu vieglumu, bez ikdienas uzvedībai raksturīgās samākslotības.

Klasiskajā hipnozē izšķir trīs transa dziļuma stadijas – vieglu miegainību (letargiskā stadija), kad vājinās cilvēka galvas smadzeņu garozas tonuss un zūd ierosas un kavēšanas relatīvais līdzsvars, vidēju (kataleptiskā stadija), kad personai saglabājas sajūta, ka miegainību viņš var pārtraukt jebkurā brīdī, taču to viņam nemaz negribas darīt, bet galvas smadzeņu garozas tonuss ir stipri pavājināts un pilnīga kavēšanās izplatās uz runas un ādas analizatoriem, iestājas hipnotiskā miega izlīdzinātājfāze, un dziļu (somniauliskā stadija), jeb hipnotiskā miega paradoksālā fāze, kad vāji kairinātāji izraisa spēcīgas atbildes reakcijas, cilvēkam ir paaugstināta suģestējamība, kairinātāji var izraisīt halucinācijas, pēc pamošanās parasti cilvēks neko neatceras.

Ēriksona hipnozē pilnīgi pietiekama ir personas novešana pirmajā transa stadijā, kad cilvēks vēl saglabā orientāciju telpā, tāpēc uzvedas kā parastā nomoda stāvoklī, bet tajā pašā laikā viņa uzmanība ir fokusēta, būtiski samazināta perifērijas apzināšanās un viņš ir pastiprināti suģestējams.

Ēriksona hipnozes metodiku izstrādāja un praksē aprobēja ASV psihologs Miltons Ēriksons, kurš bija arī psihoterapijas virziena NLP jeb *neirolingvistiskās programmēšanas*⁴⁰ viens no pamatlicējiem, tāpēc mūsdienās viņa metodi plaši pielieto NLP praksē. Var piebilst, kamēr bija pazīstama tikai klasiskā hipnozes tehnika, tikmēr saskarsme ar t.s. “čigānu hipnozes” fenomenu daudziem izraisīja apmulsumu. Savulaik šo fenomenu pētīja pat PSRS specdienesti nolūkā izstrādāt efektīvas manipulācijas metodes, bet vēlāk NLP metodes plaši pārņēma tiešajā mārketingā, komercreklāmās, politiķu PR kampaņās utt. NLP ir arī atzīta psihoterapijas praksē. Ēriksona hipnozes efektivitāte parāda, ka hipnozes psihiskais mehānisms ir visiem cilvēkiem dabisks, iesakņots psihe darbības pamatlikumsakarībās, nevis kaut kāda mākslīga metode.

Ēriksona hipnozē nav būtisks neviens no tiem metodiskajiem aspektiem, kas klasiskajā hipnozē tiek uzsvērti kā galvenie priekšnoteikumi, proti – (a) personai jāzina un jāgrib, lai to hipnotizē, (b) personai jātic, ka tā var būt nohipnotizēta, (c) personai attiecīgajā situācijā jājūtas mierīgi, relaksēti. Bez tam šādā hipnozē netiek pielietota klasiskās hipnozes tehnika – iedarbība ar specifisku vārdisku iedvesmu – par to, ka persona izjūt smagumu plakstiņos, rokās utt., vai tipiskie ārējie kairinātāji, tādi kā aicinājums koncentrēt skatienu uz svārstīgu priekšmetu utt.

Vienkāršoti raksturojot, saskaņā ar mūsdienās vispārpieņemtām M.Ēriksona atziņām, sugstīva ietekme ir iespējama vienmēr, neatkarīgi no tā, vai persona ir vai nav dziļā transā, jo zemapziņa (*subconscious mind*) vienmēr ir aktīvi uztveroša un cilvēka psihe procesus pamatā noteicoša, tāpēc iedvesma darbosies, ja tā būs tieši saistīta ar zemapziņā notiekošiem procesiem.

Turklāt, pēc NLP speciālistu domām, patiesībā tikai apt. 6% cilvēka rīcības ir apzinātu procesu rezultāts, bet 94% ir neapzinātu pamudinājumu noteiktas darbības.

Tomēr jāuzsver, ka Ēriksona hipnoze pamatā balstās uz tā paša mehānisma, kā klasiskā hipnoze – saiknes jeb *rapport* izveidošana ar personas zemapziņas procesiem, vienīgi Ēriksona hipnozē tas tiek panākts ar citiem līdzekļiem, tajā skaitā acu kontakta uzturēšana, empātiska pieskaņošanās elpošanas ritmam un neverbālajai komunikācijai, ko jau var pavadīt asociatīva vārdiska ietekme, analītiskā prāta apjukuma izraisīšana utt.

Vispārīgi vieglāk nohipnotizēt cilvēkus, kuriem dominē labā smadzeņu puslode (iztēle, jūtas, kopējās ainas un jēgas aptveršana u.c.), tādus sociāli adaptētus sabiedriskus

---

⁴⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Neuro-linguistic_programming

О'Коннор Д.Джозеф. Сеймор Джон. Введение в нейролингвистическое программирование. Как понимать людей и как оказывать влияние на людей. / Пер. с англ. – Челябинск: Библиотека А.Миллера, 1998. – 272 с.

cilvēkus, kuri pieraduši ievērot citu viedokli, cilvēkus, kuri bieži nonāk trauksmes stāvoklī, hroniskus alkoholiķus un narkomānus, enurēzes vai astmas slimniekus u.tml. Grūtāk nohipnotizēt cilvēkus, kuriem izteikti dominē kreisā smadzeņu puslode (analītiska lineāra domāšana, detaļu ievērošana, kārtības veidošana u.c.), arī psihopātiskus astēniķus, kas ieciklojušies uz dažādām šaubām un savu pārdzīvojumu analīzi.

Transa stāvokļa iestāšanos veicina arī stiprs nogurums vai miegainība, lietains, nomācies laiks, vakara krēsla un klusums, miegam ērta poza vai arī, gluži pretēji, īpaši neērta un nepierasta poza, ķermeņa vai galvas ritmiska šūpošana, pilnīga izolētība no citiem karinātājiem vai arī monotoni ritmiski fizikālas dabas (vizuāli, audiāli vai taktīli) kairinātāji, mierīga ritmiska vai arī aritmiska mūzika, dažkārt var būt arī spējš ārējs kairinātājs (gonga sitiens, gaismas uzliesmojums, uzklieziens – pavēle, negaidīta pļauka utt.), intensīvs emocionālais pacēlums, t.sk. seksuāls uzbudinājums, baiļu vai stipru dusmu stāvoklis u.c.

Nav konstatētas būtiskas atšķirības vīriešu un sieviešu, kā arī dažādu rasu pārstāvju nohipnotizēšanas iespējā. Hipnozei vairāk vai mazāk pakļaujas pilnīgi visi cilvēki, jau no mazotnes, bet visvairāk pakļaujas hipnozei septiņu līdz četrpadsmit gadu vecumā, pēc kā tas pakāpeniski mazinās. Saskaņā ar psiholoģijas atziņām, vidēji 5% cilvēku vispār nenonāk transa stāvoklī, 95% var nonākt vieglā transā, 55% vidējā un 20% dziļā transā.⁴¹

Kriminālistiskās hipnozes mērķiem parasti nepieciešams un arī ieteicams tikai viegls vai vidējs transs, lai persona varētu atsaukt atmiņā nepieciešamo informāciju.

Neiesaka pielietot hipnozi psihopātiem, emocionāli ļoti nelīdzsvarotiem, dziļā depresijā esošiem, suicidāli noskaņotiem cilvēkiem u.tml. Mazāk ieteicams to pielietot cilvēkiem ar kustību vai sensoro funkciju traucējumiem, kā arī cilvēkiem ar akcentuētām nostādnēm un stereotipisku pārlicēību, jo šādu cilvēku hipnozē sniegtajā informācijā var izpausties neapmierinātas pamatvajadzības, subjektīvisms, bailes, trauksme utt.

Hipnozi viegli var veikt arī cilvēkam, kad tas atrodas parastā miega stāvoklī «ātrā miega» stadijā (tā iestājas apt. 45 – 90 min. pēc iemigšanas un nakts laikā atkārtojas vairākas reizes), pieskaņojoties elpošanas ritmam un atkārtojot mierīgas verbālas komandas.

Var piebilst, ka pastāv arī t.s. narkohipnoze jeb farmakoloģiskā hipnoze,⁴² kad hipnozi veic personai, kuras apziņas stāvokli papildus ietekmē arī invazīvi ar noteiktām psihotropām vielām.⁴³

---

⁴¹ Handbook of Investigative Hypnosis. By Matin Reiser, Director of the Behavioral Science Services of the Los Angeles Police Department, Director of the Law Enforcement Hypnosis Institute Inc. Los Angeles, California: LEHI Publishing Company, 1980. – 223 p.

⁴² Кандыба В.М. Фармакологический гипноз. – Санкт-Петербург: Лань, 2000. – 640 с. – [В.М.Кандыба: академик, президент Всемирной ассоциации профессиональных гипнотизеров при ЮНЕСКО]

Tas, cik daudz [psihiski adekvāta] persona hipnozē spēs atsaukt atmiņā informāciju par izmeklējamo notikumu, atkarīgs no dažādiem faktoriem, starp kuriem viens no galvenajiem ir personas *emocionālā iesaistītība* attiecīgajā notikumā – jo vairāk tā bijusi emocionāli tajā iesaistīta, jo spilgtāk atmiņā saglabājušies šī notikuma apstākļi, līdz ar ko vieglāk un pilnīgāk var būt atjaunoti. Protams, informācijas pilnīgumu un pareizumu ietekmē arī citi faktori, piemēram, personas attālums no notikuma vietas, apgaismojums, troksnis utt., redzes vai dzirdes pasliktinājums, stiprs psihoemocionāls uzbudinājums (bailes, pārmērīgs stress, dusmas vai naids), kas rada subjektīvas barjeras pret notikuma apstākļiem, kā arī stereotipas pārlicības esamība, kad persona saskata to, ko vēlas saskatīt.

Speciālajā literatūrā norādīts, ka cilvēkiem izdodas melot arī tādā stāvoklī, bet cilvēki, kas stāsta atklāti, stāsta to, ko paši uzskata par patiesību, kaut arī tas ne vienmēr tā arī ir, proti – sniedz maldīgu informāciju. Par šo jautājumu gan ir izteikts arī atzinums, balstīts uz plašu prakses izpēti,⁴⁴ ka šādām bažām nav pamata, jo hipnoze juridiskajā praksē tiek veikta cilvēkiem, kuri patiešām vēlas palīdzēt izmeklēšanai un nav motivēti melot vai fantazēt.

Tomēr vienalga jāapzinās, ka kriminālistiskā hipnoze netiek izmantota kā līdzeklis, lai panāktu atzišanos vai konstatētu melus, bet gan tikai kā līdzeklis atmiņas atjaunošanai, īpaši pēc konfūzijas vai šoka.

Metodiski hipnozes pielietošanai ir šādas stadijas:

- a) pirms hipnozes iztauja;
- b) hipnotizēšana;
- c) iztauja;
- d) izvešana no hipnozes;
- e) pēc hipnozes iztauja.

Visas minētās darbības veic hipnotizētājs. Izmeklētājs vai operatīvais darbinieks (tāpat arī advokāts, nepilngadīgā pārstāvis) var būt klāt šo darbību laikā, taču nedrīkst iejaukties tajās,⁴⁵ tāpēc hipnozes veicēja instruēšana jāveic pirms tam.

Pirms hipnozes iztaujas gaitā hipnotizējamai personai izskaidro paredzēto darbību, dodot iespēju tai uzdot interesējošus jautājumus, lai tā varētu izlemt, vai piekrist šai darbībai.

---

⁴³ http://eksperts.gold.lv/Narkoanalize_un_hipnoze_iztaujai.pdf
<http://en.wikipedia.org/wiki/Sedative>

⁴⁴ Handbook of Investigative Hypnosis. By Martin Reiser, Director of the Behavioral Science Services of the Los Angeles Police Department, Director of the Law Enforcement Hypnosis Institute Inc. Los Angeles, California: LEHI Publishing Company, 1980. – 223 p.

⁴⁵ Šai sakarā var pieminēt gadījumu ASV, kad slimnīcā bija ievietota izvarota un smagi piekauta jauna sieviete, kura dēļ iegūtajām traumām bija paralizēta (tā uzskatīja ārstējošais ārsts). Viņa piekrita iztaujai hipnozē, un tajā bija klāt arī ārsts. Hipnozes laikā, kad viņa atcerējās noziegumu, viņa pēkšņi pacēla savas rokas aizsargājošā pozīcijā pretī sejai. Tas apmulsināja ārstu, jo viņš bija pārliecināts, ka šī sieviete nav spējīga kustināt rokas, jo ir paralizēta. Ārsts pārtrauca hipnozi, kaut arī tam nebija nekādu objektīvu iemeslu.

Tajā skaitā jāapspriež arī tipiskie sabiedrības maldi par hipnozi, piemēram, jāizskaidro tas, ka a) hipnozes laikā cilvēks neaizmigs un nenonāks bezapziņas stāvoklī, b) nohipnotizētā persona nenonāks hipnotizētāja varā, c) neatklāsies tāda informācija, kuru persona nevēlas atklāt, d) nenotiks pārbaude par to, vai persona nemelo, e) persona neveiks muļķīgas darbības (kā tas ir skatuves hipnozes seansos), f) persona neiestrēgs hipnozē pēc seansa beigām⁴⁶ u.c. Pēc atbildēšanas uz visiem jautājumiem tiek saņemts personas rakstisks apliecinājums par piekrišanu hipnozei (tas nozīmē, ka hipnozi nevar veikt, balstoties tikai uz kaut kad agrāk izmeklētājam vai citai tiesībsargājošās iestādes amatpersonai sniegtu piekrišanu). Attiecībā uz nepilngadīgo nepieciešama arī vecāku vai aizbildņu piekrišana.

Turpinot šo pirms hipnozes iztaujū, tiek noskaidrots, vai ir kaut kādi apstākļi, kas var ietekmēt personas psihoemocionālo vai psihofizioloģisko stāvokli, tajā skaitā psihiskas slimības, īpaši jau epilepsija, nozīmīgi sirdsdarbības traucējumi, diabēts vai astma smagā formā, psihotropu vielu lietošana, izteikta kaut kādas fobijas esamība utt. (Šādos gadījumos pirms hipnozes jāiegūst arī ārstējošā ārsta piekrišana un var būt nepieciešama ārsta klātbūtne hipnozes seansa laikā.) Lai hipnotizētājs fiksētu šādu informāciju standarta formā, lietderīgi izmantot iepriekš sagatavotu veidlapu ar uzdodamajiem jautājumiem.

Te gan jāpiebilst, ka hipnozes seansa relaksējošās ietekmes dēļ ir ļoti maz ticama kaut kādu veselības problēmu izpaušanās. Tāpēc minētie veselības riska faktori tiek noskaidroti vien vispārīgi preventīviem mērķiem.

Jānoskaidro arī, vai persona lieto acu kontaktlēcas, jo tā var vēlēties tās izņemt pirms ilgākas acu aizvēšanas. Jāpajautā par vajadzību apmeklēt tualeti, jo persona pati var to nelūgt, nevēloties pārtraukt izmeklēšanas darbību.

Sākotnējās iztaujas laikā hipnotizētājam ar godīgu, nesamākslotu un tiešu uzvedību, izpaužot adekvātu attieksmi, jāspēj radīt par sevi labvēlīgu un pārliecinātu iespaidu hipnotizējamās personas acīs, kā arī uzticēšanos hipnozes metodei, jo no tā ir būtiski atkarīga nohipnotizēšanas iespēja. Personas vēlme būt nohipnotizētai ir izšķirīgs faktors. Te jāpiebilst, ka faktiski sagatavošanās hipnozes veikšanai sākas ar brīdi, kad persona pirmo reizi saskaras ar policijas darbinieku, jo šo attiecību raksturs formē personas motivāciju sadarboties ar izmeklēšanu, bet personas motivācija un uzticēšanās izmeklēšanā iesaistītajam hipnotizētājam ir galvenais tās efektivitātes faktors. Ja hipnotizētājs pēc personas verbālām atbildēm vai neverbālās komunikācijas konstatē noraidošu attieksmi pret hipnozes veikšanu viņam, tad tas jāpārrunā, tostarp motivējot viņu ar argumentu, ka viņa sniegtā informācija var palīdzēt

---

⁴⁶ Tā kā būtībā nav atšķirību starp hipnozi un pašhipnozi, tad persona jebkurā brīdī saglabā iespēju pārtraukt hipnozi un patstāvīgi izvest sevi no transa stāvokļa.

novērst citus noziegumus. Ja personai ir bažas par kaut kādu intīmu apstākļu atklāšanos hipnozē, tad hipnotizētājam jāpārliecina, ka viņam nav nekādas personīgas intereses par viņu un tiks uzdoti tikai tādi jautājumi, kas attiecas uz izmeklējamās lietas apstākļiem.

Svarīgi arī nodrošināt personai mierīgu, neitrālu un drošu gaisotni, tajā skaitā hipnotizētājam jāizvairās iekļūt personas subjektīvi privātajā telpā (aptuveni izstieptas rokas attālumā), un nedrīkst būt jebkādi apstākļi, kas personai var novērst uzmanību uz apkārtni. Minētā aspekta dēļ lietderīgi apsvērt, vai netraucēs citu personu klātbūtne.

Hipnotizēšanas stadija iekļauj jau specifiskas, praksē aprobētas metodes, kuru izvēle ir konkrētā hipnotizētāja ziņā, atkarībā no viņa praktiskajām iemaņām. Šai stadijai ir arī sava iekšējā metodiskā struktūra, kas te netiek izklāstīta, jo tas nav šīs publikācijas mērķis.

Te var piebilst, ka klasiskās hipnozes tehnika pati par sevi iekļauj iedvesmas veikšanu, lai personu ievestu transa stāvoklī un izvestu no tā, piemēram, iedvešot personai, ka tās plakstiņi kļūst smagi, lūdzot tai domās skaitīt atpakaļvirzienā u.tml. Tomēr šāda iedvesma principiāli jānošķir no tiešas sugēstijas, kas var būt vērsta uz personas priekšstatu, attieksmes un ieradumu izmainīšanu (kāda tiek pielietota citos hipnozes pielietošanas virzienos, tajā skaitā psihoterapijā). Kriminālistiskās hipnozes pielietošana nozīmē hronoloģiski regresīvu personas uzmanības fokusētu koncentrēšanu uz noteiktu pagātnē notikušo notikumu. Lai novērstu attiecīgā notikuma gaitā personai radītās psihoemocionālās traumas atkārtotu negatīvu ietekmi, kas turklāt var traucēt uzmanības koncentrēšanu uz to, hipnozes gaitā personai iedveš nošķirtības sajūtu no šī atmiņā atsauktā notikuma. Hipnotizēšanas īstenošana var ilgt no dažām minūtēm līdz vairāk par pusstundu. Pastāv dažādas tehnikas, kā pārbaudīt personas hipnozes dziļumu, tajā skaitā saistībā ar plaukstu saspiešanu u.tml.

Pēc tam, kad persona ieviesta hipnozes stāvoklī, sāk uzdot jautājumus. Iesāk ar vienkāršiem jautājumiem (laiks, vārds, nodarbošanās utt.), pēc kā pāriet pie svarīgākiem. Nevajag steidzināt ar jautājumiem, ļaujot personai brīvi stāstīt to, kam tā pievērš uzmanību. Jāizvairās no tiešu atbilžu pieprasīšanas ar noslēgta tipa jautājumiem. Labāk izmantot brīvo asociāciju metodi, lūdzot cilvēku stāstīt visu, kas nāk prātā saistībā ar viņa pieminēto notikuma apstākli. Jāizvairās jautājumā iekļaut jebkādu apstākli, kuru persona iepriekš nav pieminējusi, labāk jautājot: «Ko jūs redzat?», «Kas tad notika?» u.tml. Kad persona sāk runāt par kaut ko konkrētu, tad var lūgt to aprakstīt, piemēram: «Ko vēl jūs redzat saistībā ar šo automašīnu?», «Aprakstiet, kā izskatās tas cilvēks?» u.tml.⁴⁷

---

⁴⁷ Faktiski jau līdzīgi daudzos gadījumos būtu jāveic arī parasta nopratināšana, jo arī tajā var būt iegūta maldinoša informācija, ja tiek uzdoti uzvedinoši jautājumi.

Ja vien iespējams, iztauja jāveic personas dzimtajā valodā, pielāgojoties arī konkrētās personas lietotajai sarunvalodai, ņemot vērā tās kultūras un izglītības līmeni.

Dažkārt cilvēks atceras būtisko informāciju tikai trešajā, ceturtajā hipnozes seansā.

Iztaujas gaitā ar uzdotajiem jautājumi ļauj personai brīvi (bez hipnotizētāja spiediena) atsaukt atmiņā attiecīgā notikuma apstākļus un brīvi par tiem runāt, zīmēt, attēlot, vadīt statistus improvizētā teātra izrādē vai filmā vai tml.

Ja pēc nohipnotizētās personas sniegtā apraksta uzreiz tiek veikts mākslinieka zīmējums, tad persona var būt instruēta, paliekot hipnozes stāvoklī, atvērt acis un salīdzināt zīmējumu ar atmiņā atsaukto tēlu, turklāt arī pieaicinātais mākslinieks var uzdot jautājumus par nepieciešamajiem labojumiem zīmējumā, ja šis mākslinieks ir apmācīts, kā jāveic iztauja hipnozē. Pēc tam persona atkal tiek instruēta aizvērt acis un turpmāk tā jau tiek izvesta no hipnozes. Pirms personai lūdz atvērt acis un salīdzināt zīmējumu ar atmiņas tēlu, var būt nepieciešams personu ievest dziļākā hipnozē, lai nodrošinātu tās uzmanības koncentrētu fokusēšanu arī ar atvērtām acīm.

Pēc hipnozes seansa persona tiek izvesta no transa stāvokļa ar verbālām komandām, piemēram, instruējot, ka pēc skaitļa desmit nosaukšanas persona būs pilnībā atmodusies, relaksēta un moža un atvērs acis, pēc kā hipnotizētājs sāk lēni skaitīt no viens līdz desmit, vienlaikus arī iedvešot personai atmošanos, skaidru apziņu utt. Šī darbība jāveic lēni un mierīgi, tomēr parasti tā aizņem īsu laiku. Var būt arī instrukcija pēc skaitļa desmit vienkārši aizmigt un pilnībā atmosties vēlāk, ja hipnotizētājs vēlas personai dot tai iespēju veselīgi atpūsties. Hipnotizētājam atbildīgi jānovērtē, vai persona tiešām ir pilnībā izgājusi no transa, sevišķi, ja hipnoze bijusi dziļa.

Pēc hipnozes iztaujā personai uzdod jautājumus par pašsajūtu, sniedz paskaidrojumus uz tās komentāriem. Tāpat kā pēc parastas nopratināšanas, arī pēc hipnozē veiktas iztaujas persona var vēlāk pievērst uzmanību, sākt domāt par kaut kādiem agrāk neapspriestiem apstākļiem, kuri var būt svarīgi konkrētās lietas apstākļu noskaidrošanā, tāpēc pēc hipnozes lietderīgi lūgt personu, lai tā informē, ja tai prātā ienāk kaut kādi jauni apstākļi saistībā ar attiecīgo notikumu.

Vēl var piebilst, ka pēc sekmīgas hipnozes var būt lielāka iespēja, ka persona, kuras atmiņa ir atsvaidzināta, arī sekmīgi atpazīs personas vai to fotogrāfijas, veicot uzrādīšanu atpazīšanai. Protams, arī šajā gadījumā jāievēro kriminālistikas izstrādātos taktiskos nosacījumus, lai novērstu kļūdainu atpazīšanu.

Kriminālistiskās hipnozes pielietošanas nosacījumi galvenokārt balstīti uz cilvēktiesību aspektiem (*skat. turpmāk*), kā arī tie saistīti ar konkrētās izmeklēšanas situācijas vai operatīvā situācijas taktiskajiem aspektiem. Te var uzsvērt galvenos nosacījumus.

Kriminālprocesā jāievēro šādi metodiskie nosacījumi hipnozes veikšanai:

- a) pielietot tikai tādās izmeklēšanas situācijās, kur neapšaubāmi saskatāma šādas darbības lietderība, proti – ja ar šo metodi var būt noskaidroti ļoti būtiski lietas apstākļi, kuri nevar būt noskaidroti ar tradicionālām metodēm;
- b) nepielietot attiecībā uz aizturētām personām, aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem;⁴⁸
- c) personu iepriekš informēt par hipnozes pielietošanas faktu un mērķi;
- d) iegūt personas brīvu piekrišanu;
- e) neuzdot tādus jautājumus, kuri nav iepriekš saskaņoti ar personu, sevišķi jau tādus, kuri skar personas attieksmi pret kaut kādiem sociālpsiholoģiskiem apstākļiem;
- f) veikt visa hipnozes seansa (tajā skaitā pilnībā arī pirms un pēc hipnozes iztaujas) video un audioierakstu, ko pievieno lietas materiāliem, lai to varētu skatīt tiesa, kā arī analizēt cits speciālists atkārtotā izpētē, ja ir radušās šaubas, vai sniegto informāciju nav ietekmējusi suģestīva ietekme;
- g) pēc veiktās hipnozes dot iespēju hipnotizētajai personai pilnībā noskatīties videoierakstu;
- h) hipnozes veikšanas dienā veikt arī personas psiholoģisko diagnosticēšanu ar standarta psiholoģiskajiem testiem – nolūkā noskaidrot, vai šim cilvēkam nepiemīt tādas personības īpatnības, kas var būt iemesls maldīgas informācijas sniegšanai, kā arī noteikt tās psihoemocionālo stāvokli.

Operatīvās darbības procesā var būt pielietoti šie paši nosacījumi, taču var būt arī atkāpes no visiem augstāk minētajiem nosacījumiem, proti – hipnoze var būt pielietota slēpti.

Jebkurā gadījumā – gan kriminālprocesā, gan operatīvās darbības procesā – nav pieļaujama tieša suģestija. Bez tam visos gadījumos jāiesaista augsti kvalificēts speciālists, kuram ir arī likumīgas tiesības veikt hipnozi.⁴⁹

Suģestijas iemesls var būt gan hipnotizētāja nepietiekama prasme, gan terapeitiskās hipnozes praktizēšanas gaitā izveidojies profesionālais pieradums. Tāpēc šis aspekts ir speciāli jāuzsver, kad procesa virzītājs instruē iesaistīto speciālistu – kriminālistiskās hipnozes ietvaros netiek veikta jebkāda personas psiholoģisko traumu, fobiju vai citu problēmu terapija.

---

⁴⁸ Te gan jānorāda, ka praksē ne vienmēr var būt drošs, ka persona ar liecinieka statusu patiesībā nav bijis noziedznieka līdzdalībnieks, līdz ar ko dažkārt arī liecinieki var censties maldināt izmeklēšanu.

⁴⁹ Lai Latvijā būtu tiesības hipnozi veikt arī tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem, būtu jāgroza Ārstniecības likuma 12.pants, nosakot, ka tas attiecas tikai uz terapeitisko un klīniskā praksē pielietotu hipnozi.

Maldinoša informācija var būt arī dēļ netiešas suģestijas, piemēram, ja hipnotizētājs personai transa stāvoklī bez saistības ar personas sniegto informāciju pateiks frāzi: «Nedomā par melno kaķi!», tad šīs personas zemapziņa noteikti meklēs asociācijas ar jēdzienu «melns kaķis» un šīs asociācijas var izpausties personas stāstījumā, kaut arī tam nav nekāda saistība ar to atmiņā palikušo informāciju, kuru hipnotizētājs cenšas noskaidrot.⁵⁰ Tāpat maldinoša informācija var būt iedvesta, ja hipnotizētājs atkārtoti vai uzsvērti jautās, vai persona attiecīgajā situācijā nedzirdēja kaut kādu troksni vai neredzēja noteiktu objektu utt. – šādus jautājumus personas zemapziņa var sākt uztvert kā norādījumus un iekļaut priekšstatā par pagātnē notikušo notikumu, ko viņš turpmāk arī izstāsta.

Ļoti lietderīgi, lai pats hipnotizētājs pēc veiktās darbības uzmanīgi izskatītu tās videoierakstu – nolūkā novērtēt, vai kaut kādā veidā no viņa puses nav izpaudusies tieša suģestīva ietekme, tajā skaitā uzvedinoši jautājumi.

Lai izslēgtu tiešu suģestīvu ietekmi, ļoti būtiski ir arī tas, kāda informācija par lietas apstākļiem pirms šīs darbības tiek sniegta iesaistītajam speciālistam. Noteikti hipnotizētājs nedrīkst zināt izmeklēšanas versijas, proti – procesa virzītāja pieņēmumus, kā arī jebkuras šajā lietā liecinošās personas viedokli u.tml. Saskaņā ar ASV tiesu praksi, lietā jābūt dokumentētam, kāda informācija hipnotizētājam bija zināma par attiecīgo lietu. Bez tam jābūt fiksētiem visiem hipnotizētāja un hipnotizējamās personas kontaktiem. Tiesu praksē pievērš uzmanību arī hipnotizētāja neatkarībai no kriminālprocesa (analoģiski, civilprocesa) virzītāja, kā arī viņa kvalifikācijai un pielietotās metodes piemērotībai. Būtiski fiksēt arī to, kādas personas bija klāt hipnozes seansa laikā, un kur, kādos apstākļos tika veikta hipnoze.

---

⁵⁰ Līdzīgi asociāciju pārklāšanās izpaužas sapņos.

Cilvēktiesību aspekti

Hipnozes pielietošana tiesībsargājošo iestāžu darbā ietver virkni teorētisku un praktisku jautājumu, starp kuriem vieni no būtiskākajiem ir cilvēktiesību aspekti, uz kuriem balstītas arī procesuālās tiesību normas. Šeit izvērtēti šīs problemātikas pamataspekti, proti – vai hipnozes pielietošana ir vispār pieļaujama juridiskā praksē, kā tā saistīta ar privātās dzīves neaizskaramības principu, jautājums par iespēju pielietot šo metodi bez personas ziņas, kā arī tas, vai ir ierobežojumi pielietot eksperimentālas metodes.

Cilvēktiesību dokumentos hipnozes lietošanas problēma nav konkrēti reglamentēta. Tas ir tāpēc, ka cilvēktiesību uzdevums nav reglamentēt jebkādu konkrētu izmeklēšanas metožu pielietošanu, bet gan reglamentēt *jus cogens*, tajā skaitā definēt pamatprincipus cilvēku interešu un tiesību aizsardzībai pret varas ļaunprātīgu pielietošanu. Cilvēktiesību normās pat netiek nosauktas visas izmeklēšanas metodes, uz kurām šīs normas attiecinātas.

Kaut arī šāda pieeja sarežģī juridiskās prakses veidošanu, tā tomēr ir neizbēgama, jo cilvēktiesības nosaka tikai pamatprincipus, kuru konkrēta piemērošana jau notiek nacionālā līmenī katrā valstī. Latvijas Republikas Satversmes⁵¹ 89.pants nosaka: «Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.»

Virkne Krimināllikuma pantu paredz atbildību par cilvēka tiesību aizskaršanu, tajā skaitā ja to veikusi valsts amatpersona, tajā skaitā Krimināllikuma XIV nodaļā, kur paredzēta atbildība par noziedzīgiem nodarījumiem pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām, un XXIV nodaļā, kur paredzēta atbildība par noziedzīgiem nodarījumiem valsts institūciju dienestā, kā arī citos KL pantos. KL 317.pantā paredzēta atbildība par dienesta pilnvaru pārkāpšanu, ja šīs darbības radījušas būtisku kaitējumu ar likumu aizsargātām personas tiesībām un interesēm.

Kriminālprocesa likums⁵² (KPL) nosaka:

«12.pants. Cilvēktiesību garantēšana

(1) Kriminālprocesi veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesaālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.

⁵¹ Latvijas Republikas Satversme / Latvijas Republikas pamatlikums. Pieņemts Latvijas Satversmes Sapulcē 15.02.1922., spēkā ar 07.11.1922., redakcijā uz 31.05.2007., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 43., 01.07.1993.

⁵² Kriminālprocesa likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 21.04.2005., spēkā ar 01.10.2005., redakcijā uz 29.07.2008., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 74. (3232.), 11.05.2005.

(2) Cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai.

(4) Procesa virzītāja, īpaši pilnvarotā prokurora un izmeklēšanas tiesneša pienākums ir aizsargāt personas privātās dzīves noslēpumu [...]. Ziņas par to drīkst iegūt un izmantot tikai tad, ja tas ir nepieciešams pierādāmo apstākļu noskaidrošanai.

13.pants. Spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums

(1) Kriminālprocesā nevienu nedrīkst pazemot, šantažēt, spīdzināt vai draudēt ar spīdzināšanu vai vardarbību, vai arī lietot vardarbību.»

Operatīvās darbības likums⁵³ (ODI) tāpat nosaka cilvēktiesību aizsardzību, tā 1.pantā:

«1.pants. Operatīvās darbības jēdziens.

Operatīvā darbība ir šajā likumā noteiktajā kārtībā un ar likumu īpaši pilnvarotu valsts institūciju amatpersonu atklātas un slepenas tiesiskas darbības, kuru mērķis ir aizsargāt personu [...] tiesības un brīvības, [...].

4.pants. Operatīvās darbības principi.

(1) Operatīvā darbība organizējama un veicama, pamatojoties uz likumību, ievērojot vispārējās cilvēka tiesības, sadarbojoties ar iedzīvotājiem un balstoties uz viņu palīdzību.»

Arī likuma Par policiju 5.pants nosaka cilvēktiesību aizsardzību:

«(1) Policijas darbība tiek organizēta, ievērojot likumību, humānismu, cilvēka tiesības, sociālo taisnīgumu, atklātumu, vienvadību un balstoties uz iedzīvotāju palīdzību.

(2) Policijas aizsargā personu tiesības un likumīgās intereses neatkarīgi no to pilsonības, sociālā, mantiskā un cita stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma un vecuma, izglītības un valodas, attieksmes pret reliģiju, politiskās un citas pārliecības.

(4) Policija ar savu darbību nodrošina personu tiesību un brīvību ievērošanu. Šo tiesību un brīvību ierobežošana ir pieļaujama, tikai pamatojoties uz likumu un likumā noteiktajā kārtībā.»

Atbilstīga cilvēktiesību aizsardzības reglamentācija iekļauta arī citos normatīvajos dokumentos, kas tiek piemēroti tiesībsargājošo iestāžu darbā.

Tātad, lai izprastu un vispusīgi izvērtētu juridiskos aspektus, kas var attiekties arī uz hipnozes pielietošanu, jāskata vispārējos cilvēktiesību dokumentos iekļautās normas.

Starptautiskie cilvēktiesību dokumenti ietver pamatnostādnes tiesību politikas veidošanai, lai nacionālo tiesību akti efektīvi aizsargātu cilvēku tiesības un intereses pret

⁵³ Operatīvās darbības likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 16.12.1993., spēkā ar 13.01.1994., redakcijā uz 08.11.2007., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 131., 30.12.1993.

apdraudējumiem no noziedzīgiem nodarījumiem un citiem likumpārkāpumiem, kā arī valsts varas pārmērīgu pielietojumu, tajā skaitā arī tiesībsargājošo institūciju izdarītiem pārkāpumiem (piemēram, tādu metožu pielietošanu pret nopratināmo personu, kuru ietekmē šī persona uzņēmusies vainu par to, ko nemaz nav izdarījusi).

Te var norādīt, ka cilvēktiesībās nav arī atsevišķi definēts tiesībsargājošo iestāžu pienākums veikt vispusīgu, pilnīgu un objektīvu izmeklēšanu. Taču teleoloģiski iztulkojot, šāds pienākums nepārprotami izriet no cilvēktiesību normu mērķa.

Piemēram var minēt Apvienoto Nāciju organizācijas⁵⁴ (ANO) «Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas»⁵⁵ 28.pantu, kur noteikts: «Katram cilvēkam ir tiesības uz [tādu] sociālo [...] kārtību, kurā [viņa] tiesības un brīvības, kas izklāstītas šajā Deklarācijā, var būt pilnībā īstenotas.» Starp tām 7.pantā noteiktas «katra cilvēka tiesības uz vienlīdzīgu likuma aizsardzību», bet 10.pantā noteiktas «katra cilvēka tiesības [...] uz to, lai viņa lieta būtu izskatīta [...], ievērojot visas taisnīguma prasības [...], lai tiktu noskaidrota viņam uzrādītās apsūdzības kriminālnoziedzumā pamatotība», un 11.pantā noteikts: «Katram cilvēkam, kurš apsūdzēts noziedzīga izdarīšanā, ir tiesības būt uzskatītam par nevainīgu tikmēr, kamēr viņa vaina nebūs noskaidrota likumīgā ceļā [...], kurā viņam nodrošinātas visas aizsardzības iespējas».

Bet tās 29.pantā noteikts: «Tiesību un brīvību īstenošanā katrs cilvēks var būt pakļauts tikai tādiem ierobežojumiem, kādi ar likumu noteikti vienīgi ar mērķi nodrošināt pienācīgu citu personu tiesību un brīvību ievērošanu un atzīšanu, un morāles prasību, sabiedriskās kārtības un demokrātiskas sabiedrības vispārējās labklājības prasību taisnīgu apmierināšanu».

Ievērojot šos nosacījumus, kļūst skaidra cilvēktiesību prasība noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā (un arī citos tiesību piemērošanas gadījumos) tiesību aizsardzības iestādēm veikt visus nepieciešamos pasākumus likumā noteiktos apstākļos un kārtībā, kādi nepieciešami, lai vispusīgi, pilnīgi un objektīvi noskaidrotu noziedzīgu nodarījumu apstākļus, tā nodrošinot personu cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzību.

Tātad, runājot par cilvēktiesībām, nedrīkst liekulīgi “aizmirst” noziedzīgos nodarījumos cietušo personu cilvēktiesības.

---

⁵⁴ <http://www.un.org/rights/>

⁵⁵ ANO Vispārējā Cilvēktiesību Deklarācija / Pieņemta un izsludināta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1948.gada 10.decembra Rezolūciju 217 A (III).
Visi te norādītie cilvēktiesību dokumenti ir spēkā arī Latvijā. <http://www.tiesibsargs.lv/lat/cilvektiesibas/>

Arī ANO «Deklarācijas par tiesvedības pamatprincipiem attiecībā uz cietušajiem noziegumos un no varas patvaļīgas pielietošanas»⁵⁶ 4.panta d) punkts nosaka nepieciešamību nacionālo tiesību dokumentos ietvert normas, kas nodrošina: «noziegumus izdarījušo personu atklāšanas, tiesas [krimināl]vajāšanas un sodīšanas līdzekļu izstrādi un nostiprināšanu». Arī vairākās vēlāk pieņemtās ANO deklarācijās ietvertas atbilstīgas normas, tajā skaitā ANO «Deklarācijas par tiesībām un pienākumiem atsevišķām personām, grupām un sabiedrības organizācijām veicināt un aizstāvēt vispārpieņemtās cilvēktiesības un pamatbrīvības»⁵⁷ 2.panta (2) daļa nosaka: «Katra valsts veic tādus tiesiskos, administratīvos un citus pasākumus, kādi var būt nepieciešamai, lai nodrošinātu šajā Deklarācijā minēto tiesību un brīvību aizsardzības efektīvas garantijas.»

Te var piebilst, ka savulaik arī Latvijas Cilvēktiesību biroja kādreizējais vadītājs Olafs Brūvers norādīja uz jautājumu par līdzsvaru – starp dažkārt pārmērīgi humāno attieksmi pret noziedzniekiem, no vienas puses, un tiesisko neaizsargātību, kādā atrodas noziegumos cietušie cilvēki, no otras puses, uzsverot, ka «dažkārt sabiedrība savā humānajā attieksmē pret noziedzniekiem aiziet pārāk tālu».⁵⁸

Eiropas Padomes rekomendācija «Par cietušā stāvokli krimināltiesību un kriminālprocesa ietvaros»⁵⁹ preambulā tieši norāda: «[...] kriminālās justīcijas sistēmas mērķi tradicionāli tikuši aplūkoti, galveno uzmanību veltot attiecībām starp valsti un noziedznieku, līdz ar ko šīs sistēmas darbībai dažreiz ir bijusi tendence palielināt un nevis samazināt cietušā problēmas, bet cietušā vajadzību apmierināšanai un interešu aizstāvībai ir jābūt vienai no kriminālās justīcijas pamatfunkcijām; cietušā vajadzības būtu jāņem vērā lielākā apjomā visās kriminālprocesa stadijās.»

Latvijas Republikas Satversmes 116.pants nosaka: «Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes deviņdesmit sestajā, deviņdesmit septītajā, deviņdesmit astotajā, simtajā, simt otrajā, simt trešajā, simt sestajā un simt astotajā pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.»

⁵⁶ ANO Deklarācija par justīcijas pamatprincipiem attiecībā uz cietušajiem noziegumos un no varas patvaļīgas pielietošanas / Pieņemta un izsludināta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1985.gada 29.novembra rezolūciju A/RES/400/34.

⁵⁷ ANO Deklarācija par tiesībām un pienākumiem atsevišķām personām, grupām un sabiedrības organizācijām veicināt un aizstāvēt vispārpieņemtās cilvēktiesības un pamatbrīvības / Pieņemta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1998.gada 9.decembra rezolūciju A/RES/53/144.

⁵⁸ Brūvers O. Cilvēktiesības ir cilvēka tiesības // Latvijas Vēstnesis, 21.07.1994.

⁵⁹ Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R (85) 11 «Par cietušā stāvokli krimināltiesību un kriminālprocesa ietvaros» / Pieņemta EP Ministru komitejā 1985.gada 28.jūnijā Ministru vietnieku 387.sanāksmē saskaņā ar Eiropas Padomes Statūtu 15. b panta noteikumiem.

Šī konstitucionālā norma nepārprotami norāda uz nepieciešamību valstij nodrošināt cilvēku tiesību, kā arī sabiedriskās drošības, labklājības un citu būtisku interešu aizsardzību pret citu personu apdraudējumiem arī ar tādiem līdzekļiem, kuri aizskar personu cilvēktiesības, tajā skaitā valstij jāaizsargā cilvēki pret noziedzīgiem nodarījumiem, un šajā nolūkā valstij ir tiesības ierobežot arī Satversmes 96.pantā nodrošinātās personu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

Tāpat pamataspekts šajā jautājumā ir līdzsvara jeb *samērīguma* princips – starp noziedzīgo nodarījumu izdarītāju personu tiesību un interešu aizsardzību, no vienas puses, un noziedzīgos nodarījumos (tajā skaitā arī amatnoziegumu rezultātā jeb no varas patvaļīgas pielietošanas) cietušo personu tiesību un interešu aizsardzību, no otras puses.

Definējot tiesiskas iespējas ierobežot personu tiesības, lai aizsargātu citu personu tiesības un intereses, vienlaikus cilvēktiesības arī nosaka šādas ierobežošanas robežas. Tās norādītas cilvēktiesību dokumentos, kuri definē tiesību aizsardzības iestāžu darbībā nepieļaujamās metodes, galveno uzmanību veltot *spīdzināšanas* aizliegumam.

ANO «Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas» 5.pantā, kā arī ANO «Starptautiskā pilsoņu un politisko tiesību pakta»⁶⁰ 7.pantā un arī Eiropas Padomes «Konvencijas par cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzību»⁶¹ 3.pantā noteikts: «Neviens nevar būt pakļauts spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem».

ANO «Deklarācijas par visu personu aizsardzību no spīdzināšanas un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem un pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem»⁶² 6.pants, kā arī ANO «Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem un pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem»⁶³ 11.pants nosaka: «Katrai valstij sistemātiski jāizskata noprotināšanas metodes (noteikumus, instrukcijas, praksi) un taktiku [...] tās teritorijā, lai nepieļautu kaut kādus spīdzināšanas vai nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās veidu vai sodu gadījumus.»

Papildus minētajam, ANO «Deklarācijas par visu personu aizsardzību no spīdzināšanas un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem» 12.pants nosaka: «Jebkurš paziņojums, kas, kā noskaidrots, bijis izdarīts

⁶⁰ ANO Starptautiskais pilsoņu un politisko tiesību pakts / Pieņemts un atvērta parakstīšanai, ratifikācijai un pievienošanai ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1966.gada 16.decembra Rezolūciju 2200 A (XXI).

⁶¹ Eiropas Padomes Konvencija par cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzību / Pieņemta Romā 1950.gada 4.novembrī.; redakcija H90.5E stājusies spēkā 1.11.1998.

⁶² ANO Deklarācija par visu personu aizsardzību no spīdzināšanas un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem / Pieņemta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1975.gada 9.decembra Rezolūciju 3452 (XXX).

⁶³ ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem / Pieņemta un atvērta parakstīšanai, ratifikācijai un pievienošanai ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1984.gada 10. decembra rezolūciju 39/46. Stājās spēkā 1987.gada 26.jūnijā.

spīdzināšanas ietekmē vai kā rezultāts citam nežēlīgam, necilvēcīgam vai pazemojošam apiešanās veidam un sodam, nevar būt pielietots kā liecība pret personu, uz kuru attiecas jebkura cita tiesas izmeklēšana, vai pret jebkuru citu personu, kura saistīta ar tiesas izmeklēšanu.»

ANO «Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem un pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem» 15.pants vēl precizē: «[...] jebkurš paziņojums, kas [...] bijis izdarīts spīdzināšanas ietekmē, nevar tikt pielietots kā liecība, [...] izņemot gadījumus, kad tas tiek pielietots pret personu, kura apsūdzēta spīdzināšanā, kā pierādījums tam, ka šāds paziņojums bijis izdarīts.»

Latvijas Republikas Satversmes 95.pants nosaka: «Valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu. Spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta. Nevienam nedrīkst pakļaut nežēlīgam vai cilvēka cieņu pazemojošam sodam.»

Agrākos gados ir izteikti atšķirīgi viedokļi par to, vai iztauju hipnozē var vai nevar uzskatīt par tādu apiešanās veidu, kas attiecas uz nepieļaujamu metožu kategoriju. Tomēr šādas diskusijas pieder pagātnei. Mūsdienās tiesību speciālisti nepārprotami ir definējuši spīdzināšanas un citu nepieļaujamu metožu saturu, ar ko tiek vienlaikus atzīts, ka hipnozes pielietošana, ja tā veikta ar personas labprātīgu piekrišanu un balstoties uz psihoterapijas praksē aprobētu metodiku, noteikti nevar uzskatīt par nepieļaujamu apiešanās veidu, proti – spīdzināšanu vai citu nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu apiešanās veidu un sodu.

Piemērus agrākos gados izteiktiem atšķirīgiem viedokļiem šajā jautājumā var atrast atsevišķos ANO reģionālo semināru ziņojumos.

Piemēram, 1951.gadā Briselē notikušajā ANO reģionālajā seminārā tika pieņemta rezolūcija: «Pilnīgi nepieciešams, lai visās [nacionālo tiesību] sistēmās likums noteiktu, ka izmeklēšanu veicošās tiesas nedrīkst pielietot jebkādas metodes, kas var vājināt noziedznieka gribu vai viņa spējas saprast notiekošo, tajā skaitā viltības vai hipnozi, kas tiek pielietota kaut vai ar pārbaudāmā piekrišanu.»⁶⁴

Šī rezolūcija tika apstiprināta arī 1960.gadā 20.jūnijā - 4.jūlijā Vīnē notikušajā reģionālajā ANO seminārā par cilvēktiesību aizsardzību kriminālajā tiesvedībā, kurā piedalījās Eiropas valstis un PSRS. Tajā par jautājumu – *jebkādas metodes, kas var vājināt noziedznieka gribu vai viņa spējas saprast notiekošo, tajā skaitā viltības vai hipnoze* – tika

---

⁶⁴ Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития нового международного экономического порядка : Международные соглашения и рекомендации ООН в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – Москва: Академия МВД СССР, 1989. – 160 с.

sniegts šāds formulējums: «Galvenais šādu metožu nepieļaujamības iemesls ir apstākļi, ka šīs metodes apdraud cilvēka saprāta svarīgākās funkcijas un, šādi, apdraud cilvēktiesības.»⁶⁵

Vēl var pieminēt divus ANO reģionālos seminārus, kur tika vērtēta arī hipnozes pielietošana, proti – Santjago, Čīlē 1958.gada 15.-30.maijā, kurā piedalījās Latīņamerikas valstis, hipnoze iztaujai tika pielīdzināta pat noziegumam. Semināra ziņojumā teikts: «Kaut kādu fizisku vai psihisku piespiedu metožu, ieskaitot sfigmogrāfu, narkotiskos līdzekļus un jebkuru citu zemapziņas izpētes metožu pielietošanai attiecībā pret apsūdzēto, aizturēto vai apcietināto jābūt stingri aizliegtai. Nacionāliem likumiem jāparedz sods par tādu līdzīgu metožu pielietošanu kā par noziegumu.»⁶⁶

Līdzīgs vērtējums tika izteikts arī ANO reģionālajā seminārā Āzijas, Āfrikas un Okeānijas valstīm 1958.gada 17.-28. februārī Bagio, Filipīnās.⁶⁷

Vērtējot norādītos viedokļus, uzmanību pievērš vairāki apstākļi. Pirmkārt, minēto semināru galadokumenti, proti – ziņojumi – nav saistoši ANO dalībvalstīm un nekalpo par nacionālo tiesību normu izstrādes pamatu (atšķirībā no ANO deklarācijām un konvencijām, kuras ratificē ANO dalībvalstis). Šādi ziņojumi arī parasti netiek izmantoti tiesību politikas attīstībā, tiem lielākoties ir tikai informatīva nozīme par konkrētā semināra atsevišķu dalībvalstu pārstāvju izteikto viedokli. Neviens no minētajiem un līdzīgiem viedokļiem nav iekļauts starptautiski saistošos cilvēktiesību dokumentos.

Otrkārt, tajā laikā, kad tika izteikti šie viedokļi, juristu un politiķu vidū vēl nebija pietiekami skaidrs priekšstats par hipnozes būtību un faktisko ietekmi uz psihi, tāpēc šie viedokļi varēja būt pamatoti ar pilnīgi aplamu argumentu, ka hipnoze «apdraud cilvēka saprāta svarīgākās funkcijas». Šādi tendenciozi neobjektīvi viedokļi tika izteikti galvenokārt politisku nostādņu ietekmē, jo tajā laikā ANO semināros notiekošo diskusiju raksturu ietekmēja politiskie spēki, kuri tur dominēja. Līdzīgi PSRS zinātne tajā laikā principā noliedza, piemēram, ģenētiku, saucot to par pseidozinātni, bet PSRS tiesībsargājošās institūcijas vajāja cilvēkus, kuri interesējās par džezu, rokmūziku, rokenrolu un tamlīdzīgu “pūstošo rietumu kaitīgo ietekmi”. Kā jau norādīts, mūsdienās šādi viedokļi par hipnozi vairs netiek izteikti.

Treškārt, noraidoša pozīcija arī šajos semināros tika attiecināta tikai uz aizturēto, aizdomās turēto un apsūdzēto iztauju hipnozē, nevis uz hipnozes pielietošanu vispār. Tas

⁶⁵ ANO seminārs par cilvēktiesību aizsardzību kriminālajā tiesvedībā : Ziņojums ST/TAO/HR/8, Vīne, 1960.gada 20.jūnijs – 4.jūlijs.

⁶⁶ ANO seminārs par cilvēktiesību aizsardzību kriminālajā tiesvedībā : Ziņojums ST/TAA/HR/3, Santjago, Čīle, 1958.gada 19.-30.maijs.

⁶⁷ ANO seminārs par cilvēktiesību aizsardzību kriminālajā tiesvedībā : Ziņojums ST/TAA/HR/2, Bagio, Filipīnas, 1958.gada 17.-28.februāris.

saistīts ar apstākli, ka aizturēto, aizdomās turēto un apsūdzēto statuss dod iespēju tiesībsargājošām institūcijām piemērot piespiedu darbības, starp kurām var būt arī prasība piekrist hipnozei, lai netiktu piemērots apcietinājums, proti – netiek ievērots brīvprātības princips. Bez tam, hipnoze var būt pielietota nolūkā panākt personas atzīšanos, kas robežojas ar risku, ka persona var uzņemties vainu par neizdarītu noziegumu, ja hipnozē tiek pielietota tieša suģestija. Jānorāda, ka šie ierobežojumi arī mūsdienās tiek ņemti vērā tajās valstīs, kur ir attiecīga prakse, proti – iztauja hipnozē tiek veikta tikai brīvprātīgi smagu noziegumu aculieciniekiem vai cietušajiem, un tiek izslēgta tiešas suģestijas pielietošana.

Ceturtkārt, šādi viedokļi tika izteikti ļoti reti un pat tajā laikā neatspoguļoja lielākās sabiedrības daļas attieksmi, nerunājot nemaz par attiecīgās jomas speciālistu, tajā skaitā kvalificētu psihologu pozīciju, kuri apzinājās gan atšķirību starp hipnozi un suģestiju, gan hipnozes faktisko ietekmi uz psihi un organismu, gan hipnozes pielietošanas praktiskos apstākļus.

Ievērojot neskaidro nostāju un nepietiekamu izpratni par šo un līdzīgiem jautājumiem, 1978.gadā ANO Sekretariāta sagatavotajā apkopojumā «Cilvēka tiesības, veicot kriminālo tiesvedību»⁶⁸ izdarīts šāds vērtējums: «Cits faktors, kas var stimulēt sadarbību starp programmu cilvēktiesību jomā un ANO darbību noziedzības novēršanas jomā [...], ir paātrinātā zinātniski – tehniskā progresa ietekme uz šīm problēmām. Piemēram, mūsdienu atklājumi bioloģijā un sabiedrisko zinātņu jomā, kuri izgaismo noziedzīgas darbības ģenēzi [...], kā arī progress noplatināšanas metodikā, pielietojot ķīmiskas un psiholoģiskas metodes, var radīt jaunas ētiskas problēmas, kuras prasa līdzšinējo normu cilvēktiesību jomā precizēšanu un diversifikāciju».

Tas nozīmē, ka cilvēktiesību pilnveides procesu nepieciešams turpināt, meklējot risinājumu visu personu tiesību un interešu līdzsvarotai aizsardzības un skaidri definējot tās metodes, kuras ir nepieļaujamas, vienlaikus dodot iespēju tiesībsargājošām iestādēm efektīvi atklāt noziedzīgus nodarījumus, lai aizsargātu cilvēkus pret noziedzīgiem apdraudējumiem.

Lai precīzi definētu jēdzienu «spīdzināšana un citi nežēlīgi, necilvēcīgi un pazemojoši apiešanās veidi un sodi», ir pieņemti speciāli cilvēktiesību dokumenti.

Saskaņā ar ANO «Deklarācijas par visu personu aizsardzību no spīdzināšanas un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem un pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem» 1.pantu, kā arī ANO «Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem un pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem» 1.pantu, spīdzināšana definēta kā «jebkura

---

⁶⁸ Международный обзор уголовной политики : Права человека при отправлении уголовного правосудия / Подготовлено Секретариатом ООН. – Нью-Йорк: Департамент ООН по экономическим и социальным вопросам, 1978, Нр. 34. – с. 106 - 107.

fiziska vai garīga darbība, ar kuru no oficiālas personas puses vai pēc tās uzskūdišanas (vai ar tās ziņu vai klusējošu piekrišanu) cilvēkam tīši tiek nodarītas stipras sāpes vai ciešanas ar mērķi panākt no šā vai cita cilvēka informāciju vai atzīšanos, vai ar mērķi sodīt viņu par darbībām, kuras viņš izdarījis vai par kurām viņš tiek turēts aizdomās, vai arī ar mērķi iebaidīt viņu vai citas personas (vai piespiest viņu vai citas personas, vai ar jebkuru iemeslu, kas balstīts uz jebkura rakstura diskrimināciju). Šajā skaidrojumā neiekļaujas sāpes vai ciešanas, kas rodas tikai no likumīgas brīvības atņemšanas, ievērojot stāvokli, kāds ir šai brīvības atņemšanai vai tās rezultātā, tādā pakāpē, ciktāl tas ir savienojams ar minimālajiem standarta noteikumiem attiecībā uz apiešanos ar ieslodzītajiem. Spīdzināšana ir pastiprināta un tieša nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās vai soda forma.»

Kā norādīts ANO «Amatpersonu rīcības kodeksa tiesiskās kārtības uzturēšanā»⁶⁹ 5.panta c) punktā, «jēdzienu – *nežēlīgi, necilvēcīgi vai pazemojoši apiešanās veidi un sodi* – ANO Ģenerālā Asambleja nebija definējusi, taču to jātulko tā, lai tiktu piemērota pēc iespējas plašāka aizsardzība pret fiziskas vai psiholoģiskas dabas ļaunprātīgu [varas] pielietošanu».

ANO «Principu apkopojumā par visu personu aizsardzību, kuras tiek pakļautas aizturēšanai vai apcietinājumam jebkādā formā»⁷⁰ 6.principam, kurš reglamentē aizliegumu aizturētās vai apcietinātās personas pakļaut spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai pazemojošiem apiešanās veidiem vai sodiem, pievienota zemsvītras piezīme, kurā lietotais termins paskaidrots šādi: «Termins *nežēlīgi, necilvēcīgi vai pazemojoši apiešanās veidi vai sodi* jātulko tā, lai tiktu piemērota pēc iespējas plašāka aizsardzība pret fiziskas vai psiholoģiskas dabas ļaunprātīgu [varas] pielietošanu, ieskaitot aizturētās vai apcietinājumā atrodošās personas turēšanu apstākļos, kuri uz laiku vai pastāvīgi atņem tajā jebkuru no dabiskām sajūtām, tādām kā redze, dzirde, telpas vai laika orientācija.»

Piemēri precedentiem, kad starptautiskā līmenī izskatīts jautājums par spīdzināšanu, ir Eiropas Cilvēktiesību komisijas⁷¹ un Eiropas Cilvēktiesību tiesas⁷² izskatītās lietas – Īrijas

⁶⁹ ANO Amatpersonu rīcības kodekss tiesiskās kārtības uzturēšanā / Pieņemts ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1979.gada 17.decembra Rezolūciju A/RES/34/169.

⁷⁰ ANO Principu apkopojums par visu personu aizsardzību, kuras tiek pakļautas aizturēšanai vai apcietinājumam jebkādā formā / Pieņemts ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1988.gada 9.decembra rezolūciju 43/173.

⁷¹ Eiropas Cilvēktiesību komisija izbeidza darbību 1998.gada novembrī līdz ar vienotas Eiropas Cilvēktiesību tiesas izveidošanu. Šī institūcija izlēma par individuālu vai valstu sūdzību pret dalībvalstīm piekrišanu saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju.

⁷² <http://echr.coe.int/>
Eiropas Cilvēktiesību tiesa nodrošina, ka Eiropas Padomes dalībvalstis pilda saistības, kādas noteiktas Eiropas Padomes Cilvēktiesību konvencijā.

prasība pret Apvienoto Karalisti,⁷³ kā arī individuālu personu – Selmouni prasība pret Franciju⁷⁴ un Salmana prasība pret Turciju.⁷⁵

Šajās lietās izskatītas piecas nopratināšanas metodes, kuras Eiropas Cilvēktiesību tiesa nosauca par «dezorientāciju» un «sensoro deprivāciju». Šīs metodes bija – stāvēšana ar seju pret sienu, maisa uzvilkšana galvā, iedarbība ar troksni, miega atņemšana un barības raciona ierobežošana.

Eiropas Cilvēktiesību komisija vienprātīgi atzina, ka minēto piecu metožu apvienošanu var pielīdzināt spīdzināšanai, tajā skaitā tāpēc, ka tās izjauc sajūtu orgānu funkcionēšanu un ietekmē cilvēka fizisko un garīgo stāvokli. Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesa nepiekrita Eiropas Cilvēktiesību komisijas secinājumam un atzina, ka minētās piecas nopratināšanas metodes ir «necilvēcīga un pazemojoša apiešanās», kaut arī to izsuktās ciešanas pēc savas intensitātes un nežēlības nevar pielīdzināt spīdzināšanai.

Paskaidrojot savu lēmumu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa atsaucās uz ANO «Deklarācijas par visu personu aizsardzību no spīdzināšanas un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem un pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem» 1.panta 2.punktu, kur spīdzināšana definēta kā pastiprināta un tieša nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās vai soda forma.

Lai kā arī nebūtu, minētās nopratināšanas metodes ir Eiropas Padomes «Konvencijas par cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzību» 3.panta pārkāpums.

ANO «Principu apkopojumā par visu personu aizsardzību, kuras tiek pakļautas aizturēšanai vai apcietinājumam jebkādā formā» 21.princips nosaka: «Aizliegts ļaunprātīgi pielietot aizturētās vai apcietinājumā esošās personas stāvokli ar mērķi piespiest viņu atzīties vai kaut kādā citā veidā nodrošināt pierādījumus pret sevi vai sniegt liecības pret jebkuru citu personu. Neviena aizturētā persona nopratināšanas laikā nedrīkst būt pakļauta vardarbībai, draudiem vai tādām izziņas metodēm, kas mazina viņa spējas pieņemt lēmumus vai izdarīt spriedumus.»

Novērtējot aplūkoto reglamentāciju un tiesu praksi cilvēktiesību aizsardzības jomā un hipnozes būtību, metodiku un praktisko izpausmi, jāatzīst, ka hipnozi nekādā gadījumā nevar uzskatīt par spīdzināšanu vai nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu apiešanās veidu vai sodu.

Vēl jāpievērš uzmanība jautājumam par hipnozes saistību ar *privātās dzīves neaizskaramību*.

ANO «Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas» 12.pants, kā arī ANO «Starptautiskā pilsoņu un politisko tiesību pakta» 17.pants nosaka: «Neviens nevar būt pakļauts darbībai, ar

⁷³ Ireland vs. U.K. / European Court of Human Rights, Series A, no. 25, 18 January, 1978.

⁷⁴ Selmouni vs. France / European Court of Human Rights, Application no. 25803/94, 28 July, 1999.

⁷⁵ Salman vs. Turkey / European Court of Human Rights, Application no. 21986/93, 27 June, 2000.

kuru bez personas piekrišanas notiek iejaukšanās viņa personīgajā [...] dzīvē, [...] vai tiek apdraudēts viņa gods un reputācija».

Par hipnozi dažkārt izteikts viedoklis, ka tā būtiski iejaucas cilvēka privātajā dzīvē, jo hipnozes stāvoklī veiktā iztaujā cilvēks uz jautājumiem atbild ar bērnišķīgu vieglumu, bez apziņas radīta psihoemocionāla sasprindzinājuma. Tas tomēr ir tikai daļēji taisnība, jo arī hipnozē cilvēka apziņa ir aktīva, vienīgi tā vairs nedominē, kā tas ir ikdienas stāvoklī. Tomēr jāatzīst arī, ka kaut kādā ziņā hipnoze tiešām nozīmē iejaukšanos privātajā dzīvē, jo apziņas kontrolējošās funkcijas viens no pamataspektiem ir barjeras radīšana saskarsmē ar citiem cilvēkiem, lai cilvēks varētu par sevi, savu sociālo lomu, savu attieksmi un noskaņojumu apzināti radīt maldīgu priekšstatu, bet hipnoze noņem šādas barjeras.

Tas nozīmē, ka cilvēktiesību aizsardzības pilnīgu garantēšanu nodrošina nosacījums, ka kriminālistiskā hipnoze tiek veikta tikai ar personas brīvprātīgu piekrišanu (apstākļos, kad atteikšanās no tās neradīs jebkādas nevēlamas sekas nedz šai personai, nedz arī citām personām, kuru intereses saistītas ar šo personu), turklāt piekrišanu persona sniedz pēc tam, kad tai ir izskaidroti paredzētās darbības risināmie uzdevumi, mērķi un apstākļi, kā arī tiek uzdoti tikai tādi jautājumi, kuri iepriekš ar viņu ir saskaņoti. Šādos apstākļos privātās dzīves neaizskaramības princips netiek pārkāpts, jo cilvēks pats pieņem lēmumu par, kādu viņa atmiņā, iespējams, saglabājušos informāciju un kādā formā viņš ir gatavs sniegt iztaujas gaitā.

Ievērojot cilvēktiesību reglamentāciju, var vērtēt arī, vai hipnozi tiesību aizsardzības iestāžu darbā pieļaujams veikt, arī nesaņemot personas piekrišanu. Tas saistīts ar jautājumu par iespēju hipnozi pielietot *slēpti* – tā, ka persona nezina par šīs metodes pielietošanu, proti – operatīvās darbības procesā ar augsti kvalificēta hipnotizētāja palīdzību, kurš pielieto t.s. Ēriksona hipnozes metodi (*skat. turpmāk*).

Kā jau norādīts, personas iztauja hipnozē arī bez tās piekrišanas, ja personai nav aizdomās turētā vai apsūdzētā statuss un ja netiek mērķtiecīgi pielietota suģestija, nav pretrunā cilvēktiesību normām, ievērojot, ka hipnoze pati par sevi nemazina personas spējas pieņemt lēmumus vai izdarīt spriedumus. Galvenais, vēlreiz jāuzsver, ir *tiešas suģestijas nepielietošana* tās laikā.

Tomēr ievērojot, ka slēpti veikt hipnoze aizskar personas privāto dzīvi, slēpti veikta iztauja hipnozē būtu juridiskā praksē pieļaujama tikai uz tiesneša lēmuma pamata – atbilstīgi vispārējama tiesību principam, ka darbības, kuras aizskar cilvēktiesības tiek veiktas tikai ar tiesneša atļauju.⁷⁶ Tātad, šāda darbība operatīvās darbības procesā būtu pieļaujama atbilstīgi

---

⁷⁶ Operatīvās darbības likums – [7.panta (3) daļa]
Kriminālprocesa likums – [12.panta (4) daļa]

tiem nosacījumiem, kādi attiecas uz sevišķā veidā veicamajiem operatīvās darbības pasākumiem, bet kriminālprocesā – speciālajām izmeklēšanas darbībām.

Atbilstīgi būtu jārikojas arī gadījumos, ja personai *tiek uzdoti jautājumi, kuri nav ar viņu iepriekš saskaņoti*. Tas ir tāpēc, ka šādos gadījumos var būt uzdoti arī tādi jautājumi, kuru nolūks ir noskaidrot cilvēka attieksmi pret noteiktiem sociālpsiholoģiski nozīmīgiem apstākļiem, tajā skaitā lojalitāti pret tādu vai citādu ideoloģiju, partiju, attieksmi pret noteiktu rasi, sociālo piederību, seksuālo orientāciju, psihoemocionālo gatavību izdarīt noziegumus utt. Demokrātiska sabiedrības pārvalde šādu jautājumu uzdošanu nepieļauj (par izņēmumu skat. turpmāk), jo tie būtiski un nepamatoti apdraud cilvēktiesības, kuru aizsardzība ir demokrātisku valsts pamatuzdevums. *Cogitationis poenam nemo patitur.*⁷⁷

Tātad pieļaujams uzdot tikai jautājumus, kas skar personas atmiņā, iespējams, saglabājušos informāciju par konkrētiem apstākļiem, piemēram, noteiktas personas ārienes pazīmēm, kaut kādas automašīnas numura zīmi, noteiktu dzirdētu izteicienu u.tml.

Lai nodrošinātu, ka hipnozē veiktā iztaujā tiek uzdoti tikai ar personu iepriekš saskaņoti jautājumi un netiek uzdoti jautājumi personas attieksmes noskaidrošanai vai jautājumi, kas skar neizpaužamu informāciju (noteiktos apstākļos tāda var būt, piemēram, valsts noslēpumu vai citādu noslēpumu saturoša informācija),⁷⁸ kā arī ir novērsta tieša suģestīva ietekme un maksimāli mazināta netieša suģestija, būtiski ir izdarīt visas iztaujas *videoierakstu*, nodrošinot iespēju pēc iztaujas ar to iepazīties arī iztaujātajai personai.

Privātās dzīves aizsardzības nosacījumi iekļauti arī psiholoģijas eksperta *ētiskajos principos*,⁷⁹ tajā skaitā tas, ka nedrīkst personai uzdot jautājumus par pārbaudāmās vai citas personas reliģisko pārliecību vai konfesijas piederību, uzskatiem attiecībā uz rasēm, nacionālajiem un etniskajiem uzskatiem, politisko pārliecību vai partijas piederību, pārliecību, piederību vai likumīgu darbību sociālās organizācijās vai arodbiedrībās, seksuālu noslieci vai aktivitāti, ekonomisko stāvokli, fiziskajām īpašībām vai citus jautājumus, kuri var aizskart tās privātumu un personīgo dzīvi.

Te gan var piebilst, ka cilvēktiesības ietver normas, kas pat minētajam nosacījumam pieļauj izņēmumu. ANO «Konvencijas par cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzību» 15.pants paredz iespēju valstij atkāpties no noteiktiem «Konvencijā par cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzību» paredzētiem pienākumiem *kara vai cita ārkārtas stāvokļa laikā, kas apdraud nācijas pastāvēšanu*.

⁷⁷ Lat.: Nevienu nedrīkst sodīt par viņa domām

⁷⁸ Krimināllikums – [95., 144., 145., 169., 200., 329., 352.panti]

⁷⁹ http://www.eksperts.gold.lv/Etikas_kodekss.html

Šādos apstākļos cilvēktiesību normas pieļauj tikt atkāpties no parastajiem nosacījumiem cilvēktiesību aizsardzībā, ka, atbilstīgi tam, būtu pieļaujams veikt personas iztauju hipnozē bez parastajiem ierobežojumiem, proti – arī par tādiem jautājumiem, kas norāda uz tās attieksmi, kā arī veikt aizdomās turēto un apsūdzēto iztauju hipnozē, pielietot hipnozi slēpti, bez personas piekrišanas un mazāk strikti ievērot arī citus ierobežojumus kriminālistiskās hipnozes pielietošanā.

Tajā skaitā, saskaņā ar autora viedokli, nav ierobežota arī tiesas suģestijas pielietošana. Suģestija hipnozē tiešām mazina personas spējas pieņemt lēmumus un izdarīt spriedumus, tāpēc normālos apstākļos tā nedrīkst būt pielietota tiesībsargājošo iestāžu darbā (bet, kā jau minēts, suģestija plaši tiek pielietota psihoterapijas praksē). Taču *kara vai cita ārkārtas stāvokļa laikā, kas apdraud nācijas pastāvēšanu*, ir pieļaujama pat tiesas suģestijas pielietošana, jo vienīgais starptautiski definētais kategoriskais cilvēktiesību princips tādos apstākļos ir spīdzināšanas un citu nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu apiešanās veidu un sodu nepieļaujamība. Jāņem vērā, ka suģestijas pielietošana var būt arī lietderīga, lai aizsargātu iedzīvotājus pret karadarbības, diversiju vai terorisma radītu milzīgu kaitējumu.

Te var piebilst, ka bez jau minētajiem cilvēktiesību dokumentiem šādos apstākļos jāpiemēro arī citi starptautiski dokumenti, tajā skaitā 1907.gada 18.oktobra Hāgas konvencija,⁸⁰ 1949.gada 12.augusta Ženēvas konvencija⁸¹ u.c., kuri nosaka civiliedzīvotāju un karagūstekņu aizsardzību pret spīdzināšanu. Jāatzīst gan, ka tiesību normu praktiska piemērošana karadarbības apstākļos, kā arī tad, kad okupācijas vara iecēlusi pagaidu pārvaldi valstī vai tās daļā, praktiski ir ļoti sarežģīti nodrošināt. *Silent leges inter arma.*⁸²

Taču tā kā hipnozes pielietošanas praktiski nekādā veidā nevar būt pielīdzināta spīdzināšanai, jo tā nenodara jebkādas ciešanas personai, nerada jebkādu risku personas veselībai, tad attiecībā uz hipnozi šādā aspektā ierobežojumu nav.

Atsevišķi vēl var pieminēt ANO «Starptautiskā pilsoņu un politisko tiesību pakta» 7.pantā norādīto: «Nevienu personu bez brīvas piekrišanas nedrīkst pakļaut medicīniskam vai zinātniskam eksperimentam.» ANO «Principu apkopojuma par visu personu aizsardzību, kuras tiek pakļautas aizturēšanai vai apcietinājumam jebkādā formā», 22. princips precizē šo normu: «Nevienu aizturētu vai apcietinājumā esošu personu pat ar viņa piekrišanu nedrīkst pakļaut medicīniskam vai zinātniskam eksperimentam, ja tas var apdraudēt viņa veselību.»

⁸⁰ Hague Convention / Second Peace Conference at The Hague. Signed 18 October, 1907., entry into force 26 January, 1910.

⁸¹ Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War / Adopted on 12 August, 1949. by the Diplomatic Conference for the Establishment of International Conventions for the Protection of Victims of War, held in Geneva from 21 April to 12 August, 1949., entry into force 21 October, 1950.

⁸² Lat.: Likumi klusē, kad ieroči šķind [Ciceros]

Par *eksperimentālām* neuzskata tādas metodes, kuru būtība, īstenošanas apstākļi un pielietošanas rezultāti ir zinātniskos pētījumos izpētīti. Kā iepriekš norādīts, gan ar psiholoģijas metodēm, gan ar elektroencefalogrāfiju un magnetoencefalogrāfiju hipnozes būtība, īstenošanas apstākļi un pielietošanas rezultāti ir pietiekami noskaidroti, ciktāl vispār ir izprasta psihe. Tāpēc mūsdienās hipnoze speciālistu vidū netiek uzskatīta par eksperimentālu metodi. Bet par to, ka hipnoze varētu apdraudēt personas veselību, vispār nav runa. Psihoterapijas praksē hipnoze tiek plaši pielietota, jo ir zināma tās vispārīgā labvēlīgā ietekme uz psihi un organismu.

Noslēdzot šo analīzi, var konstatēt – hipnozes pielietošana tiesībsargājošo iestāžu darbā, ievērojot noteiktus metodiskos nosacījumus, *neapdraud cilvēktiesības*, un pat var būt lietderīgs līdzeklis cilvēktiesību aizsardzībai.

Turklāt noteiktos apstākļos cilvēktiesības pieļauj pat tādu hipnozes pielietošanu, kad netiek ievēroti parastie nosacījumi: a) personas brīva piekrišana, b) nepielietošana attiecībā uz aizturētām personām, aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem, c) personas informēšana par hipnozes pielietošanas faktu, d) tādu jautājumu neuzdošana, kuri skar personas attieksmi.

Tas cilvēktiesību aspektā ir pieļaujams tāpēc, ka hipnoze faktiski nerada nekādu apdraudējumu personas veselībai un arī neierobežo personas spēju pieņemt lēmumus un izdarīt spriedumus. Hipnoze neierobežo dabisko sajūtu funkciju darbība – kā jau iepriekš norādīts, hipnozes būtība ir personas novešana fokusētas hiperkoncentrēšanās stāvoklī, kad cilvēka apziņā nonāk daudz vairāk informācijas, kas ir viņa psihē, nekā ikdienas apziņas stāvoklī, kad lielākā daļa psihes apstrādātā informācija tiek izspiesta no apziņas zemapziņā.

Tomēr, tā kā tas kaut kādā ziņā aizskar cilvēktiesības, tad parasto metodisko nosacījumu neievērošana pieļaujama tikai ar tiesneša atļauju (atbilstīgi tiesiskajai kārtībai, kas šādā aspektā jau tiek piemērota operatīvās darbības procesā un kriminālprocesā).

Bez tam cilvēktiesības pieļauj neievērot vēl vienu parasto metodisko nosacījumu kriminālistiskai hipnozei, proti – tiešas suģestijas izslēgšana. Tas gan pieļaujams vienīgi kara vai cita ārkārtas stāvokļa laikā, kas apdraud nācijas pastāvēšanu, jo šī metodiskā nosacījuma neievērošana var ļoti būtiski aizskart gan iztaujātās personas, gan arī citu cilvēku intereses. Japzinās arī, ka šī nosacījuma neievērošana būtiski mazina iegūtās informācijas ticamību.

Taču jebkurā gadījumā hipnoze nav nekādi attiecināma uz metodēm, ko iekļauj jēdziens *spīdzināšana vai nežēlīgi, necilvēcīgi vai pazemojoši apiešanās veidi un sodi*, tāpēc nepastāv nekādi cilvēktiesību ierobežojumi, kas izslēgtu kriminālistiskās hipnozes pielietošanu.

Ārvalstu tiesiskā reglamentācija un juridiskā prakse

Aplūkojot ārvalstu praksi, iesākumā var pieminēt, ka kriminālistiskā hipnoze vairākas reizes ir izmantota arī PSRS. Tāds gadījums bija, piemēram, izmeklējot mazgadīgas meitenes slepkavību Tallinā 1968.gada 12.aprīlī. Kāds apt. 27 gadus vecs vīrietis dienas laikā Tallinas centrā bija aicinājis pavizināties divas mazgadīgas meitenes, viena no kurām atteicās. Otrās meitenītes līķis pēc divām dienām tika atrasts apm. 5 km ārpus pilsētas robežām, kur atrada arī automašīnas «Moskvič 407» riepu pēdas. Šī nozieguma izmeklēšanā ar televīzijas starpniecību pieteicās vairāki liecinieki, kas bija redzējuši citus gadījumus, kad līdzīgs vīrietis ar automašīnu «Moskvič 407» bija runājis ar mazām meitenēm. Pēc otrā paziņojuma televīzijā par slepkavas automašīnas izskatu un brauciena maršrutu pieteicās vēl divi liecinieki – traktoristi, kuri bija palīdzējuši šo mašīnu izvilkēt no grāvja, taču arī viņi neatcerējās tās numuru, kaut arī nedaudz atcerējās vīrieša izskatu. Pēc VDK izmeklētāja ierosinājuma Tartu Psihiatriskās slimnīcas galvenais ārsts, psihiatrs, Tartu universitātes docētājs Heiti Kadastiks, ar abu liecinieku piekrišanu, mēģināja viņus nohipnotizēt, kas gan izdevās tikai attiecībā uz vienu no viņiem. Iztaujājot hipnozē, tomēr neizdevās noskaidrot šīs automašīnas numuru, jo vīrietis uz to nebija skatījies. Tomēr hipnozē viņš detalizēti aprakstīja vīrieša izskatu un apģērbu, kas tika fiksēts audioierakstā, pēc kura mākslinieks jau izveidoja zīmētu portretu. Portretu parādīja televīzijā, kā arī izdalīja milicijas darbiniekiem un sabiedriskajiem kārtības sargiem. Nākošā dienā pieteicās vēl viena lieciniece, kura televīzijā rādītajā zīmējumā bija atpazinusi vīrieti, kurš bija piegājis arī pie viņas meitas. Viņa bija pierakstījusi arī automašīnas numuru. Rezultātā šis noziegums tika atklāts.

Krievijā mūsdienās kriminālistikas teorijas un izmeklēšanas prakses pārstāvju vidū notiek atsevišķas diskusijas par šo metodi. Tiesiskie nosacījumi pamatā tur ir līdzīga, kā Latvijā, proti – hipnozi atļauts veikt tikai ārstiem, kaut arī šajā jomā nav neapstrīdama tiesiskā reglamentācija, jo spēkā ir vien novecojis normatīvais akts. Tas nozīmē, ka tiesībsargājošo iestāžu praksē hipnozes pielietošana nav atļauta un nav arī tieši aizliegta.

Krievijā ir veikti atsevišķi teorētiski pētījumi šajā jomā, tajā skaitā 1997.gadā Krievijas Iekšlietu ministrijas akadēmijā tika aizstāvēta disertācija juridiskajā psiholoģijā par šo tēmu,⁸³ kā arī atsevišķi kriminālistikas speciālisti ir izteikuši savu viedokli par to,⁸⁴ kaut arī šajās publikācijās nav analizēta tiesiskie apstākļi, bet vien metodiskie, sniedzot vispārīgus

⁸³ Хабалев В. Д. Применение гипноза для активизации памяти опрашиваемых лиц в деятельности зарубежной полиции: Автореф. дис. на взыск. науч. степ. канд. психол. наук. – Москва, 1997.

⁸⁴ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Москва, 2002. – с. 215-227.

ieteikumus hipnozes ieviešanā. 1992.gadā Krievijas IeM Zinātniskās pētniecības institūtā tika izveidota neliela nodaļa netradicionālu psiholoģisko paņēmienu – noziegumu atklāšanai – izpētei, kas darbojās līdz divtūkstošo gadu sākumam, tomēr nesniedza nozīmīgu ieguldījumu nedz kriminālistikas zinātnē, nedz juridiskajā praksē.

Var piebilst, ka atsevišķas personas Krievijā noraidoši izsakās par hipnozes pielietošanas iespēju, norādot, ka nav savienojama personas nopratināšana hipnozē un tās procesuālās tiesības un pienākumi, piemēram, nav iedomājams, kā liecinieku vai cietušo, paredzot nopratināt transa stāvoklī, varētu pirms tam brīdināt par kriminālatbildību par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu.

Saistībā ar šo argumentu autors vēlas norādīt, ka arī Latvijā dažreiz ir izteikts viedoklis, ka hipnozi varētu attiecināt uz nopratināšanu. Autors tam nepiekrīt, norādot, ka pareizāk hipnozi pielietot kā specifiskas ekspertīzes metodiku, kur atbildība par darbību pareizumu gulstas uz speciālās zināšanas pielietojošo ekspertu (*skat. turpmāk*), izņemot aptaujas, kas tiek veiktas operatīvās darbības procesā.

Kriminālistiskā hipnoze nedaudz tiek pielietota arī Eiropā, kaut gan, līdzīgi kā pret poligrāfa pārbaudēm, juridiskajā sabiedrībā arī pret šo metodi lielākoties ir rezervēta attieksme, un šajā jomā darbojas vien atsevišķi entuziasti, pie kuriem ar palīdzības lūgumu dažreiz vērsas arī tiesībsargājošo iestāžu darbinieki.

Apvienotajā Karalistē (AK) ir izveidots atsevišķs institūts šajā jomā – *Europe Institute of Forensic Hypnosis*,⁸⁵ kura speciālisti gan paši praktiski pielieto šo metodi noziegumu izmeklēšanā, gan arī veic hipnoterapeitu (tādu, kuri ir atzītas organizācijas, piemēram, *General Hypnotherapy Standards Council*,⁸⁶ biedri) apmācību tieši kriminālistiskās hipnozes metodē. Sarakstē ar minētā institūta pārstāvi autors noskaidroja, ka viņu praktiskā pieredze pagaidām ir neliela, kaut arī AK juridiskā sabiedrība vispārīgi pret šo metodi attiecas pozitīvi.

Var gan piebilst, ka AK Eksperimentālās un klīniskās hipnozes institūts neiesaka saviem biedriem veikt hipnozi tiesībsargājošo iestāžu darba jomā.

Vācija un *Austrija* ir vienīgās valstis, kurās kriminālprocesā ir aizliegts pielietot hipnozi. Te gan jāuzsver, ka šis aizliegums nebūt nav vispārējs. Vācijas Kriminālprocesa kodeksa⁸⁷ 136a. pantā noteikts: «(1) Apsūdzētās personas brīvību veidot un izpaust savas domas nedrīkst ietekmēt ar dziedniecību, mērķtiecīgi radītu (inducētu) nogurumu, fizisku

---

⁸⁵ <http://www.eifh.co.uk/>

⁸⁶ <http://www.ghsc.co.uk/>

⁸⁷ Strafprozessordnung (StPO). Bundesrepublik Deutschland. In der Fassung der Bekanntmachung vom 07.04.1987 (BGBl. I S. 1074, ber. 1319). zuletzt geändert durch Gesetz vom 11.03.2008 (BGBl. I S. 306) m.W.v. 19.03.2008. – <http://bundesrecht.juris.de/stpo/index.html>

ietekmēšanu, psihotropām vielām, spīdzināšanu, maldināšanu vai hipnozi. (2) Nav atļautas metodes, kas ietekmē apsūdzētā atmiņu vai viņa saprašanas spējas. (3) Minētie aizliegumi ir spēkā neatkarīgi no apsūdzētā piekrišanas. Paziņojumi, kas iegūti, neievērojot minētos aizliegumus, nevar būt izmantoti, pat ja apsūdzētais piekrīt to izmantošanai.»

Kā redzams no šīs reglamentācijas, aizliegta ir vienīgi apsūdzētās personas hipnotizēšana, bet nav jebkāds aizliegums attiecībā uz visiem citiem gadījumiem.

Vācijā, atšķirībā no Austrijas, hipnoze vispārīgi nav aizliegta, tostarp ir atļauts jebkuram, neatkarīgi no speciālas kvalifikācijas esamības, to pielietot par skatuves hipnozes formā. Ierobežojumi ir vienīgi tad, ja hipnoze tiek pielietota terapeitiskiem vai dziedniecības mērķiem. Vācijā 2001.gadā izveidota neatkarīga hipnotizētāju asociācija *Freie Gesellschaft für Hypnose e.V.*, kas pamatā nav saistīta ar klīnisko praksi.

Izraēlā šajā jomā 1984.gadā pieņemts īpašs likums.⁸⁸ Tajā sniegta hipnozes definīcija, tās pielietošanas principi, nosacījumi, hipnotizētāju tiesības un atbildība. Jēdziens hipnoze šajā likumā definēts: «jebkāda darbība vai process, kas, pielietojot suģestiju, vērsts uz vai kļūst par cēloni izmaiņām apziņas stāvoklī vai saprašanas līmenī, vai ķermeņa sajūtās, domāšanā, atmiņā vai uzvedībā citai personai.»

Ar šo likumu hipnozi atļauts veikt tikai autorizētiem hipnotizētājiem (par tādu var kļūt ārsti, psihologi un zobārsti, Izraēlas pilsoņi, kuri pabeiguši speciālu apmācību, pēc kā viņi tiek reģistrēti *Izraēlas hipnozes sabiedrības* sarakstā), turklāt tikai šādiem mērķiem – medicīniskai vai psiholoģiskai diagnosticēšanai vai ārstēšanai, zinātniskiem pētījumiem, hipnozes zinātniskai apguvei, personas atmiņas atjaunošanai policijas vai drošības dienestu veiktā izmeklēšanā, turklāt kriminālistisko hipnozi atļauts veikt vienīgi autorizētiem psihietriem vai klīniskajiem psihologiem.

Hipnozi atļauts veikt tikai ar rakstisku piekrišanu, un ieslodzīta persona to sniedz sava advokāta klātbūtnē. Hipnozi nevar veikt mazgadīgām, psihiski slimām vai rīcībnespējīgām personām, izņemot medicīniskas vai psiholoģiskas ārstēšanas mērķiem. Tomēr ar ģenerālprokurora piekrišanu mazgadīgām personām var būt veikta kriminālistisā hipnoze.

Kriminālistiskā hipnoze var būt veikta vienīgi ar speciālas komisijas atļauju. Nav atļauta aizdomās turēto hipnotizēšana, ja vien šī persona advokāta klātbūtnē pati to rakstiskā formā nelūdz, lai pierādītu savu nevainīgumu. Hipnozes seanss var būt fiksēts videoierakstā. Saskaņā ar šo likumu, hipnozē sniegta informācija nevar būt izmantota kā pierādījums pret hipnotizēto personu.

---

⁸⁸ The Israeli “Uses of Hypnosis Law”, 1984. - http://www.hypno.co.il/law_eng.asp

Novērtējot minēto likumu, redzams, ka Izraēlā ir atļauts tiesās kā pierādījumu izmantot hipnozē iegūtu informāciju, izņemot likumā minētos atsevišķos gadījumus – kad konkrētā informācija var būt vērsta pret pašu nohipnotizēto personu, kā arī aizdomās turētās [vai apsūdzētās] personas hipnozi, ja vien viņš pats nav lūdzis to veikt.

Izraēla ir pirmā valsts pasaulē, kas juridiski reglamentēja hipnozi, turklāt šajā valstī kriminālistiskā hipnoze tiek veikta diezgan plaši. *Izraēlas hipnozes sabiedrība* dibināta 1962.gadā, tā iekļauj vairāk par 350 biedriem. 1973.gadā Izraēlas policijā tika izveidota speciāla *Zinātniskas iztaujas nodaļa*. Izraēlas speciālisti neuzskata hipnozē iegūtu informāciju par uzticamu, apzinoties, ka tā var būt arī maldinoša. Tāpēc galvenokārt šāda informācija tiek izmantota ar taktisku nozīmi, lai varētu turpināt izmeklēšanas procesu, un parasti netiek iesniegta tiesā kā pierādījums. Tomēr šī metode tiek atzīta par noderīgu un efektīvu līdzekli izmeklēšanas atbalstam un tiek uzsvērta nepieciešamība turpināt pētījumus šajā jomā.

Izraēlā kriminālistisko hipnozi veic, ja pastāv šādi četri apstākļi: a) cietušais vai liecinieks izrāda pilnīgu atbalstu izmeklēšanai, b) ir veikta personas psiholoģiskās veselības diagnosticēšana, c) to var nodrošināt praktizējošs psihiatrs vai psihologs, kurš ir papildus apguvis kriminālistiskās hipnozes metodiku, d) novērsta hipnotizējamās personas ietekmēšanas iespēja, tajā skaitā no klātesošo personu puses.

Austrālijā kriminālistiskā hipnoze tiek veikta gan kriminālprocesā, gan civilprocesā, gan dienestu iekšējās disciplinārās lietās. Ar striktiem nosacījumiem Austrālijā tā var būt izmantota arī pierādīšanā tiesā. Šo jomu kopš 1993. – 1995.gada noteica trīs tiesu precedenti,⁸⁹ kuros tiesa konstatēja, ka hipnoze iekļauj maldinošas informācijas ieguves riskus dēļ suģestējamības, konfabulācijas un pseidoatmiņas, tāpēc tādas informācijas izmantošana jābalsta uz noteiktiem nosacījumiem, tajā skaitā prokuroram jāatklāj visi apstākļi, kādos iegūta attiecīgā informācija. Tiesu prakse ir dažāda atkarībā no konkrētās tiesas nostājas.

Arī Austrālijā kriminālistisko hipnozi veic, ja saņemta personas rakstiska piekrišana, ko tā sniedz pēc tam, kad ieguvusi detalizētu informāciju par paredzēto darbību. Vienmēr jāveic audio un videoieraksts.

Kanādā kriminālistisko hipnozi pielieto līdzīgi ASV praksei, izņemot to, ka kopš 2007.gada Kanādas Augstākās tiesas sprieduma⁹⁰ tās rezultāti vairs netiek atzīti par pierādījumiem. Šajā 1992.gadā notikušās slepkavības lietā, kur hipnozē iztaujātais liecinieks bija sniedzis apstiprinājumu policijas versijai, tiesa savu noraidījumu balstīja uz argumentu,

⁸⁹ R v Jenkyns (1993) 32 NSWLR 712. ; R v Tillott (1995) 38 NSWLR 1.; R v CPK NSWCCA 21 June 1995.

ka hipnozē nav izslēgts, ka persona sniedz maldinošu informāciju. Kanādas juristi gan izvirza retorisku jautājumu, kā tiesa domā novērst to, ka maldinoša informācija nereti tiek sniegta arī parastā nopratināšanā?

ASV juridiskajā praksē hipnoze var būt pielietota vispārīgi diviem mērķiem – a) iztaujājot apsūdzēto personu hipnozē, novērtēt, kāda bija tās attieksme pret nodarījumu, un b) iegūt jaunu informāciju par noziegumu vai noziedznieku. Pirmais no minētajiem virzieniem, kaut arī šajā jomā ir vairāki tiesu precedentii, tomēr ir ļoti strīdīgs, jo skar personas konstitucionālās tiesības neliecināt pret sevi, turklāt ir šaubas par to, cik ticams ir šādā veidā iegūtais priekšstats par personas attieksmi. Savukārt otrais virziens ir plaši pazīstams, tajā skaitā arī daudzu pozitīvo rezultātu dēļ.

ASV kriminālistiskās hipnozes plašākas ieviešanas vēsture sākās XX gs. septiņdesmitajos gados, kaut gan jau piecdesmitajos gados atsevišķi psihoterapeiti, kā arī neprofesionāli hipnotizētāji, kuri epizodiski eksperimentāli pielietoja šo metodi, centās ieinteresēt policijas iestāžu vadību iekļaut iestādes personālā šās jomas speciālistus. 1975.gadā Losandželosas policijas pārvaldē tika veikts gadu ilgs kriminālistiskās hipnozes praktiskas aprobācijas projekts, kas iekļāva plašāku tās pielietošanu krimināllietās – brīvprātīgu cietušo un aculiecinieku iztaujai, izmeklētāju konsultēšanu par šo metodi, kā arī policijas virsnieku apmācību šīs metodes pielietošanā, ko veica šajā pārvaldē psihologa amatā strādājošs hipnozes speciālists Martins Reisers. Šī projekta ietvaros veiktajā pētījumā, pielietojot hipnozi 70 krimināllietās, tika konstatēts, ka 77% gadījumos tiek iegūta jauna būtiska informācija, kas nebija iegūta ar parastu nopratināšanu.⁹¹ 1977.gadā šis pētījums ieguva *Starptautiskās policijas priekšnieku asociācijas* balvu kā starptautiskā mērogā gada izcilākais ieguldījums kriminālistikā. Sekmīgie pētījuma rezultāti deva pamatu Losandželosas policijas pārvaldē turpināt šo aprobēto praksi arī turpmāk, kā arī ieviest citos ASV štatos. Bet M.Reisers 1976.gadā nodibināja *Tiesību aizsardzības hipnozes institūtu (Law Enforcement Hypnosis Institute)*, kurā tika veikta policijas virsnieku apmācība šajā jomā. Apmācības kurss bija 48 stundu apjomā. M.Reisers norāda, ka kriminālistiskās hipnozes tehnikas apguve ir samērā viegla un faktiski tam nepieciešams vien dažas stundas, pēc kā apmācāmie trenējas, kā efektīvāk veikt iztaujā personai, kura ir transa stāvoklī. M.Reisers arī norāda, ka kriminālistiskās hipnozes tehnika ir vieglāka par psihoterapijā pielietoto hipnozi. Tomēr viņš

⁹⁰ Supreme Court of Canada. Stephen John Trochym, Appellant, and Her Majesty The Queen, Respondent. May 9, 2006; February 1, 2007. S.C.J. No. 6. 2007 SCC 6. Court File No.30717. On appeal from the Ontario Court of Appeal, [2004] O.J. No. 2850.

⁹¹ Handbook of Investigative Hypnosis. By Martin Reiser, Director of the Behavioral Science Services of the Los Angeles Police Department, Director of the Law Enforcement Hypnosis Institute Inc. Los Angeles, California: LEHI Publishing Company, 1980. – 223 p.

piebilst, ka policijas iestādes vadībai vajadzētu rūpīgi atlasīt kandidātus šādai apmācībai, jo bija ļoti daudzi gadījumi, kad pēc apmācības sekmīgas pabeigšanas policijas virsnieks neturpina nedz to pielietot praksē, nedz arī patstāvīgi pilnveidot savas iemaņas šajā jomā, kas ir būtiski tās efektīvai pielietošanai, līdz ar ko veiktā apmācība ir bijusi bezjēdzīga.⁹²

ASV kriminālistiskā hipnoze ir pielietota daudzās slavenās krimināllietās. Viena no pazīstamākajām ir Čovčilas (*Chowchilla*) lieta,⁹³ kura tiek uzskatīta par tādu kā katalizatoru hipnozes ieviešanai juridiskajā praksē. 1976.gada 25.jūlijā Čovčilā, Kalifornijā trīs jauni vīrieši nolaupīja kādu skolas autobusu kopā ar tā vadītāju E.Raiju (*Ed Ray*) un 26 skolēniem, kuri bija devušies brīvdienu braucienā. Uzbrucēji vēlējās saņemt izpirkšanas maksu piecu miljonu dolāru apmērā, un ķīlniekus turēja gūstā pazemes bunkurā, kas bija izveidots, apberot ar zemi kravas automašīnas konteineru. Tomēr viņiem neizdevās saņemt izpirkumu, līdz viņi no plašsaziņas līdzekļiem uzzināja, ka 55 gadīgais autobusa vadītājs un daži vecākie skolēni spējuši atrakt ceļu un izkļūt no bunkura. Tad viņi pameta ķīlniekus, kuri drīz tika izglābti. Pirms uzbrukuma autobusa vadītājs bija redzējis uzbrucēju automašīnu, kas brauca priekšā autobusam. Tā kā izmeklēšanas gaitā policijai neizdevās iegūt nevienu detalizētu liecību par uzbrucējiem, E.Raijs tika iztaujāts hipnozē. Viņam izdevās atcerēties piecas no kopumā sešām zīmēm šīs automašīnas numuram. Tas bija pietiekami, lai policija atrastu automašīnas īpašnieku, kura dēls *Frederick Woods* un divi viņa draugi *Richard Schoenfeld* un *James Schoenfeld* tika aizturēti, kad viņi mēģināja aizbēgt uz Kanādu. Tiesa viņiem piesprieda mūža ieslodzījumu. Uz šīs slavenās lietas pamata 1993.gadā ASV pat uzņēma filmu.

Cita slavena lieta bija Bandi lieta.⁹⁴ T.Bundi (*Theodor Robert Bundy*) bija izskatīgs jauns vīrietis, kurš kopš 1974.gada uzbruka vidusskolniecēm un koledžu studentēm, nogalinot vairāk kā trīsdesmit no viņām (neviens skaidri nezina, cik patiesībā ir viņa upuru). 1978.gada 15.janvārī N.Nēri (*Nita Neary*) gāja uz savām mājām, kad ieraudzīja jaunu vīrieti skrienam lejā pa kāpnēm, turot rokā rungu. Viņa šo vīrieti redzēja no sāniem. Tajā mājā, no kuras bija izskrējis vīrietis, bija brutāli sasistas četras jaunas meitenes, divas no kurām no šiem ievainojumiem mira. Nedēļu vēlāk N.Nēri tika iztaujāta hipnozē un atpazīna sānskatā uzņemta T.Bandi seju fotogrāfijā, kas tika viņai uzrādīta kopā ar vairākām citām fotogrāfijām. Aptuveni pēc mēneša, 1978.gada 9.februārī netālu no skolas tika nolaupīta un vēlāk nogalināta cita jauna sieviete. Nolaupīšanas laikā pie skolas bija aculieciniece K.Andersone (*Clarence Anderson*), kurai vēlāk arī hipnozes stāvoklī tika uzrādītas fotogrāfijas, un viņa

---

⁹² Turpat.

⁹³ http://www.trutv.com/library/crime/gangsters_outlaws/outlaws/chowchilla_kidnap/6.html

⁹⁴ Theodore Robert Bundy, Appellant, v. State of Florida, Appellee. In the Supreme Court of Florida. Appeal No.57 , 772. Capital Case Appeal. Second Judicial Circuit of Florida. September 13, 1982 Filed.

nešaubīgi atpazīna T.Bandi. Pēc aptuveni vienpadsmit gadu ilgas tiesāšanās un apelācijām, kuru laikā T.Bundi vēl paspēja divas reizes izbēgt no ieslodzījuma, galarezultātā viņš atzinās trīsdesmit cilvēku noslepkavošanā un 1989.gadā nonāca uz elektriskā krēsla.

Šeparda lietā hipnoze palīdzēja attaisnot nevainīgu cilvēku. Arī uz šīs lietas pamata vēlāk ASV tika uzņemta filma. S.Šepards (*Sam Sheppard*) tika apsūdzēts savas sievas slepkavībā 1954.gada jūlijā. Taču hipnozē veiktā iztaujā viņš izklāstīja pazīmes tam cilvēkam, kurš zādzības nolūkā bija ielauzies viņu mājā un, būdams pārsteigts, ievainoja viņa sievu, kamēr viņš pats bija aizmidzis pie televizora mājas apakšējā stāvā. S.Šepards uzsāka cīņu ar uzbrucēju pēc tam, kad izdzirdēja sievas kliegumus, taču tika ievainots un nokrita bez samaņas. Šajā lietā netika atrasts īstais uzbrucējs. Tomēr balstoties uz hipnozē veiktā izklāsta pamata, kā arī atsevišķiem lietas apstākļiem, kuri sākotnēji nebija ņemti vērā, pateicoties izcilam advokātam, S.Šepards apelācijas instancē tika attaisnots (pēc desmit ieslodzījumā jau pavadītiem gadiem).

Vēl viena slavena lieta ir tā sauktā Bostonas žņaudzēja lieta, kurā tika apsūdzēts Alberts De Salvo par trīsdesmit sieviešu slepkavību. Šīs slepkavības bija izdarītas laika periodā no 1962.gada līdz 1964.gadam, turklāt tās visas bija līdzīgi veiktas, tajā skaitā visas sievietes bija nožņaugtas ar viņas pašas apģērbu viņas mājā, kurā sievietes pirms tam bija pašas ielaidušas slepkavu. Šīs lietas izmeklēšanā policija bija aptaujājusi vairāk par 30'000 cilvēku un veikusi ļoti rūpīgu izmeklēšanas darbu, tomēr tieši pierādījumi, kas norādītu uz konkrētu cilvēku, nebija iegūti. Policijai bija viedoklis, ka tieši De Salvo ir izdarījis šīs slepkavības, jo viņš bija bijis aizturēts 1961.gadā par to, ka bija uzmācies sievietei, kura sākumā pati ielaida viņu mājā, bet 1964.gadā viņš bija izvarojis kādu sievieti, kura bija ielaidusi viņu savā mājā (kaut arī viņš pats apgalvoja, ka tā nebija izvarošana un viņš nekad neesot veicis seksuālas darbības pret sievietes gribu). De Salvo atzinās izmeklētajās slepkavībās. Veicot viņa iztaujā hipnozē, viņš izklāstīja tādas detaļas par vienu nogalināto sievieti, kuras viņam nevarētu kļūt zināmas, ja vien viņa pati nebūtu tās izstāstījusi. Tas policijai deva pārliecību, ka viņa atzīšanās nav pašapruna.

Būtisku atbalstu izmeklēšanai hipnoze sniedza lietā par noziegumu, kur 1975.gada 9.februārī Kalifornijā kādā mazpilsētā trīs vīrieši bija nolaupījuši 19 gadus vecu kafejnīcas oficianti, kura bija pieturā gaidījusi autobusu. Viņi cietušo aizveda uz nomaļu vietu citā štatā, vairākkārt izvaroja un ļoti smagi piekāva ar dūrēm un šautenes laidēm, pēc kā viņu pameta pushistēriskā stāvoklī. Kad viņu izmeklēšanas laikā nopratināja (gan drīz pēc notikuma, gan vairāk kā gadu vēlāk, kad viņa bija apmeklējusi psihoterapijas kursu), viņa neko nevarēja pastāstīt par noziedzniekiem un viņu automašīnu. Tā kā izmeklēšana bija nesekmīga,

1978.gada 9.novembrī tika veikta nepilnu divu stundu ilga viņas iztauja hipnozē, kurā viņa ļoti labi atcerējās visu trīs uzbrucēju izskatu, viņu vārdus, ko viņi bija izteikuši savstarpējo sarunu laikā, kā arī viņu automašīnas pazīmes. Pēc viņas stāstījuma uzreiz tika izveidoti mākslinieka zīmējumi, un pēc tiem policijas darbinieki spēja identificēt uzbrucējus, kuri jau agrāk bija nonākuši policijas redzes lokā. Veicot citas izmeklēšanas darbības, tika iegūti pierādījumi, kas apstiprināja šo personu vainu. Tiesa, piespriežot mūža ieslodzījumu, sakarā ar šajā noziegumā pielietoto ārkārtīgi brutālo vardarbību un perverso izvarošanu, kā arī pievēršot uzmanību vēl citiem viņu izdarītiem vardarbīgiem noziegumiem, rekomendēja, lai šie cilvēki nekad netiktu atbrīvoti no cietuma. Tiesa, protams, arī atzina pierādījuma nozīmi informācijai, kuru hipnozē bija sniegusi cietusī. Novērtējot, ka uzbrucēji pastāvīgi pārvietojās no viena štata uz citu, diez vai viņu noziegums būtu jebkad atklāts, ja šajā lietā nebūtu pielietota hipnoze, līdz ar ko viņi turpinātu izdarīt šādus noziegumus.

Kriminālistiskā hipnoze ir pielietota arī prezidenta Kenedija slepkavības izmeklēšanā un vairākās citās slavenās lietās. Tomēr ASV to pielieto ne tikai skaļās lietās, bet arī simtiem ikdienišķos gadījumos, par kuriem ziņas nenonāk plašsaziņas līdzekļos.

Mūsdienās ASV virknē štatu hipnoze tiek pielietota lielākoties taktiskiem mērķiem – jaunas informācijas ieguvei, kas ļautu turpināt izmeklēšanu, un tikai dažreiz iegūto informāciju virza tiesā kā pierādījumu. Hipnozi pielieto cietušo un aculiecinieku iztaujai smagu noziegumu izmeklēšanā, ja citas tradicionālas metodes nav devušas pietiekamus rezultātus, bet ir pārlicība, ka cietušais vai aculiecinieks ir uztvēris ļoti nozīmīgu informāciju, ar viņa labprātīgu piekrišanu, advokāta klātbūtnē, izmantojot profesionāla psihologa vai psihiatra palīdzību, fiksējot visu procesu videoierakstā. Dažkārt tiek izmantoti statisti kaut kādu situāciju atdarināšanai. Videoieraksts var būt iesniegts tiesā kā pierādījumu avots.

Saskaņā ar vairāku ASV speciālistu atziņām, vidēji apt. 68% gadījumos ar hipnozes palīdzību tiek iegūta nozīmīga informācija, kas nebija iegūta ar citām izmeklēšanas darbībām. Tomēr te var vēlreiz norādīt uz iepriekš minēto M.Reisera pētījumu, kur konstatēts, ka tāda informācija iegūta 77% gadījumu, savukārt cita vadoša ASV speciālista M.Hovela (*Marx Howell*) no 1980. līdz 1990.gadam veiktā pētījumā, kur hipnozi pielietoja 1187 dažāda rakstura lietās, šāda informācija tika iegūta 73,8% gadījumu.⁹⁵

Kaut arī ASV tiesās ne vienmēr tiek atzīta pierādījuma nozīme hipnozē veiktā iztauja iegūtai informācijai, tomēr ASV ir daudzi tiesu spriedumu, kur tā ir izmantota pierādīšanā, ja šo informāciju apstiprina arī citi pierādījumi lietā.

---

⁹⁵ http://www.marxhowell.com/Articles/Article_2/article_2.html

Viens no pazīstamākajiem precedentiem, kas veidojis tiesu praksi šajā jomā, ir ASV Augstākās tiesas apelācijas kārtībā skatīta lieta *Rock v. Arkansas*,⁹⁶ kur tiesa noteica – paziņojumi, kurus apsūdzētā persona sniegusi hipnozē veiktā iztaujā, *per se* nevar būt noraidīti tiesā, taču to noraidīšana neierobežo personas konstitucionālās tiesības uz aizstāvību. Šis nolēmums faktiski balstījās uz diviem būtiskiem aspektiem – pirmkārt, hipnozē tika iztaujāta apsūdzētā persona, otrkārt, tās sniegto informāciju neapstiprināja neviens cits tiešs pierādījums lietā. Līdz ar to redzams, ka hipnozē iegūtas informācijas pierādījuma nozīmi noteic vairāki kritēriji (*kas šeit aplūkoti*), kuru neesamības gadījumā tiesa var noraidīt šādu informāciju, taču tiesa nevar automātiski jeb *per se* noraidīt iespēju, ka hipnozē veiktā iztaujā iegūta informācija tiek izmantota kā pierādījums.

Šāda pieeja ir atbilstīga arī Latvijas Kriminālprocesa likuma 128.panta (3) daļas nosacījumam: «Nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem.» Tas nozīmē, ka, no vienas puses, nevar balstīt juridiskus nolēmumus uz tādu informāciju, kuru neapstiprina neviens cits pierādījums lietā, bet no otras puses, *nevar arī noraidīt pierādījuma nozīmi jebkādi procesuāli pieļaujamai un attiecināmai informācijai, ja to apstiprina citi pierādījumi lietā, tikai tāpēc, ka šī informācija iegūta, piemēram, hipnozē veiktā iztaujā.* Ja lietā būtu konstatēts, ka hipnozē veiktā iztaujā iegūta informācija ir pretrunā pārējiem lietas apstākļiem vai arī to neapstiprina nekādi citi lietas apstākļi, tad juridisku nolēmumu nevar balstīt tikai uz vienīgi šo informāciju. Taču ja lietā esoši citi pierādījumi apstiprina to informāciju, kura iegūta hipnozē veiktā iztaujā, tad saskaņā ar KPL 128.panta (3) daļas nosacījumu, nav pamats noraidīt pierādījuma nozīmi šai informācijai. Šis nosacījums ir galvenais attiecībā uz kriminālistiskās hipnozes nozīmi pierādīšanā.

Bez tam jānorāda arī uz KPL 19.panta (3) daļas nosacījumu: «Visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.»

Rock v. Arkansas lieta bija saistīta ar 1983.gada 2.jūlijā notikušu ģimenes strīdu starp sievu un vīru, kur sieva V.Roka (*Vickie Lorene Rock*) tika apsūdzēta par vīra *Frank Rock* netīšu nošaušanu. Viņa liecināja, ka strīda laikā vīrs pagrūdis viņu pret sienu un tad viņa paķērusi blakus atrodošos pistoli un pavērsusi pret vīru, prasot pārtraukt viņu sist. Par tālāk notikušo šāvienu viņa nevarēja sniegt detalizētas ziņas, jo bija emocionāli ļoti uztraukta. V.Roka tika divreiz iztaujāta hipnozē, ko veica hipnozi praktizējošs neiropsihologs *Bettye*

---

⁹⁶ U.S. Supreme Court. *Rock v. Arkansas*, 483 U.S. 44 (1987). No. 86-130. Argued March 23, 1987. Decided June 22, 1987.

Back, visu seansu ierakstot arī videoierakstā. Tomēr arī hipnozē viņa nevarēja atsaukt atmiņā jebkādu papildus informāciju. Taču pēc hipnozes seansiem viņa atcerējās, ka pistole negaidīti izšāvusi tajā brīdī, kad vīrs sagrābis viņas roku, viņai turot īkšķi uz gaiļa, taču neviens pirksts nebija uz mēlītes. Pamatojoties uz šo informāciju, viņas advokāts lūdza ieroču ekspertu izpētīt konkrēto pistoli, un tas konstatēja, ka šis ierocis bija bojāts, pieļaujot šāvienu arī bez mēlītes nospiešanas. Taču prokurors izslēdza šo V.Rokas sniegto informāciju no pierādījumu kopuma lietā, kā rezultātā viņa tika notiesāta ar desmit gadiem cietumā un 10'000 ASV dolāru soda naudu. Šis spriedums tika apstiprināts arī apelācijas instancē.

ASV speciālisti norāda, ka pamatā ir četri gadījumi, kad cietušo vai liecinieku hipnozē veiktas iztaujas rezultāti tiek noraidīti tiesā: a) persona, kura veica hipnozi (policijas virsnieks vai psihologs), nav bijis kompetents kriminālistiskās hipnozes pareizā pielietošanā,⁹⁷ b) hipnozē iegūto informāciju neapstiprina pārējie lietas apstākļi, c) pielietota acīmredzami nepieļaujama iztaujas tehnika, d) apsūdzības uzturētājs noraidījis aizstāvības puses pieaicināto ekspertu.

ASV speciālisti uzsver, ka maldīgas informācijas ieguve hipnozē veiktā iztaujā, kas tiešām atsevišķos gadījumos ir iespējama, nav specifiski hipnozes īpatnība, jo arī parastā nopratināšanā nereti tiek iegūta maldinoša informācija. Tomēr izmeklētājiem jāapzinās, ka hipnoze jāuzskata par metodi, kas var palīdzēt veikt izmeklēšanu, bet nevar aizstāt tradicionālas izmeklēšanas darbības, un pirms lemt par hipnozes pielietošanu, lietā jāveic visas citas izmeklēšanas darbības, kas tajā iespējamas.

ASV ir virkne tiesu precedentu, kur hipnozē veiktā iztaujā iegūtā informācija izmantota pierādīšanā. Kopumā var konstatēt, ka tajos gadījumos, kad šāda informācija netiek noraidīta, tiesas diezgan piesardzīgi attiecas pret to. Taču ir diezgan daudz precedentu, kad ar noteiktiem nosacījumiem šāda informācija ir izmantota kā pierādījums.

Viena no pazīstamākajām lietām ASV, kur tiesa atzina hipnozē iegūtas informācijas pierādījuma nozīmi, ir *State v. Hurd*.⁹⁸ Šajā lietā tiesa izlēma, ka šādi pierādījumi ir pieļaujami, ja hipnozes veikšanā ir ievērotas noteiktas striktas vadlīnijas un ja «ir pamats uzskatīt, ka šādi iegūta informācija ir līdzvērtīgi ticama tai, kas iegūta parastā atmiņas stāvoklī».

---

⁹⁷ Teksasas štats ir vienīgā ASV pavalsts, kur hipnoze ir ne vien juridiski atzīta krimināllietās un civillietās, tajā skaitā gan apsūdzības, gan aizstāvības puses ierosināta, un tiek plaši pielietota, bet arī juridiski tiek prasīta šīs jomas speciālistu standartizēta apmācība un sertificēšana. Citos ASV štatos, tāpat, nav prasības, ka kriminālistisko hipnozi var veikt tikai sertificēts speciālists.

⁹⁸ *The State of Ohio, Appellant, v. Hurd, Appellee.* [Cite as *State v. Hurd* (2000), 89 Ohio St.3d 616.] No. 99-1140. Submitted March 7, 2000. Decided September 13, 2000. APPEAL from the Court of Appeals for Franklin County, No. 96APA03-326.

Bet lietā *Harding v. State*,⁹⁹ kur izvarota un sašauta meitene hipnozē spēja atcerēties nozieguma detaļas, tiesa konstatēja: «Mūsdienu medicīnas zinātne atzinusi, ka hipnoze var palīdzēt atsaukt atmiņā informāciju, kaut arī jāņem vērā, ka fakti var būt sajaukti ar fantāzijām.»

Slepavības lietā *State v. Jorgensen*¹⁰⁰ persona tika sekmīgi iztaujāta, pielietojot vienlaikus ar hipnozi arī psihotropas vielas, pēc kā tiesa atzina, ka hipnoze ir pieļaujama, ciktāl ir iespējama atbilstīga pārbaude, ko veic arī apsūdzības pusē.

Atsevišķus kritērijus tiesa nosauca arī lietā *People v. Peters*,¹⁰¹ kurā skatīja uzbrukumu policijas virsniekam, ko bija veicis motorkluba biedrs. Hipnozē tika veikta cietušā policijas virsnieka iztauja nolūkā iegūt papildus informāciju par šo notikumu. Tiesa atzina iegūto informāciju līdz ar citiem pierādījumiem, vienlaikus norādot: a) Kalifornijas likumi neaizliedz hipnozi kā specifisku apziņas stāvokli, b) pierādījumi ir atzīstami, ja tie iegūti pieļaujamā veidā, c) hipnozes kā informācijas ieguves līdzekļa vērtība ir zinātniski pārbaudīta, d) pastāv hipnozes kļūdainas pielietošanas risks paaugstinātas sugestējamības dēļ, e) lai novērstu iebildumus informācijas atzīšanā, var būt nepieciešama arī pretējās puses veikta atbilstīga pārbaude.

Var pieminēt arī lietu *Kline v. Ford Motor Company*,¹⁰² kur 1970.gada 31.oktobrī ceļu satiksmes negadījumā cietusī pasažiere Dž.Selbija (*Jacqueline Selby*) daudzu ievainojumu dēļ nespēja neko atcerēties par avāriju, taču hipnozē viņa jau sniedza pilnīgu un detalizētu informāciju, tajā skaitā to, ka viņas draudzenes *Karen Kline* pirms 30 dienām nopirktās automašīnas *Ford Pinto* akseleratora sistēma pēkšņi nedarbojās pareizi, tāpēc vadītāja K.Kline zaudēja kontroli pār automašīnu, kā rezultāts bija attiecīgais negadījums, kurā K.Kline gāja bojā. Pirmās instances tiesa noraidīja šo informāciju, piekrītot uzņēmuma *Ford Motor Company* pārstāvim, ka hipnozes stāvoklī iztaujāta persona nevar būt uzskatīta par procesuāli liecināšu personu. Taču apelācijas instances tiesa atzina šādu pirmās instances tiesas nolēmumu par kļūdainu. Tostarp apelācijas instances tiesa norādīja, ka hipnozē iztaujātā persona pilnībā apzinājās savus procesuālos pienākumus, tajā skaitā arī pienākumu liecināt tikai patiesību. Bez tam tiesa norādīja, kaut arī apstākļi, kādos lieciniece atcerējās notikuma apstākļus, ir neparasti, tomēr būtībā tie neatšķiras no situācijas, kad cilvēks atceras kaut kādus apstākļus pēc iepazīšanās ar kaut kādu noteiktu dokumentu vai ierauga kādu noteiktu cilvēku.

⁹⁹ *Harding v. State*, 5 Md. App. 230, 246A. 2D 302, Cert. denied 395 U.S. 949 (1968).

¹⁰⁰ *State v. Jorgensen*, 49 Pac. 2d 312 (Oregon App., 1971).

¹⁰¹ *People v. Peters*, 4 Crim. 5996, March, 1974.

¹⁰² *Roberta Kline, as Administratrix of the Estate of Karen Kline, Deceased, Appellant, v. Ford Motor Co., Inc., Appellee. Jacqueline Selby, Appellant, v. Ford Motor Co., Inc., Appellee.*, 523 F.2d 1067. Federal Circuits, 9th Cir. (5 November 1975).

Turklāt viņas sniegtās informācijas ticamības novērtējums neietekmē viņas kā liecinieces procesuālo statusu un ar to saistītos procesuālos nosacījumus pierādījumu ieguvē.

Lietā *People v. John Quaglino*¹⁰³ tika izskatīta Dž.Kvaglino sievas Daijanas Kvaglino (*Dyanne Quaglino*) nāve, kura tika notriekta ar Ričardam Belmoram (*Richard W. Bellmore*) reģistrētu automašīnu. Šī automašīna drīz pēc negadījuma tika atrasta netālu no mājas, kur dzīvoja Kvaglino ģimene. Džons Kvaglino apgalvoja, ka viņš negadījuma laikā gulējis kopā ar savu mīļāko un nav nekādi saistīts ar sievas nāvi. Tika noskaidrots, ka neilgi pirms tam šo automašīna bija pārdevis autodīleris Džensens. Viņš nopratināšanā nevarēja neko pateikt par tās pircēju Ričardu Belmoru. Savukārt hipnozē viņš no septiņām fotogrāfijām norādīja uz Džona Kvaglino fotogrāfiju, sakot, ka tas arī ir pircējs “Ričards Belmors”. Pēc hipnozes viņš atpazīna Džonu Kvaglino arī personas uzrādīšanas atpazīšanai gaitā. Tiesa šajā lietā notiesāja Dž.Kvaglino, balstoties arī uz hipnozē iegūto informāciju. Apelācijas instances tiesa konstatēja, ka hipnoze bija «derīga un uzticama metode atmiņas atjaunošanai», un atstāja spriedumu nemainīgu. Šī lieta tika virzīta arī uz Kalifornijas Augstāko tiesu un ASV Augstāko tiesu, taču tās noraidīja lietas izskatīšanu, līdz ar to atstājot spēkā šo spriedumu.

1978.gadā ASV tika skatītas vēl divas lietas, kur bija pielietota hipnoze. Lietā *State v. McQueen*¹⁰⁴ par divkāršu pirmās pakāpes slepkavību Ziemeļkarolīnas Augstākā tiesa atzina pierādījuma nozīmi hipnozē veiktā iztaujā liecinieka sniegtajai informācijai, norādot: «[Šīs] liecinieces nopratināšanā, atbildot uz jautājumiem, viņas atmiņas bija nenoteiktas, tomēr pēc tam, pirms tiesas, viņa tika hipnotizēta pēc viņas lūguma, un, tā rezultātā, viņas iztaujas laikā viņa skaidri atcerējās, ko viņa bija redzējusi un dzirdējusi [izmeklējamā] notikuma laikā, uz kuru attiecās viņas iztauja. Saskaņā ar viņas iztauju, viņas atmiņa par šo notikumu bija atjaunota ar hipnozes procedūru, kāda dažkārt tiek veikta pirms tiesas. Fakts, ka liecinieces /-ka atmiņas attiecībā uz [izmeklējamu] notikumu, kas ir attālināts laikā, tiek atjaunotas pirms tiesas, līdzīgi kā būtu, lasot dokumentus vai runājot ar citiem cilvēkiem, nerada [nosacījumu], ka liecinieci / -ku būtu nekompetenti nopratināt attiecībā uz viņas vai viņa patreizējām atmiņām. [Hipnozē veiktai] iztaujai, ņemot vērā iepriekšējo liecinieces nenoteiktību, ir piemērota uzticamība, lai tā būtu tiesas apsvēruma objekts. Tā tas ir, kad lieciniekam ir, piemēram, veikta kaut kāda psihiatriska vai medicīniska ārstēšana, kuras rezultātā atmiņa ir atsvaidzināta vai atjaunota. Tāpat tas ir, kad atmiņas atjaunošana veikta ar hipnozi.»

¹⁰³ *People v. John Quaglino*, 109524 (Superior Court, Santa Barbara County, 1976). *Quaglino V. California*, 77-1288 (October 30, 1978).

¹⁰⁴ *State v. McQueen*, 244 S.E. 2d 414 (June 6, 1978).

Savukārt lietā *United States v. Adams*¹⁰⁵ Devītā iecirkņa apelācijas tiesa apstiprināja notiesājošu spriedumu diviem apsūdzētajiem par laupīšanu un tai sekojošu slepkavību, apstiprinot arī pirmās instances tiesas atzīto pierādījuma nozīmi aculiecinieka hipnozē sniegtajai informācijai. Turklāt šāda atzīšana bija neraugoties uz to, ka hipnozi bija pielietojis nesertificēts speciālists, pat neveicot hipnozes seansa videoierakstu. Apelācijas tiesa konstatēja: «Kaut arī mēs neatzīstam tādas hipnozes metodes, kas šajā gadījumā pielietotas, [apsūdzētais] Adams neiebilda [hipnozē veiktā] iztaujā iegūtās informācijas adekvātumam. Vairāk viņš mēģināja panākt, ka tiek izslēgtas visas [liecinieka] Morina liecības, argumentējot, ka nav uzticamas tāda cilvēka liecības, kurš bijis hipnotizēts. Mēs esam jau agrāk noraidījuši tādu argumentu lietā *Kline v. Ford Motor Company*, un mēs neredzam iemeslu citādi pieņemt šīs krimināllietas kontekstā.»

Kopumā no aplūkotās ārvalstu prakses var konstatēt, ka kriminālistiskā hipnoze daudzkārt atzīta kā lietderīgs līdzeklis jaunas informācijas ieguvei noziegumu atklāšanā un izmeklēšanā, un iegūtā informācija var būt izmantota arī kā pierādījums tiesā.

---

¹⁰⁵ *United States v. Adams*, 581 F. 2d 183 (June 14, 1978).

Juridiskie aspekti hipnozes ieviešanā

Latvijas tiesībsargājošo iestāžu praksē

Latvijā pirmo reizi viedoklis par lietderību pētīt hipnozes pielietošanu noziedzīgos nodarījumos, kā arī par iespējas izmantot hipnozi policijas darbā publiski tika izteikts 1996.gadā autora rakstā,¹⁰⁶ un turpmāk autors arī regulāri aktualizē šo jautājumu, lasot lekcijas LPA maģistrantūras studentiem.

Tomēr juridiskā praksē Latvijā līdz šim kriminālistiskā hipnoze nav pielietota. Te gan var norādīt, ka praktizējošo policijas un prokuratūras darbinieku attieksme, kas turklāt pagaidām vēl nav balstīta uz plašāku informāciju par šīs metodes iespējām, lielākoties nav noraidoša, ir neitrāla, bet dažkārt pat atbalstoša. Piemēram, autoram apspriežot šo jautājumu ar Drošības policijas izmeklētāju, kuras lietvedībā bija krimināllieta par sprādzienu universālveikalā «Centrs» Rīgā 17.08.2000. (kas tika kvalificēts pēc KL 88. panta (1) daļas kā terorisms), izmeklētāja izteica viedokli, ka vajadzības gadījumā, lai iegūtu izmeklēšanai nozīmīgu informāciju no cietušajiem vai aculieciniekiem, kuri nespēj to atcerēties, ar viņu piekrišanu varētu būt veikta viņu iztauja hipnozē, izmantojot kvalificēta psihologa palīdzību.

Līdz ar to var domāt, ka pašlaik LPA veiktā pētījuma rezultātu izvērtēšana var sekmēt šīs metodes ieviešanu Latvijas juridiskajā praksē, veicinot noziegumu atklāšanas un izmeklēšanas efektivitāti.

Te jānorāda, ka perspektīvas šīs metodes pielietošanai juridiskā praksē pamatā saistītas ar tās pielietošanas mērķiem, kur var nodalīt hipnozes pielietošanu: a) operatīvās informācijas ieguvei; b) taktiskas nozīmes informācijas ieguvei kriminālprocesā; c) pierādījumu ieguvei. Katrs no šiem virzieniem paredz atšķirīgu pieeju praktiskā hipnozes ieviešanā.

Te vispār netiek skatīta iepriekš minētā ASV dažkārt īstenotā pieeja hipnozes pielietošanā ar nolūku konstatēt nozieguma izdarītāja attieksmi pret noziegumu, jo autors uzskata, ka šajā jomā risks iegūt maldinošu informāciju ir pārāk liels, tāpēc šāds pielietojums nav lietderīgs.

Operatīvās darbības procesā hipnoze Latvijā var būt pielietota kā operatīvā izpēte,¹⁰⁷ vienlaikus gan apzinoties šķēršļus tās rezultātu izmantošanai pierādīšanā.¹⁰⁸ Taču šajā jomā

---

¹⁰⁶ Miķelsons U. Psiholoģija policijas darbā: tradicionālie un perspektīvie izmantošanas virzieni // LPA Raksti 3., 1996.

¹⁰⁷ Operatīvās darbības likums – [12.pants]

hipnozi var pielietot arī operatīvās aptaujas gaitā,¹⁰⁹ ko operatīvā darbinieka uzdevumā veic iesaistītais speciālists. Šādā gadījumā nerastos juridiski šķēršļi rezultātu izmantošanā pierādīšanā kriminālprocesā, ja rastos tāda vajadzība.

Operatīvās darbības procesam raksturīga slēptu metožu īstenošana, ievērojot specifiskos apstākļus, kādos tas parasti notiek, un risināmos uzdevumus, kuru izpilde nereti nav iespējama, ja izstrādē esošās personas uzzina par to, ka viņu veiktās darbības izraisījušas operatīvo interesi. Tāpēc arī hipnozi daudzos gadījumos būtu lietderīgi pielietot slēpti, ja iesaistītais speciālists ir pietiekami prasmīgs Ēriksona hipnozes metodikā.

Kā jau iepriekš norādīts, ja hipnoze tiek veikta slēpti, tad tam nepieciešams Augstākās tiesas priekšsēdētāja vai īpaši pilnvarota Augstākās tiesas tiesneša akcepts, turklāt tas var būt veikts tikai operatīvās izstrādes lietā.

Kriminālprocesā pielietojot hipnozi vien ar mērķi iegūt taktiskas nozīmes informāciju, kuru nav paredzēts izmantot pierādīšanā, pastāv dažādi varianti tās praktiskai īstenošanai. Tajā skaitā var būt gan tālāk apspriestā iespēja to veikt ekspertīzes formā, gan arī var būt apsvērta iespēja hipnozi pielietot procesuālas nopratināšanas gaitā, gan arī KPL 155.pantā paredzētās aptaujas formā (kas gan būtībā īpaši neatšķiras no nopratināšanas, izņemot vien tās rezultātu fiksēšanas iespēju).

Ja hipnoze tiek pielietota nopratināšanā vai aptaujā, tad ir diezgan neskaidrs gan tas, kāda ir iztaujājamā liecinieka vai cietušā tiesiskā atbildība par apzināti nepatiesu liecību vai atteikšanos sniegt liecību, gan tas, kā nopratinātā persona var parakstīt savu liecību, kas fiksēta no transa stāvoklī viņa sniegtās informācijas, gan arī tas, kā juridiski nodrošināt, ka iztauju pilnībā veic nevis kriminālprocesa virzītājs, bet gan iesaistītais speciālists, un kriminālprocesa virzītājs piedalās vien šīs darbības sākotnējā vispārīgā organizēšanā, pat nespēdams faktiski uzņemties atbildību par šādas iztaujas norises praktiskajiem apstākļiem.

Ievērojot šos būtiskos juridiskos šķēršļus, autors nesaskata jēgu censties Latvijā kriminālprocesuālā ieviest hipnozi nopratināšanas vai aptaujas ietvaros, paredzot, ka tāda pieeja šīs lietderīgās metodes ieviešanu ātri novestu strupceļā.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Operatīvās darbības likums – [12.panta (3) daļa]

Te gan autors vēlas norādīt, ka pastāv tiesību kolīzija starp norādīto ODL normu un Kriminālprocesa likuma 127.panta (3) daļu, bet tiesību sistēmiskā iztulkošanā būtisks princips tiesību normu kolīziju risināšanai ir, ka jāpiemēro speciālā norma (*generalia specialibus non derogant*), kas šajā aspektā neapšaubāmi ir kriminālprocesa norma, jo jautājumus par pierādījumiem kriminālprocesā reglamentē Kriminālprocesa likums, nevis jebkāds cits normatīvais akts, piemēram, Operatīvās darbības likums.

¹⁰⁹ Operatīvās darbības likums – [9.panta (2) daļa]

Lai nodrošinātu kriminālistiskās hipnozes efektīvu ieviešanu kriminālprocesā (līdzīgi arī civilprocesā) pierādījumu ieguvei, lietderīgi to viemēr pielietot *ekspertīzes* procesuālajā formā (tās nosaukums varētu būt *psiholoģiskā hipnozes ekspertīze*), kur iesaistītais speciālists strādā saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 34., 193., 194., 200., 202., 203. un citu saistošo pantu nosacījumiem un eksperta atzinumā izklāsta veiktās darbības apstākļus, gaitu un rezultātus, tajā skaitā personas iztaujas rezultātā iegūto informāciju.

Protams, pierādījumi var būt iegūti arī nopratināšanas vai aptaujas rezultātā,¹¹¹ tomēr ekspertīzes forma sniedz daudz vairāk priekšrocību un ir arī daudz saprotamāka gan no tiesiskā, gan no praktiskā aspekta, jo ekspertīzes gadījumā atbildību par veikto darbību pareizumu uzņemas pats eksperts, kamēr nopratināšanas vai aptaujas gadījumā atbildība par hipnozes pielietošanas pareizību, tajā skaitā tiešas suģestijas izslēgšanu juridiski ir izmeklētājam, kurš nekādi nevar būt kompetents par to, cik pareizi hipnoze tiek veikta.

Nenoliedzami, šāda pieeja nodrošinātu arī, ka iesaistītais speciālists, kuram uzdots veikt attiecīgu ekspertīzi, uzņemas Krimināllikuma 300.pantā paredzēto atbildību par apzināti nepatiesu atzinumu. Var piebilst, ka tas nozīmē arī, ka būtiski mazinās iespēja, ka tiesā kāda no pusēm izvirza šaubas par iegūtajiem rezultātiem, argumentējot to ar iesaistītā speciālista negodprātību.

Vēl šāda pieeja nodrošina, ka iesaistītais speciālists juridiski apliecina, ka nav bijis pamats viņa noraidījumam, tajā skaitā nepietiekamas profesionālās sagatavotības dēļ.¹¹²

Jānorāda arī, ka nozīmīga ir arī atšķirība iztaujājamās personas tiesībās un atbildībā, proti – lieciniekiem un cietušajiem (uz kuriem parasti arī tiek attiecināta kriminālistiskā hipnoze) ir paredzēta kriminālatbildība par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu un atteikšanos sniegt liecību,¹¹³ bet hipnozes stāvoklī iztaujājamā persona nepievērš uzmanību šādam apstāklim (jo transā tās uzmanība ir fokusēti koncentrēta uz to vai citu zemapziņā esošu informāciju), līdz ar ko šī persona nevērtē savu sniegto informāciju vai tās nesniegšanu no minētā juridiskā aspekta. Tātad šī juridiskā norma nedarbojas. Savukārt ekspertīzes gadījumā atbildība gulstas jau uz hipnotizētāju, kurš faktiski jau arī nodrošina, ka no transā

---

¹¹⁰ Tas ir savā ziņā līdzīgi, kā poligrāfa pielietošana – Latvijā jau dažus gadus pēc poligrāfa ekspertīžu ieviešanas pat Augstākā tiesa sāka noteikt poligrāfa ekspertīzes un vispār poligrāfa ekspertīzes Latvijā veic pārsvarā tieši nolūkā iegūt pierādījumus, kamēr ļoti daudzajās citās valstīs, kur jau ilgstoši tiek veiktas poligrāfa pārbaudes (ne ekspertīzes formā) par iespēju kaut dažreiz tās rezultātus izmantot pierādīšanā tās valsts speciālisti var tikai sapņot. Kaut vai var minēt Igauniju, kurā Latvijas speciālisti apguva poligrāfa pārbaūžu metodika, bet kurā poligrāfa pārbaūžu rezultātu izmantošana pierādīšanā ir noraidīta. Latvija ir pozitīvā nozīmē unikāla valsts pasaulē šajā jomā.

Līdzīgi var būt arī ar kriminālistiskās hipnozes ieviešanu, ja vien atsevišķas personas neradīs tam šķēršļus subjektīvu nostādņu un nepietiekamas tiesisko aspektu izpratnes dēļ.

¹¹¹ Kriminālprocesa likums – [131.pants]

¹¹² Kriminālprocesa likums – [53.pants]

¹¹³ Krimināllikums – [300., 302.pants]

esošās personas tiek iegūta tāda informācija, kas reāli ir viņa atmiņā, nevis maldīga informācija, kas var būt sniegta uzvedinošu jautājumu vai suģestijas ietekmē.

Bez tam šāda pieeja – hipnozes pielietošana ekspertīzes formā – nodrošinātu veikto darbību un iegūto rezultātu neapšaubāmu atbilstību KPL 127.panta (1) daļas nosacījumiem, līdz ar ko attiecībā uz iespēju izmantot hipnozē veiktajā iztaujā iegūto informāciju pierādīšanā būtisks jautājums paliktu vien šīs informācijas ticamības novērtēšana. Bet pierādījumu ticamība tiek novērtēta KPL 128.panta (2) daļas noteiktā kārtībā, turklāt jāievēro arī KPL 128.panta (3) daļas nosacījumu, kas nozīmē arī to, ka šādi hipnozē veiktas iztaujas rezultātā iegūta informācija juridiski nevar būt vērtēta ar zemāku ticamības pakāpi, nekā pārējie pierādījumi lietā.

Noslēdzot šo izvērtējumu, var norādīt, ka kriminālistisko hipnozi Latvijā lietderīgi ieviest tādā formā, kādā tā būtu iespējami efektīva un varētu sniegt maksimālu labumu likumpārskatīšanai. Tas nozīmē, ka operatīvās darbības procesā to vēlams veikt tieši slēpti operatīvās aptaujas formā, balstoties uz attiecīgu tiesneša atļauju, bet kriminālprocesā to lietderīgi veikt kā *psiholoģisko hipnozes ekspertīzi* – nolūkā iegūt pierādījumus.

Jebkurā gadījumā strikti jāievēro augstāk izklāstītie metodiskie nosacījumi, kuri ir atbilstīgi hipnozes metodiskajām iespējām, ārvalstīs aprobētajai praksei un cilvēktiesību nosacījumiem.

Šāda pieeja dod iespēju jau pašlaik Latvijas tiesībsargājošo iestāžu praksē plaši ieviest kriminālistisko hipnozi, jo to pieļauj spēkā esošā tiesiskā reglamentācija (kaut arī var būt pieņemts speciāls likums, kā tas ir Izraēlā, kā arī lietderīgi grozīt Ārstniecības likuma 12.pantu), tas ir lietderīgi cilvēku un sabiedrības interešu aizsardzībai pret noziedzīgiem apdraudējumiem un nepastāv arī būtiski praktiski šķēršļi tās ieviešanai.

Tās pierādījuma nozīmes atzīšana pamatā atkarīga no diviem faktoriem – a) noteiktu metodisku un juridisku kritēriju ievērošana hipnozes pielietošanā, b) konkrēto procesa virzītāju, tajā skaitā tiesnešu subjektīva izpratne par hipnozes būtību un ar to saistītiem juridiskiem un praktiskiem aspektiem.

Tajos gadījumos, kad procesa virzītājs neizprot hipnozes būtību un saskata tajā kaut kādu “mistiku”, iegūtā informācija tiek noraidīta pierādīšanā, bet tajos gadījumos, kad procesa virzītājs izprot, ka hipnoze ir vienkārši veids, kā personai palīdzēt fokusēt savu uzmanību uz viņa atmiņām, tad iztaujā iegūtā informācija tiek novērtēta saistībā ar pārējiem lietas apstākļiem kā pierādījums, galveno uzmanību pievēršot tās iegūšanas metodiskajiem apstākļiem.

Tieši tādā nolūkā arī ir sagatavota šī publikācija – lai juristu sabiedrības pārstāvjiem vispārīgi izskaidrotu šīs patlaban netradicionālās, taču lietderīgās kriminālistiskās metodes būtību un pielietošanas īpatnības.

Nobeigums

Noslēdzot aplūkotā temata izvērtējumu, konstatēts pietiekams pamats uzskatīt, ka kriminālistikā hipnoze var būt ieviesta Latvijas tiesībsargājošo iestāžu praksē, tajā skaitā kriminālprocesā, civilprocesā un operatīvās darbības procesā, un šāda metode bagātinātu kriminālistikas zinātnes atziņu sistēmu.

Kriminālprocesā (līdzīgi arī civilprocesā) to lietderīgi pielietot ekspertīzes formā, iesaistot šo metodi apguvušu speciālistu, veicot to tikai cietušajiem un lieciniekiem, balstoties uz brīvprātības principu, kā arī nodrošinot visa hipnozes seansa audio un videoieraksts, un citus nosacījumus, kas galarezultātā var dot iespēju hipnozē iegūto informāciju izmantot arī kā pierādījumu tiesā.

Izskatītā ASV tiesu prakse šajā jomā atklāj virkni būtisku juridisku apsākļu, kurus tiesas novērtējušas, atzīstot pierādījuma nozīmi hipnozē veiktā iztaujā iegūtai informācijai. Šie apstākļi vienlīdz attiecas arī uz citu valstu, tajā skaitā Latvijas tiesisko situāciju.

Operatīvās darbības procesā šī metode var būt pielietota ar atbilstīgiem nosacījumiem kā operatīvā izpēte, bet var būt pielietota arī slēpti veiktas operatīvās aptaujas formā, ja tam iegūta tiesneša atļauja – atbilstīgi nosacījumiem, kādi ir sevišķā veidā veicamiem operatīvās darbības pasākumiem, ievērojot, ka šādā gadījumā tā aizskar cilvēktiesības.

Nolūkā pilnveidot kriminālistikas zinātni un tiesībsargājošo iestāžu juridisko praksi, lietderīgi turpināt pētījumus šajā jomā, kā arī organizēt speciālistu apmācību kriminālistiskās hipnozes pielietošanā.

Bez tam konstatēt, ka lietderīgi veikt pētījumu arī attiecībā uz kriminālās hipnozes juridiskajiem apstākļiem un praktisko izpausmi, kas līdz šim ir tikpat kā *baltais plankums* kriminālistikā un juridiskajā praksē, neraugoties uz to, ka diezgan bieži sastopami sekmīgi vai nesekmīgi kriminālās hipnozes pielietošanas mēģinājumi.

Rezumējot var norādīt, ka hipnoze ir zinātnē pietiekami izprasta un daudzās jomās praktiski aprobēta metode, kas balstās uz dabisku, evolūcijas gaitā izveidojušos cilvēku mijiedarbības aspektu, kuram pašam par sevi ir labvēlīga izpausme, kaut gan, līdzīgi kā daudzas lietas pasaulē, arī to var pielietot ar dažādiem mērķiem. Viens no tiem ir nenoliedzami vērtīga pielietošana noziedzīgu nodarījumu atklāšanas un izmeklēšanas gaitā, turklāt daudzās situācijās šī efektīvā metode informācijas ieguvei nevar būt aizvietota ar jebkādu citu tradicionālu izmeklēšanas metodi.

Tiesību aktu, literatūras un tiesu prakses materiālu saraksts

Starptautiskie tiesību akti un tiesību politikas dokumenti

1. ANO Vispārējā Cilvēktiesību Deklarācija / Pieņemta un izsludināta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1948.gada 10.decembra Rezolūciju 217 A (III).
2. Eiropas Padomes Konvencija par cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzību / Pieņemta Romā 1950.gada 4.novembrī.; redakcija H90.5E stājusies spēkā 1.11.1998.
3. ANO Starptautiskais pilsoņu un politisko tiesību pakts / Pieņemts un atvērts parakstīšanai, ratifikācijai un pievienošanai ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1966.gada 16.decembra Rezolūciju 2200 A (XXI).
4. ANO Deklarācija par visu personu aizsardzību no spīdzināšanas un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem / Pieņemta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1975.gada 9.decembra Rezolūciju 3452 (XXX).
5. ANO Amatpersonu rīcības kodekss tiesiskās kārtības uzturēšanā / Pieņemts ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1979.gada 17.decembra Rezolūciju A/RES/34/169.
6. ANO Deklarācija par justīcijas pamatprincipiem attiecībā uz cietušajiem noziegumos un no varas patvaļīgas pielietošanas / Pieņemta un izsludināta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1985.gada 29.novembra rezolūciju A/RES/400/34.
7. ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai pazemojošiem apiešanās veidiem un sodiem / Pieņemta un atvērta parakstīšanai, ratifikācijai un pievienošanai ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1984.gada 10. decembra rezolūciju 39/46. Stājās spēkā 1987.gada 26.jūnijā.
8. ANO Principu apkopojums par visu personu aizsardzību, kuras tiek pakļautas aizturēšanai vai apcietinājumam jebkādā formā / Pieņemts ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1988.gada 9.decembra rezolūciju 43/173.
9. ANO Deklarācija par tiesībām un pienākumiem atsevišķām personām, grupām un sabiedrības organizācijām veicināt un aizstāvēt vispārpieņemtās cilvēktiesības un pamatbrīvības / Pieņemta ar ANO Ģenerālās Asamblejas 1998.gada 9.decembra rezolūciju A/RES/53/144.
10. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War / Adopted on 12 August, 1949. by the Diplomatic Conference for the Establishment of International Conventions for the Protection of Victims of War, held in Geneva from 21 April to 12 August, 1949., entry into force 21 October, 1950.

11. Hague Convention / Second Peace Conference at The Hague. Signed 18 October, 1907., entry into force 26 January, 1910.
12. Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R (85) 11 «Par cietušā stāvokli krimināltiesību un kriminālprocesa ietvaros» / Pieņemta EP Ministru komitejā 1985.gada 28.jūnijā Ministru vietnieku 387.sanāksmē saskaņā ar Eiropas Padomes Statūtu 15. b panta noteikumiem.
13. ANO seminārs par cilvēktiesību aizsardzību kriminālajā tiesvedībā : Ziņojums ST/TAO/HR/8, Vīne, 1960.gada 20.jūnijs – 4.jūlijs.
14. ANO seminārs par cilvēktiesību aizsardzību kriminālajā tiesvedībā : Ziņojums ST/TAA/HR/3, Santjago, Čīle, 1958.gada 19.-30.maijs.
15. ANO seminārs par cilvēktiesību aizsardzību kriminālajā tiesvedībā : Ziņojums ST/TAA/HR/2, Bagio, Filipīnas, 1958.gada 17.-28.februāris.
16. Международный обзор уголовной политики : Права человека при отправлении уголовного правосудия / Подготовлено Секретариатом ООН. – Нью-Йорк: Департамент ООН по экономическим и социальным вопросам, 1978, Нр. 34.

Nacionālie tiesību akti

1. Latvijas Republikas Satversme / Latvijas Republikas pamatlikums. Pieņemts Latvijas Satversmes Sapulcē 15.02.1922., spēkā ar 07.11.1922., redakcijā uz 31.05.2007., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 43., 01.07.1993.
2. Ārstniecības likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 12.06.1997., spēkā ar 01.10.1997., redakcijā uz 01.07.2008., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 167./168. (882./883.), 01.07.1997.
3. Civillikums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Ministru kabinetā 28.01.1937. kā "Prezidenta Ulmaņa civillikums", atjaunots spēkā ar 01.03.1993., redakcijā uz 01.01.2007., publicēts «Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs» Nr.1., 14.01.1993. – [Ceturtdā daļa. Saistību tiesības.]
4. Krimināllikums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 17.06.1998., spēkā ar 01.04.1999., redakcijā uz 01.09.2008., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 199.200. (1260./1261.), 08.07.1998.

5. Kriminālprocesa likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 21.04.2005., spēkā ar 01.10.2005., redakcijā uz 29.07.2008., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 74. (3232.), 11.05.2005.
6. Operatīvās darbības likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 16.12.1993., spēkā ar 13.01.1994., redakcijā uz 08.11.2007., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 131., 30.12.1993.
7. Noteikumi par profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību / Ministru kabineta noteikumi Nr.125. Pieņemti MK 13.02.2007., spēkā ar 20.02.2007., redakcijā uz 14.08.2008., publicēts "Latvijas Vēstnesis" Nr. 29. (3605.), 19.02.2007.
8. The Israeli "Uses of Hypnosis Law", 1984.
9. Strafprozessordnung (StPO). Bundesrepublik Deutschland. In der Fassung der Bekanntmachung vom 07.04.1987 (BGBl. I S. 1074, ber. 1319). zuletzt geändert durch Gesetz vom 11.03.2008 (BGBl. I S. 306) m.W.v. 19.03.2008.

Literatūra

1. Brūvers O. Cilvēktiesības ir cilvēka tiesības // Latvijas Vēstnesis, 21.07.1994.
2. Gerke R. Hipnoze un suģestija. – Rīga: Zinātne, 1989. – 56 lpp.
3. Maģija, kuru neievērojam. / Sast. J.Avots. – Rīga: Olna, [1996]. – 126 lpp.
4. Mandaua L. Vai dievi ir tādi? Dvēseļu gūstīšanas psiholoģiskie paņēmieni. / Tulk. no vācu val. – Rīga: Preses nams, 1998. – 192 lpp.: il.
5. Miķelsons U. Psiholoģija policijas darbā: tradicionālie un perspektīvie izmantošanas virzieni // LPA Raksti 3., 1996.
6. Handbook of Investigative Hypnosis. By Martin Reiser, Director of the Behavioral Science Services of the Los Angeles Police Department, Director of the Law Enforcement Hypnosis Institute Inc. Los Angeles, California: LEHI Publishing Company, 1980. – 223 p.
7. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Москва, 2002.
8. Хабалев В. Д. Применение гипноза для активизации памяти опрашиваемых лиц в деятельности зарубежной полиции: Автореф. дис. на взыск. науч. степ. канд. психол. наук. – Москва, 1997.

9. Кандыба В.М. Фармакологический гипноз. – Санкт-Петербург: Лань, 2000. – 640 с. – [В.М.Кандыба: академик, президент Всемирной ассоциации профессиональных гипнотизеров при ЮНЕСКО]
10. Крылов И.Ф. Были и легенды криминалистики. – Ленинград: Ленинградский Университет, 1987. – 216 с.: ил.
11. О'Коннор Джозеф. Сеймор Джон. Введение в нейролингвистическое программирование. Как понимать людей и как оказывать влияние на людей. / Пер. с англ. – Челябинск: Библиотека А.Миллера, 1998. – 272 с.
12. Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития нового международного экономического порядка : Международные соглашения и рекомендации ООН в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – Москва: Академия МВД СССР, 1989. – 160 с.

Tiesu prakses materiāli

1. Harding v. State, 5 Md. App. 230, 246A. 2D 302, Cert. denied 395 U.S. 949 (1968).
2. Ireland vs. U.K. / European Court of Human Rights, Series A, no. 25, 18 January, 1978.
3. People v. John Quaglino, 109524 (Superior Court, Santa Barbara County, 1976). Quaglino V. California, 77-1288 (October 30, 1978).
4. People v. Peters, 4 Crim. 5996, March, 1974.
5. Roberta Kline, as Administratrix of the Estate of Karen Kline, Deceased, Appellant, v. Ford Motor Co., Inc., Appellee. Jacqueline Selby, Appellant, v. Ford Motor Co., Inc., Appellee., 523 F.2d 1067. Federal Circuits, 9th Cir. (5 November 1975).
6. R[oyal] v Jenkyns (1993) 32 NSWLR 712.
7. R[oyal] v Tillott (1995) 38 NSWLR 1.
8. R[oyal] v CPK NSWCCA 21 June 1995.
9. Selmouni vs. France / European Court of Human Rights, Application no. 25803/94, 28 July, 1999.
10. Salman vs. Turkey / European Court of Human Rights, Application no. 21986/93, 27 June, 2000.
11. State v. Jorgensen, 49 Pac. 2d 312 (Oregon App., 1971).
12. State v. McQueen, 244 S.E. 2d 414 (June 6, 1978).

13. Supreme Court of Canada. Stephen John Trochym, Appellant, and Her Majesty The Queen, Respondent. May 9, 2006; February 1, 2007. S.C.J. No. 6. 2007 SCC 6. Court File No.30717. On appeal from the Ontario Court of Appeal, [2004] O.J. No. 2850.
14. The State of Ohio, Appellant, v. Hurd, Appellee. [Cite as State v. Hurd (2000), 89 Ohio St.3d 616.] No. 99-1140. Submitted March 7, 2000. Decided September 13, 2000. APPEAL from the Court of Appeals for Franklin County, No. 96APA03-326.
15. Theodore Robert Bundy, Appellant, v. State of Florida, Appellee. In the Supreme Court of Florida. Appeal No.57 , 772. Capital Case Appeal. Second Judicial Circuit of Florida. September 13, 1982 Filed.
16. United States v. Adams, 581 F. 2d 183 (June 14, 1978).
17. U.S. Supreme Court. Rock v. Arkansas, 483 U.S. 44 (1987). No. 86-130. Argued March 23, 1987. Decided June 22, 1987.

Summary

This work «Forensic hypnosis» is, in fact, the first book in Latvian related to the usage of hypnosis in the work of law enforcement agencies. In the work main juridical aspects, including defending of human rights, and Latvian national regulation of criminal procedure and crime intelligence procedure, as well as main methodical aspects, and the usage of forensic hypnosis in foreign countries, are considered. On the research the conclusion is done that forensic hypnosis does not violate human rights if it is carried out with free consent of witness or victim of crime and some definite other conditions are complied (these are described in the book). Forensic hypnosis can be carried out also in concealed way in the crime intelligence procedure however the sanction of judge is needed in such case as it could endanger human rights. Doubtless, forensic hypnosis can be very useful tool for getting important information in some criminal cases which can not be obtained by traditional investigation tools. So it would be very useful to begin such practice in Latvia.

Аннотация

Работа «Криминалистический гипноз» фактически является первой на латышском языке книгой про использование гипноза в работе правоохранительных учреждений. В этой работе рассмотрены главные юридические аспекты, включая защиту прав человека и Латвийскую правовую регламентацию уголовного процесса и оперативно розыскной деятельности, а также главные методические аспекты и опыт использования криминалистического гипноза в зарубежных странах. На основе исследования сделан вывод, что криминалистический гипноз не нарушает права человека, если проводится с согласием свидетеля или потерпевшего, а также соблюдены ряд других условий (подробно рассмотрены в этой книге). Криминалистический гипноз также может проводиться скрытым путем в оперативно розыскной деятельности, если получено согласие судьи, поскольку это затрагивает права человека. Несомненно, криминалистический гипноз может оказаться очень полезным в многих уголовных делах для получения информации, которая не может быть получена традиционными методами расследования. Поэтому очень полезно внедрить такую практику в Латвии.